

Univerzita Karlova
Přírodovědecká fakulta

Studijní program: Demografie

Studijní obor: Demografie

Bc. Patrik Lenz

Švédský model rodinné politiky jako inspirace pro Česko
Swedish model of family policy as an inspiration for Czechia

Diplomová práce

Vedoucí závěrečné práce: doc. RNDr. Jiřina Kocourková, Ph.D.

Praha, 2020

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem závěrečnou práci zpracoval samostatně a že jsem uvedl všechny použité informační zdroje a literaturu. Tato práce ani její podstatná část nebyla předložena k získání jiného nebo stejného akademického titulu.

V Praze 30. 4. 2020

.....

Podpis

Rád bych tímto poděkoval vedoucí mé diplomové práce, doc. RNDr. Jiřině Kocourkové, Ph.D. za trpělivost, věnovaný čas, ochotu, cenné rady a připomínky, jež mi při zpracování práce pomohly. Dále bych rád poděkoval Anně Ledvinkové a dalším svým nejbližším za podporu a trpělivost, kterou se mnou měli v průběhu tvorby této práce.

Švédský model rodinné politiky jako inspirace pro Česko

Abstrakt

Cílem této diplomové práce je srovnání vývoje a současného nastavení švédské a české rodinné politiky. Důvodem provedené komparace státních systémů v oblasti podpory rodin je potenciální inspirace v opatřeních či směřování rodinné politiky Švédska pro Česko. Švédský model rodinné politiky je obdobně jako český založen na finančních náhradách pro rodiny. Navíc však poskytuje státní služby (např. rozsáhlou síť kvalitních středisek péče o malé děti) a koncepčnost, ve které česká rodinná politika zaostává. Pomocí demografických ukazatelů je zkoumána plodnost žen zvolených států v kontextu vývoje rodinné politiky. Na vybraných indikátorech plodnosti žen je viditelný vliv rodinné politiky Česka a Švédska. Mimo jiné se práce zabývá postoji a názory obyvatel v rámci rodinných hodnot. Tyto názory byly analyzovány na základě odpovědí respondentů v longitudinálním výzkumu *The European Values Study* (EVS). Po vzoru Švédska by měla být prvotně zvýšena podpora harmonizace mateřství a pracovního života či zapojení otců do péče o dítě.

Klíčová slova: rodinná politika, plodnost, Švédsko, Česko

Počet znaků: 117 737

Swedish model of family policy as an inspiration for Czechia

Abstract

The aim of this diploma thesis is to compare the development and current setting of Swedish and Czech family policy. The reason for the comparison of the state systems in the area of family support is the potential inspiration in the measures or direction of Swedish family policy in Czechia. Like the Czech model, the Swedish model of family policy is based on financial compensation for families. In addition, it provides government services (e.g. an extensive network of quality childcare centers) and the conceptuality in which Czech family policy lags. Demographic indicators examine the fertility of women in selected states in the context of family policy development. Selected indicators of female fertility show the influence of family policy in Czechia and Sweden. Besides other things the thesis deals with attitudes and opinions of inhabitants within the family values. These views were analysed based on the respondents' answers in the longitudinal research *The European Values Study* (EVS). Following the example of Sweden, support for the harmonization of maternity and working life or the involvement of fathers in childcare should be initially increased.

Keywords: family policy, fertility, Sweden, Czechia

Number of characters: 117 737

Obsah

Seznam použitých zkratk	8
Seznam obrázků	10
Seznam tabulek	12
1 Úvod	13
1.1 Cíle a struktura práce.....	14
2 Teorie rodinné politiky	15
2.1 Definice rodinné politiky.....	15
2.1.1 Nástroje rodinné politiky.....	16
2.2 Typologie rodinné politiky.....	16
2.3 Švédský model rodinné politiky.....	20
2.3.1 Počátky rodinné politiky.....	20
2.3.2 Rozšíření rodinné politiky.....	22
2.3.3 Dobrovolné rodičovství.....	24
2.3.4 Rovnost žen a mužů.....	25
2.3.5 Nynější rodičovská dovolená.....	27
2.3.6 Další finanční nástroje rodinné politiky.....	29
2.4 Český model rodinné politiky.....	31
2.4.1 Koncepce rodinné politiky v Česku.....	32
2.4.2 Předškolní péče.....	34
2.4.3 Státní podpora rodin v Česku.....	35
2.5 Shrnutí.....	39
3 Použité zdroje a metodologie	41
3.1 Zdroje dat.....	41
3.2 Demografické a statistické ukazatele.....	42
3.3 Administrativní členění Česka a Švédska.....	45

4	Komparativní analýza plodnosti Česka a Švédska v kontextu rodinné politiky	47
4.1	Porovnání vývoje ukazatelů plodnosti na celostátní úrovni	47
4.2	Porovnání analýzy regionální plodnosti	55
5	Postoje obyvatel k rodině a manželství v Česku a ve Švédsku	58
5.1	Trendy ve vývoji postojů k vybraným otázkám	58
5.2	Aktuální postoje k vybraným výrokům	65
6	Závěr	69
	Použitá literatura	71
	Seznam datových zdrojů	76
	Přílohy	78

Seznam použitých zkratk

a1	Pravděpodobnost narození druhého dítěte
a2	Pravděpodobnost narození třetího dítěte
ČSÚ	Český statistický úřad
EU	Evropská unie
EVS	<i>The European Values Study</i> Evropský výzkum hodnot
ExpB	Poměr šancí
D	Dolní mez intervalu spolehlivosti
H	Horní mez intervalu spolehlivosti
HFD	<i>The Human Fertility Database</i> Databáze lidské plodnosti
IS	Interval spolehlivosti
MAB1	<i>Mean age of mothers at first birth</i> Průměrný věk matky při narození prvního dítěte
MAB2	<i>Mean age of mothers at second birth</i> Průměrný věk matky při narození druhého dítěte
MD	Mateřská dovolená
NUTS	<i>Nomenclature of Units for Territorial Statistics</i> Nomenklatura územních statistických jednotek
OECD	<i>Organisation for Economic Co-operation and Development</i> Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj
p. b.	Procentní bod

PPM	Peněžítá pomoc v mateřství
RD	Rodičovská dovolená
RP	Rodičovský příspěvek
SEK	Švédská koruna
SCB	<i>Statistiska centralbyrån</i> Švédský statistický úřad

Seznam obrázků

Obr. 1: Vývoj počtu živě narozených a sňatků, Švédsko, 1749–2018.....	21
Obr. 2: Vývoj intervalu narození, který poskytuje stejnou rodičovskou dovolenou jako u předchozího dítěte, Švédsko, 1974–1990.....	24
Obr. 3: Vývoj podílu vyplacených dnů RP pro muže (v %), Švédsko, 1974–2018.....	26
Obr. 4: Podíl dětí zapsaných do zařízení předškolního vzdělávání či péče ve věku 3 až 5 let, Česko a Švédsko, 2013–2017.....	34
Obr. 5: Vývoj úhrnné plodnosti, Česko a Švédsko, 1960–2017.....	47
Obr. 6: Vývoj pravděpodobnosti zvětšování rodiny (druhé a třetí dítě), Česko a Švédsko, 1970–2017.....	49
Obr. 7: Specifické míry plodnosti žen (třetí hlavní soubor událostí), Česko a Švédsko, 2005 a 2017.....	51
Obr. 8: Vývoj průměrného věku žen při narození 1. a 2. dítěte, Česko a Švédsko, 1970–2017.....	52
Obr. 9: Vývoj konečné plodnosti, Česko a Švédsko, kohorty žen nar. 1935–1973.....	53
Obr. 10: Vývoj podílu živě narozených dětí mimo manželství z celkového počtu živě narozených dětí, Česko a Švédsko, 1960–2017.....	54
Obr. 11: Úhrnná plodnost dle NUTS 3, Česko, 2018.....	55
Obr. 12: Úhrnná plodnost dle NUTS 3, Švédsko, 2018.....	56
Obr. 13: Regionální úhrnná plodnost v závislosti na podílu vysokoškolsky vzdělaných žen, Česko a Švédsko, 2018.....	57
Obr. 14: Vývoj postojů k zaměstnaným matkám, zastoupení odpovědí na otázku: „Souhlasíte s výrokem, že předškolní děti trpí, jestliže je jejich matka zaměstnaná?“, Česko a Švédsko, dle vln konání studie EVS.....	59
Obr. 15: Vývoj postojů k manželství, zastoupení odpovědí na otázku: „Souhlasíte nebo nesouhlasíte s výrokem, že manželství je zastaralá instituce?“, Česko a Švédsko, dle vln konání studie EVS.....	61
Obr. 16: Vývoj postojů k ženám, zastoupení odpovědí na otázku: „Souhlasíte s výrokem, že ženy opravdu touží po domově a dětech?“, Česko a Švédsko, dle vln konání studie EVS.....	63

- Obr. 17: Postoj k vztahovým rolím, dle pohlaví, zastoupení odpovědí na otázku: „Souhlasíte s výrokem, že úkolem muže je vydělávat peníze, úkolem ženy je starat se o domácnost a rodinu?“, Česko a Švédsko, 201765
- Obr. 18: Postoj k vztahovým rolím, dle věkových skupin, zastoupení odpovědí na otázku: „Souhlasíte s výrokem, že úkolem muže je vydělávat peníze, úkolem ženy je starat se o domácnost a rodinu?“, Česko a Švédsko, 201766
- Obr. 19: Odpovědnost jedince vůči společnosti, dle pohlaví, zastoupení odpovědí na otázku: „Souhlasíte s výrokem, že mít děti je zodpovědnost vůči společnosti?“, Česko a Švédsko, 201767
- Obr. 20: Odpovědnost jedince vůči společnosti, dle věkových skupin, zastoupení odpovědí na otázku: „Souhlasíte s výrokem, že mít děti je zodpovědnost vůči společnosti?“, Česko a Švédsko, 201767

Seznam tabulek

Tab. 1: Eskalace rodinné politiky ve Švédsku, 1960–1995	23
Tab. 2: Rozdělení dnů mezi rodiče dítěte v současné rodičovské dovolené, Švédsko	28
Tab. 3: Délka rodičovské dovolené u vícečetných porodů, Švédsko	28
Tab. 4: Plná výše příspěvku na dítě dle počtu dětí, Švédsko	29
Tab. 5: Porovnání švédské a české rodinné politiky	40
Tab. 6: Rozložení respondentů podle vybraných demografických kategorií (v %), Česko a Švédsko, dle vln konání studie EVS	42
Tab. 7: Počet obyvatel dle NUTS 3, Česko, stav k 31. 1. 2018	46
Tab. 8: Počet obyvatel dle NUTS 3, Švédsko, stav k 31. 1. 2018	46
Tab. 9: Poměry šancí a intervaly spolehlivosti pro souhlas s výrokem, že předškolní děti trpí, jestliže je jejich matka zaměstnaná, Česko a Švédsko, 1990/1991 a 2017	60
Tab. 10: Poměry šancí a intervaly spolehlivosti pro souhlas s výrokem, že manželství je zastaralá instituce, Česko a Švédsko, 1990/1991 a 2017	62
Tab. 11: Poměry šancí a intervaly spolehlivosti pro souhlas s výrokem, že ženy opravdu touží po domově a dětech, Česko a Švédsko, 1999 a 2017	64

Kapitola 1

Úvod

Jedním ze základních pilířů společnosti je odedávna rodina, jakožto seskupení osob se vzájemnými vazbami vznikajícími na základě institutu manželství, příbuzenství nebo adopce. Utváří jednak stabilní prostředí chránící její členy před vnějšími vlivy, a také umožňuje dynamiku okolního systému tím, že ho brání před výkyvy. Rodina zastává ve veřejném i soukromém prostoru mnohé úlohy. Patří sem primárně funkce reprodukční, dále pak i funkce sociální, ekonomické, psychologické a taktéž kulturně výchovné a emocionální. Zachovat a podporovat tyto zásadní funkce může stát pomocí rodinné politiky. Tato politika by si měla uvědomovat důležitost rodiny pro společnost a pomocí odpovídajících opatření zajistit její funkčnost. Jedním ze států, kde se daří rodinnou politiku dlouhodobě kvalitně řídit, je Švédsko. Naopak česká rodinná politika nemá tak bohatou tradici, a protože se v poslední době z mnoha pohledů ubírá směrem sociálně demokratického modelu, Švédsko jakožto prototyp sociálního státu může Česku nabídnout mnoho cenných a zajímavých podnětů.

Rozloha Švédska je zhruba šestkrát větší než rozloha Česka. Nicméně celkový počet obyvatel v těchto státech byl na konci roku 2018 téměř identický. Tyto středně velké evropské státy s populací nad 10 milionů obyvatel se ovšem liší v mnoha statistických indikátorech. Například Švédsko má oproti Česku vyšší zaměstnanost mladých lidí ve věku 15–24 let, míru urbanizace či počet přistěhovalců na tisíc obyvatel (CIA, 2020).

Další odlišností jsou státní výdaje na rodinnou politiku. V roce 2015 byl podíl celkových veřejných sociálních výdajů pro rodiny 2,9 % z hrubého domácího produktu (HDP) Česka. Švédsko ve stejném roce celkově vydalo na podporu rodin o 0,6 p. b. ze svého HDP více než Česko (OECD, 2020).

Tato diplomová práce se zabývá švédským modelem rodinné politiky, který je srovnáván s českým systémem podpory rodin. Rodinná politika ve Švédsku je konstrukčně velmi rozvinutá a v některých ohledech také inspirativní. Švédský model rodinné politiky předčí ostatní podpůrné systémy zaměřené na rodiny svojí komplexitou a interdisciplinarností mezi politikami jinými. Veškerá správa věcí veřejných ve Švédsku byla a je budována na základě otevřenosti a podpory sociální rovnosti. Tudíž mezi hlavní důvody, proč je vhodné švédskou rodinnou politiku následovat, patří eliminace diskriminace a posílení spravedlnosti napříč sociálními skupinami. Rodinná politika ve Švédsku podporuje rovnost mužů a žen či zapojování otců do

péče o dítě. Tuto složku český model rodinné politiky de facto postrádá. Dalším důležitým prvkem švédského rodinného modelu je flexibilita v koordinaci péče o dítě, práce či vzdělání.

1.1 Cíle a struktura práce

Cílem této práce je popis vývoje a aktuálního fungování švédského a českého systému rodinné politiky za účelem inspirace pro potenciální implementaci českých opatření v oblasti rodinné politiky po vzoru švédského rodinného modelu. Dalším cílem absolventského textu je komparativní analýza celostátní a regionální plodnosti zvolených států. Práce se dále zabývá rozborem postojů a názorů vůči rodinným rolím, skloubení práce a péče o dítě či manželství v české a švédské populaci.

Předkládaná diplomová práce se včetně této kapitoly skládá z šesti kapitol. Kapitola dvě se zabývá teorií rodinné politiky. Je zde představena obecná definice a typologie rodinné politiky. Dále se kapitola specificky zaobírá švédským a českým modelem rodinné politiky. Kapitola tři je metodologického charakteru. Pojednává o datových zdrojích, statisticko-demografických ukazatelích, metodách a standardizovaném územním členění Česka a Švédska. Kapitoly čtyři a pět jsou analytické povahy. Čtvrtá kapitola se věnuje srovnávací analýze plodnosti žen vybraných států. Pátá kapitola je zasvěcena rozboru postojů obyvatel Česka a Švédska vůči rodině a manželství. Závěrečná šestá kapitola sumarizuje klíčové poznatky a zjištění této diplomové práce.

Kapitola 2

Teorie rodinné politiky

Kapitola dvě se zabývá obecnou definicí a typologií rodinné politiky. Dále se kapitola podrobně věnuje švédskému modelu rodinné politiky, jeho vývoji v historickém kontextu, klíčovými rysům a aktuálním nastavením parametrů. V této teoretické části je také konkrétně popsán český model rodinné politiky. Závěrečná pasáž druhé kapitoly se zabývá porovnáním rodinné politiky Česka a Švédska.

2.1 Definice rodinné politiky

Rodinnou politiku je možno chápat v užším či širším pojetí. Užší pojetí rodinné politiky zahrnuje dávky, právní rámec a služby s výhradním zaměřením na páry s dětmi či na osamělé rodiče. Forma dávky může být věcná či finanční. Mezi služby lze zařadit například zařízení péče o děti či pružné formy práce. Široké vymezení rodinné politiky obsahuje všechna opatření věcí veřejných, které mohou mít potenciální pozitivní či negativní vliv na rodiny. Přímý nebo nepřímý dopad na rodiny mají například politiky a opatření v oblasti veřejné dopravy, imigrace, bezpečnosti, vzdělání, zaměstnanosti, bydlení a dalších (Paloncyová et al., 2013). Těžko nalezneme politické rozhodnutí v jakémkoliv státě, které by ač nepřímo nemělo zcela žádný efekt na určitou rodinu či rodiny. Z tohoto důvodu se tato práce zabývá rodinnou politikou prvotně v užším pojetí.

Samotná definice pojmu „rodinná politika“ je značně problematická, neboť neexistuje jednotné teoretické vymezení či formulace. K zahraničním autorům, kteří teoreticky formulovali rodinnou politiku, spadá například Heinz Lampert (1985), který definoval rodinnou politiku jako soubor opatření a nástrojů, pomocí nichž nositelé této politiky sledují cíl chránit a podporovat rodinu jako instituci, která má pro společnost nepostradatelnou funkci.

Další možné vymezení nabízí Aldousová a Dumon (1990), kteří rodinnou politiku formulovali jako vládní aktivity, které jsou záměrně určeny na podporu rodin, zvyšování počtu rodinných příslušníků či posilování rodinných vztahů. Vládní aktivity zahrnují cíle (např. blahobyt rodin) tvořené politiky, ale i specifická opatření, která slouží k dosažení stanovených cílů.

Mezi tuzemské autory, jenž vymezují pojem rodinná politika, patří Milan Kučera či Jiřina

Kocourková. Kučera (2009) chápe rodinnou politiku jako snahu o vytvoření příznivého prostředí pro vznik právoplatných manželských svazků, jejich následnou existenci (trvání), dimenzi pro naplnění reprodukce v rodinách (počty dětí) a zároveň také tvorbu lidského (sociálního) kapitálu výchovou a vzděláváním dětí. Rodinná politika podle Kocourkové (2007) by měla poskytovat a tvořit celistvou soustavu podpory rodin, který nebude nadřazovat žádnou z funkcí rodin, ale posilovat schopnosti rodin plnit všechny své přirozené funkce. V praxi se však z důvodů demografických, sociálně-ekonomických či kulturních mnohdy upřednostňuje určitá funkce rodin. Např. země s nízkou úrovní plodnosti svou rodinnou politiku primárně orientují na podporu reprodukční funkce rodiny.

2.1.1 Nástroje rodinné politiky

Hlavními nástroji rodinné politiky jsou nástroje finanční, které lze dále dělit na přímé a nepřímé. Do přímých finančních nástrojů rodinné politiky spadají finanční transfery plynoucí rodičům neboli dávky. K rozšířeným finančním dávkám se dá zařadit porodné, peněžité pomoci v mateřství, rodičovský příspěvek či přídavky na děti. Níže v textu jsou finanční dávky jako významné nástroje rodinné politiky Česka a Švédska popsány podrobněji.

Nepřímým finančním nástrojem dominují daňové odpočty či úlevy z příjmů fyzických osob. Opatření v oblasti snížení daňového zatížení lze uplatňovat buď na společné zdanění rodiny (manželů či partnerů), nebo lze využít individuální zdanění rodičů. Mezi další, avšak méně časté nepřímé finanční nástroje, lze zahrnout kupóny na potřebné předměty pro děti (např. boty, školní pomůcky), případně naturálie (např. potraviny, hygienické potřeby).

Dalším podstatným nástrojem rodinné politiky jsou služby pro rodiny ze strany státu. Mezi nejdůležitější službu, kterou daná země může rodinám poskytnout, patří systém dostupných a kvalitních zařízení péče o předškolní děti pro všechny obyvatele daného státu. Systém institucionálních zařízení péče o malé děti by měl rodinám pomoci s harmonizací rodinného života a trhem práce. Sladění rodinného a pracovního života také napomáhají flexibilní formy zaměstnání (např. částečné úvazky, sdílená pracovní pozice, pružná pracovní doba nebo práce z domova), popřípadě rovnoměrně rozdělené dny rodičovské dovolené mezi rodiči. Všechny zmíněné nástroje rodinné politiky musí být adekvátně ukotveny v legislativním rámci daného státu.

2.2 Typologie rodinné politiky

I přes nejednotnou definici rodinné politiky lze rodinnou politiku typizovat na základě přístupu jednotlivých zemí k této problematice. Kamermanová a Kahn (1978) kategorizovali rodinnou politiku na explicitní a implicitní. Explicitní rodinná politika je charakteristická svými jednoznačnými cíli týkajícími se výhradně rodin. Rodinná politika mající jasné cíle a ovlivňující rodinný cyklus zpravidla vzniká politickou diskuzí a je ukotvena v právním systému země. Příklady států s explicitní rodinnou politikou jsou Německo, Belgie či Francie (Palonciová et al., 2013).

V implicitně pojaté rodinné politice se určené cíle netýkají výlučně jen rodin. Stanovované politické cíle jsou zpravidla více koncepční a rozsáhlé. Implicitní rodinná politika si např. může

stanovit cíle v problematice rovnosti žen a mužů, práv dětí, gender rolí, chudoby či zaměstnání. To ovšem neznamená, že implicitní rodinná politika postrádá oproti explicitní rodinné politice opatření cílená na rodiny. Naopak, institucionální nástroje orientované na rodiny ve státech s implicitní rodinnou politikou mnohdy převyšují svojí velkorysostí a komplexností státy s explicitní rodinnou politikou. Například Norsko, kde je pojata rodinná politika implicitně, má dávky a služby zaměřené na rodinu na vyšší úrovni než Německo, v kterém dominuje explicitní koncepce rodinné politiky (Bahle, et al., 1998). Podle Paloncyové, et al. (2013) mezi země s implicitní rodinnou politikou patří Spojené království, Dánsko nebo Itálie.

Další důležitá typizace rodinné politiky je odvozena od typologie sociálních států dánského sociologa Gøsta Esping-Andersena. Ve své knize *The three worlds of welfare capitalism* (1990) stanovil tři ideální modely sociálního státu na základě třech stavebních pilířů své teorie:

- míry dekomodifikace,
- typu stratifikace
- a vazeb mezi státem, trhem a rodinou.

Míru dekomodifikace (neboli proces osvobození života jedinců od závislosti na trhu práce a zachování si životní úrovně) Esping-Andersen měří dle ukazatelů poměrů náhrady a podmínek vyplácení výsluhové penze, nemocenských dávek a dávek v nezaměstnanosti. Typ stratifikace byl vymezen pomocí indikátorů korporativismu, etatismu (zdůrazňování aktivních zásahů státu do života společnosti), univerzalizmu, požadavků na testování příjmů, výše soukromých výdajů na zdravotní péči a rovnosti přístupu k sociálním dávkám (Mitchell, 2011). Modelový typ sociálního státu je determinující pro sociální a rodinnou politiku dané země. Tři základní typy sociálního státu podle Esping-Andersen (1990) jsou následující:

1. Liberální (též anglosaský): v tomto typu sociálního státu dominuje role svobodného trhu nad státem či rodinou. Stupeň dekomodifikace je v tomto modelu nejnižší ze všech. Podpora rodin je v tomto modelu minimální. Sociální dávky jsou velmi nízké. Dávky jsou vyhrazeny pouze na pokrytí elementárních existenciálních potřeb ohrožených skupin obyvatel, jako jsou neprivilegovaní, nízkopříjmoví či lidé procházející závažnou životní krizí. Státní intervence se v liberálním sociálním státu objevují jen v případě, kdy trh nebo rodina významně selhává. Podle Večeřy (1996) jsou nejvíce typickými zástupci liberálního typu sociálního státu Spojené státy americké, Kanada či Austrálie. Mezi evropské představitele tohoto modelu lze zařadit Švýcarsko a Spojené království (Paloncyové et al., 2013).
2. Korporativistický (též konzervativní neboli bismarckovský): centrální postavení v tomto modelu sociálního státu má rodina. Role státu je subvenční a v případě krize je tento stát připraven nahradit roli trhu, která je spíše okrajová. Bismarckovský systém se orientuje zejména na ochranu osob, které nejsou zaměstnány z důvodu zdravotní indispozice, ztráty pracovní pozice nebo odchodu do penze. Sociální dávky jsou odvozené od doby pojištění a výši odváděného pojištění. Úroveň dekomodifikace je poměrně vysoká, avšak jen pro živitele rodiny (Mitchell, 2011). Tento koncept napomáhá stereotypní dělbě rolí v rodině mezi mužem a ženou. Muž je považován za živitele rodiny, který pracuje na plný úvazek a jeho zapojování do péče či výchovy potomstva je ojedinělé. Žena má v ideálním konzervativním prototypu sociálního státu primárně pečovat

o rodinu a domácnost, popřípadě také pracovat na částečný úvazek. Vysoký podíl žen pracujících na částečný pracovní úvazek je typickým prvkem konzervativního modelu. Nejcharakterističtějším reprezentantem korporativistického sociálního státu je Německo. Podle Mitchellové (2011) dále do tohoto modelu spadají země jako Rakousko, Nizozemsko či Francie. Nicméně zařazení Francie je diskutabilní, neboť se svými pronatalitními opatřeními od typických konzervativních sociálních států odlišuje.

3. Sociálně-demokratický (též skandinávský): v tomto typu sociálního státu má dominantní postavení stát. Skandinávský model je tvořen na základě fúze myšlenek liberalismu a socialismu. Míra dekomodifikace dosahuje nejvyšších hodnot ze všech tří uvedených typů sociálních států. Státní systém podpory se řídí principy universalismu a rovnosti, tudíž je oproti předešlým modelům rozšířen o podporu střední třídy. Distribuce státních dávek, které jsou velmi štědré, je šířena napříč všemi vrstvami a třídami obyvatelstva daného státu. Přesto je však výše sociálních dávek odstupňována dle běžných příjmů jedince. Tento rozsáhlý a velkorysý režim státních sociálních dávek je založen na vysokém zdanění populace, aktivní politice zaměstnanosti a vysoké participaci žen na pracovním trhu. V sociálně-demokratickém modelu sociálního státu existují institucionální mechanismy, které podstatně přispívají k rovnosti pohlaví, harmonizaci pracovního a rodinného života nebo zapojení obou rodičů do péče a výchovy dětí. Nejtypičtějším zástupci sociálně-demokratického modelu sociálního státu jsou Švédsko a Norsko (Mitchell, 2011).

Česko či jiné středoevropské a východoevropské země nezapadají do žádného z výše uvedených modelů, neboť formování jejich rodinné politiky nastalo až po roce 1990 v kontextu transformace centrálně plánované ekonomiky na ekonomiku tržní. Demokratické vlády jednotlivých postsocialistických států se v tomto bouřlivém období primárně zaměřují na reformy v oblasti hospodářství a politického rozhodování. Nepatrná pozornost je věnována otázkám týkajícím se sociální a rodinné politiky. Nicméně v průběhu dvou desetiletí po roce 1990 země střední a východní Evropy zaregistrovaly významné demografické proměny (Frejka, Gietel-Basten, 2016). Klesá úhrnná i konečná plodnost, míra přerušovaných těhotenství a na vzestupu jsou nové antikoncepční prostředky. Tehdejší „kultura potratů“ je masivně nahrazována dříve nedostupnými antikoncepčními metodami, které byly komunistickými vládními garniturami cíleně demonizovány jako buržoazní. Reakcí na demografické změny vládnoucích skupin ve střední a východní Evropě je postupné zvyšování zájmu o problematiku rodinné politiky. Vznikají koncepční dokumenty, komise a ministerstva, které stanovují cíle rodinné politiky. Mezi všeobecné vytyčené cíle rodinné politiky postsocialistických zemí patří např. minimalizace kolize mezi početím dítěte a zaměstnáním. Dle Frejky a Gietel-Bastena (2016) lze ve státech střední a východní Evropy formulovat čtyři typy rodinné politiky:

1. Komplexní model rodinné politiky: vlády zde dokázaly vytvořit příznivé podmínky, které zmírňují nesnáze se skloubením péče o děti či domácnost a zaměstnáním. Systém nabízí nejen finanční a materiální náhrady a také odpovídající institucionální péči o děti nebo práva v oblasti pracovních poměrů žen, které přispívají ke zlepšování rovnosti žen a mužů. Mezi představitele komplexního modelu patří Estonsko a Slovinsko.

2. Pronatalitní model: jedná se o velmi přímočarý model. Nejdůležitějším cílem rodinné politiky pronatalitního typu je zvyšování plodnosti pomocí finančních prostředků. Systém vyplácí vysoké jednorázové odměny při narození dítěte. Velmi dobře placené jsou i rodičovské dovolené či jiné dávky spojené s početím a výchovou dítěte. K typickým státům, které si své budoucí potomstvo „platí“, spadá Rusko, Bělorusko a Ukrajina.
3. Dočasný model muže-živitele: v tomto modelu se z dob socialismu zachoval, případně dokonce prodloužil, institut dobře placené a dlouho trvající rodičovské dovolené. Nicméně byla ze systému odebrána státní péče o malé děti do věku tří let. Navíc je v tomto modelu patrná diskriminační tendence matek a těhotných žen na trhu práce ze strany zaměstnavatele. Omezené možnosti práce pro ženy, nedostatek částečných úvazků a nedostatečná institucionální síť zařízení péče o předškolní děti komplikují ženám harmonizaci rodinné a pracovní sféry. Tento stav také podkopává myšlenku rovnosti pohlaví. Charakteristickými zástupci dočasného modelu muže-živitele jsou Česko a Slovensko.
4. Konvenční model rodinné politiky: tento model poskytuje rodinám kombinaci služeb a dávek jako mateřská dovolená, přídavky na děti či ústavy péče o děti. I přes určitou existující podporu v péči o děti konvenční model rodinné politiky nedokáže zmírnit ženské dilema: pracovní kariéru anebo početí dítěte. Mezi reprezentanty tohoto modelu náleží např. Polsko a Rumunsko.

Zařazení české rodinné politiky do generalizovaného modelu je nadměrně problematické, neboť rodinná politika v Česku se v průběhu svého krátkého vývoje inspirovala všemi třemi základními modely sociálních států od Esping-Andersena (1990). Příkladem liberální složky v české rodinné politice je státní zaměření na přerozdělování dávek nízkopříjmovým rodinám. Korporativistický prvek české rodinné politiky lze nalézt v pojetí podpory rodiny, která je vnímána jako ucelená instituce. Inspirace české rodinné politiky sociálně-demokratickým modelem spočívá například v prosazování svobody volby či slučitelnosti práce, rodiny a služeb péče o děti.

Oproti tomu Švédsko je země, ve které byl sociálně-demokratický model sociálního státu vytvořen. Výhodou sociálně-demokratického modelu sociálního státu oproti ostatním modelům je široký dosah sociálních dávek napříč celou populací, který stírá mezitřídní rozdíly. Tento systém není k nikomu diskriminační, tudíž je každý jedinec společnosti motivován k aktivní spoluúčasti na fungování tohoto systému. Obecně slouží švédská veřejná politika k dosažení větší sociální a genderové rovnosti (Korpi, 2000). Od ní je odvozena rodinná politika, která je zaměřena na ochranu a prosazování zájmů jednotlivců, nikoli rodiny jako celku (Hantrais, 2004). Hlavním důvodem inspirace české rodinné politiky švédskou rodinnou politikou je tedy sociální spravedlnost, která je výhodná pro všechny skupiny obyvatel a vede k bohatší a zároveň rovnostářské společnosti. Dalším důvodem je posílení mezipohlavní rovnosti, která vede k vyšší participaci mužů na výchově dítěte.

2.3 Švédský model rodinné politiky

Švédská rodinná politika je primárně zaměřena na posílení rodinného ekonomického zabezpečení a zajištění fyzické pohody rodinných příslušníků, což jsou cíle sociální politiky v několika evropských zemích. Švédsko je však jedinečné ve svém silném dodržování dalších cílů: dobrovolného rodičovství, rovnosti žen a mužů a práv dětí (Haas, 1996). Již od roku 1974 je švédský model rodinné politiky založen na rodině s dvojitým příjmem. Od té doby filosofie švédské rodinné politiky zní, že žena i muž mají stejná práva a povinnosti týkající se práce v rodině a na trhu práce (Duvander, 2008). Dle Siimeové (1991) jsou cíle švédské rodinné politiky odrazem mnoha národních hodnot. Jako příklad lze uvést „vášeň pro rovnost“, která je součástí švédské kultury již několik dekad.

Finanční štědrost, vysoká flexibilita pobírání finančních náhrad, univerzální přístup, obecné prosazování žen či koordinace s flexibilním vzděláváním a trhem práce, to jsou klíčové aspekty, ve kterých švédský model rodinné politiky vyniká nad ostatními (Hoem, 2005).

2.3.1 Počátky rodinné politiky

Rodinná politika se ve Švédsku vyvíjela dlouhodobě a přirozeně. Vidina a následné budování sociálního státu, nýbrž i systémové řešení rodinné politiky odstartovala kniha Alvy a Gunnara Myrdalových: *Kris i befolkningsfrågan* (Krise v populační problematice) z roku 1935. Manželé Myrdalovi byli prominentní osobnosti švédského akademického i politického světa, oba jsou laureáti Nobelovy ceny. Alva Myrdalová získala Nobelovu cenu za mír v roce 1982 a Gunnar Myrdal je držitel Nobelovy ceny za ekonomii z roku 1974 (The Nobel Prize, 2019).

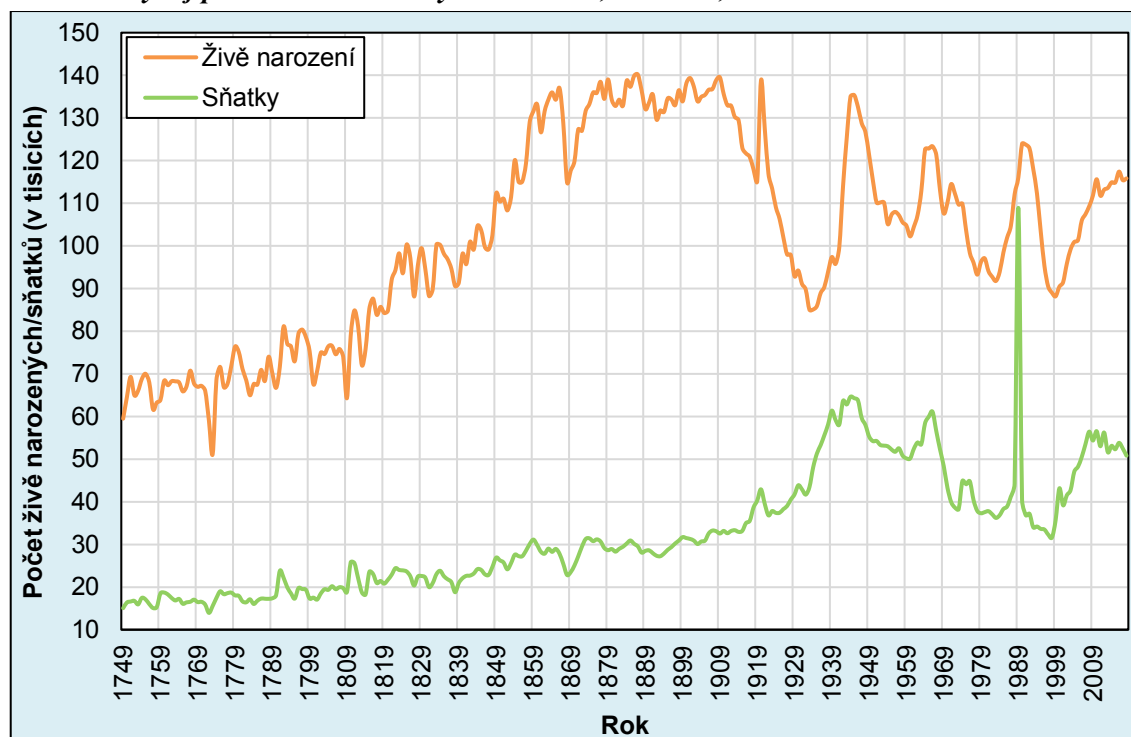
Krise v názvu zmíněné knihy spočívala ve snižujícím se trendu počtu absolutně narozených dětí v této době. Podle Elméra (1963) se ve Švédsku v roce 1911 narodilo 130 tisíc dětí, v roce 1931 se počet narozených dětí snížil na hodnotu 87 tisíc (pokles o cca 33 %). Zjevný propad v počtu živě narozených ve 30. letech 20. století je viditelný na obr. 1. Švédský statistický úřad (SCB, 2020) zaznamenal minimum počtu živě narozených dětí (85 020) v tomto neblahém období v roce 1933. Mezi hlavní důvody poklesu porodnosti nejen ve Švédsku, ale i ve většině evropských zemích patřily následky industrializace a celosvětové ekonomické deprese (Haas, 1996). Nízká porodnost v průběhu ekonomické deprese (30. léta minulého století) přímo korelovala s vysokou nezaměstnaností (Hoem, Hoem, 1996).

Kris i befolkningsfrågan manželů Myrdalových (1935) vybízela k sociální solidaritě, kde celý národ byl zodpovědný za děti jako za budoucí generaci státu. Spis předkládal konkrétní návrhy směřující k sociální solidaritě jako např. univerzální přídatky na děti, příspěvky na bydlení pro rodiny s více dětmi, bezplatná zdravotní péče pro všechny děti, bezplatné vzdělávání s učebnicemi zdarma a bezplatné stravování ve škole a také využití center denní péče zdarma (Myrdal, Myrdal, 1935; Chronholm, 2009). Myrdalovi dále obhajovali dobrovolné rodičovství, aby ženy nebyly nuceny do mateřství a měly děti jen tehdy, když je opravdu chtěly. Dále navrhovali, aby vláda sponzorovala sexuální výchovu, zpřístupnila antikoncepci a liberalizovala práva na potraty (Myrdal, Myrdal, 1935).

Vliv této stěžejní knihy byl pro Švédsko enormní, neboť manželé Myrdalovi byli členové

švédské sociálně demokratické strany (*Sveriges socialdemokratiska arbetareparti*), která od roku 1932 stanovala zákonodárnou moc po celých 44 let. Mezi švédskými občany byla sociálně demokratická strana velmi populární. Svědčí o tom například, že mezi lety 1921 až 1985 volilo stranu v průměru 45 % voličů, navíc v pěti volbách v uvedeném časovém období získala sociálně demokratická strana více než polovinu hlasů všech voličů (Therborn, 1992).

Obr. 1: Vývoj počtu živě narozených a sňatků, Švédsko, 1749–2018

Zdroj: SCB (2020)

První mateřské uvolnění ve Švédsku bylo zavedeno v roce 1931. Jednalo se o neplacené volno, které se týkalo jen některých společenských skupin (Hoem, Hoem, 1996). Avšak již dříve (od roku 1901) měly některé švédské ženy právo na čtyři týdny volna po porodu, a to v případě, že dobrovolně posílaly peníze do státní zdravotní pojišťovny (Gupta et al., 2006). Od roku 1938 začal stát finančně podporovat svobodné matky a na neplacené mateřské uvolnění měly nárok všechny matky. V roce 1939 bylo legislativně zakázáno propuštění žen z důvodu těhotenství, porodu či manželství. Následným podstatným mezníkem v počátcích švédské rodinné politiky byl rok 1948, kdy byl zaveden univerzální od daně osvobozený příspěvek na dítě (Hoem, Hoem, 1996). Příspěvek na dítě patří i dnes mezi základní kameny rodinné politiky nejen ve Švédsku. Prvotní roční příspěvek na dítě činil 260 švédských korun a pobíral se stejně jako dnes do šestnácti let dítěte. Peněžité prostředky byly vypláceny na poště ve čtvrtletních splátkách. Příspěvek si mohli vyzvednout jen matky dítěte. Tehdejší odhadované roční náklady typické švédské rodiny (nižší střední třída) na roční dítě byly 1 100 SEK a na šestnáctiletého chlapce či děvče 2 900 SEK (Kälvesten, 1955).

Lundqvistová a Romanová (2008) pokládají období od 30. let do konce 60. let 20. století za první historickou fázi rodinné politiky ve Švédsku. Tato časová etapa byla především poznamenána úzkým vztahem mezi sociálním výzkumem a politikou. Úzký vztah mezi vědou

a politikou v širokém slova smyslu je charakteristickým rysem švédského politického rozhodování. „Švédský model“ se opírá o myšlenku, že sociální politika by měla být založena na vědeckých výsledcích a výzkumní pracovníci by se měli aktivně zapojit do práce v oblasti sociálních reforem. Tento model byl zdárně implementován za dlouhé vlády Švédské sociální demokracie. Nicméně, doba výzkumníků jako „sociálních inženýrů“ rodinné politiky na konci 70. let 20. století skončila. Avšak vliv zažitého politického diskurzu na chod Švédského království je částečně viditelný do dneška. Příkladem jsou sociální vědy, které stále fungují jako pomyslné můstky mezi sociálními hnutími a státem (Lundqvist, Roman, 2008).

2.3.2 Rozšíření rodinné politiky

Podle Björklunda (2002) významné rozšíření rodinné politiky ve Švédsku proběhlo mezi lety 1960 až 1980. Zavedené státní reformy uvedené níže předčily i sociální politiku prováděnou v přilehlých severských zemích.

Od roku 1955 dle švédských zákonných pravidel měly všechny matky po porodu nárok na tři měsíce placené mateřské dovolené. Výše státního příspěvku byla relativně skromná a fixní pro všechny švédské matky. Zpravidla státní důchod kompenzoval matkám, resp. zaměstnankyním, 60 % ušlých příjmů (Björklund, 2002). V roce 1963 byla placená mateřská dovolená prodloužena na 6 měsíců a náhrady ušlého zisku se zvýšily zhruba na 65 %. V této době simultánně rostla váha žen jako pracovní síly, které ještě do začátku 60. byly stále převážně vnímány pouze jako ženy v domácnosti či matky (Jenson, Mahon, 1993). Aktivace ženské pracovní síly vyřešila přetrvávající problém s nedostatkem pracovních sil v poválečném období a napomáhala k růstu švédské ekonomiky.

Podle Earlesové (2011) se během 60. let účast žen na trhu práce zvýšila na více než 50 %, v roce 1970 na 63 % a v roce 1980 na 81 %, kde od té doby zůstala poměrně konstantní. Vývoj na trhu práce předznamenal konec modelu, kde muž zastává roli jediného živitele rodiny. Z kontinuity událostí začal ve Švédsku převládat nový model dvoupříjmové rodiny. Na tento trend reagovala švédská vláda v roce 1971, kdy představila oddělené danění osob v manželství či kohabitaci. Tato legislativní změna vedla k redukci sňatečnosti a zvyšování kohabitací (Hoem, Hoem, 1996). Další reakcí vlády na probíhající transformace ve společnosti byla změna nejen názvosloví v hlavním finančním nástroji rodinné politiky. V roce 1974 švédský parlament inovativně zavedl rodičovskou dovolenou a nahradil tak mateřskou dovolenou, která byla zaměřena výhradně na matky. Švédsko se tímto učiněním stalo první zemí na světě, která zavedla genderově neutrální rodičovskou dovolenou (Duvander et al., 2010). Otcům dotyčná legislativní změna posílila pečovatelská práva na dítě a také zjednodušila případné rozvodové řízení (Hoem, Hoem, 1996). To přímo koresponduje se zlepšením práv dětí a jejich přístupu k oběma rodičům. Švédští otcové měli od té doby stejná práva na rodičovskou dovolenou jako matky. Záleželo jen na rodičích, jak si hrazenou dovolenou rozdělí. Tato benevolence cílila na zvyšování úrovně zaměstnanosti žen. Avšak i přes změnu terminologie a právních nároků ve prospěch otců, resp. dětí, většinu placené rodičovské dovolené využívaly nadále ženy (Hoem, 1990). V roce 1974 se též zvýšila náhrada ušlého zisku na 90 %. Výměra dávky byla stanovena na základě předešlého výdělku 240 dní před porodem. Ti, kdo předešlý výdělek nedokázali,

dostávali nižší paušální dávku (Björklund, 2002). Zvyšování státních benefitů pro rodiny s dětmi probíhalo nadále i v průběhu 80. let 20. století (viz tab. 1).

Tab. 1: Eskalace rodinné politiky ve Švédsku, 1960–1995

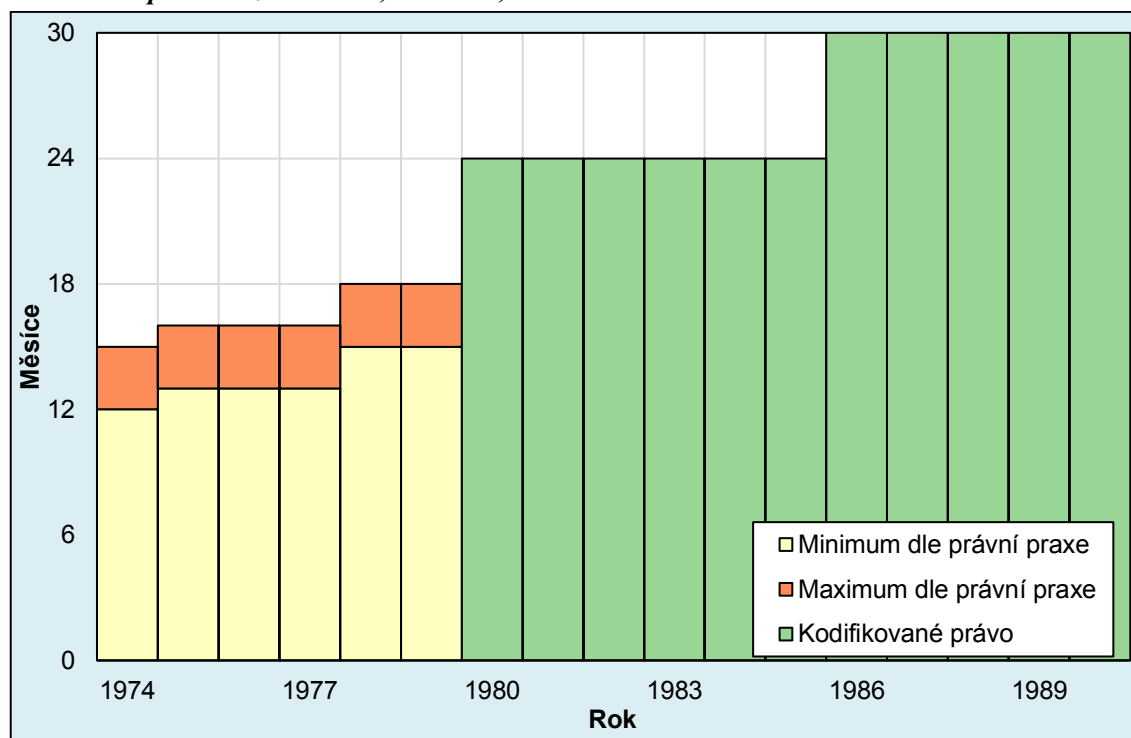
Rok	Rodičovská dovolená	Dočasný rodičovský příspěvek na péči o dítě	Příspěvek na dítě (roční)
1960	3 měsíce fixní mateřské dovolené od roku 1955		4 110 SEK
1963	Zvýšení na 6 měsíců		4 565 SEK
1974	Změna názvu mateřské na rodičovskou dovolenou, 90% náhrada ušlého zisku	10 dní, 90% náhrada	6 911 SEK
1975	7 měsíců, lze čerpat částečně až do 8 let dítěte		
1978	8 měsíců (90% náhrada) + 1 měsíc s nižší sazbou		
1980	9 měsíců (90% náhrada) + 3 měsíce s nižší sazbou	60 dní	7 261 SEK
1982			Vyšší příspěvek na třetí a další dítě
1989	12 měsíců (90% náhrada) + 3 měsíce s nižší sazbou	90 dní	7 885 SEK
1995	Náhrada ušlého zisku snížena na 75 %, jeden z dvanácti měsíců je vyhrazen pro otce a jeden pro matku		9 000 SEK

Zdroj: Björklund (2002)

Všeobecně celá 80. léta 20. století byla velmi velkorysým obdobím ze strany státu. Příkladem výhod bylo i rozšíření tzv. „speed premium“, které souvisí s meziporodními intervaly. Neboť státní peněžní kompenzace přiznaná matce či otci závisela na předešlé mzdě, doba bez práce nebo práce na částečný úvazek po porodu by snížila úroveň dávek po následném porodu. Proto nová legislativa dovoľovala zachování prvotně vypočítané rodičovské dovolené a zdržení se výdělků v meziporodním období. Od roku 1974 do roku 1979 se rodič mohl zdržet výdělků po dobu 12–18 měsíců (v závislosti na lokálních pravidlech). Od roku 1980 se pravidla na „speed premium“ centralizovala, a nadále již neexistovaly žádné rozdíly dle regionů. Dále se v tomto roce bezpříjmový interval zvýšil na 24 měsíců. Následující prodloužení nastalo v roce 1986. Od té doby měl rodič možnost se pozdržet příjmů až na 30 měsíců, a přesto mu zůstalo právo na předchozí úroveň dávek pro následné narození (Björklund, 2002). Přesná vizualizace výše popsané státní sociální výhody je zobrazena na obr. 2. Dle Hoema (1990) je zmíněné postupné rozšiřování výhod typické pro rozvoj sociálních politik ve Švédsku.

Nicméně popsané nastavení legislativy bylo zcela v rozporu se zapojením žen na trh práce. Například žena, která chtěla počít tři děti, mohla snadno zůstat na rodičovské dovolené pět let po sobě nebo i déle. Čas obětovaný rodině na úkor pracovních zkušeností a rozvoje dalších dovedností spojené se zaměstnáním, mohl mít fatální dopad na opětovné zapojení ženy na trhu práce. Na druhé straně tento systém švédským ženám umožňoval rozsáhlou možnost individuální volby.

Obr. 2: Vývoj intervalu narození, který poskytuje stejnou rodičovskou dovolenou jako u předchozího dítěte, Švédsko, 1974–1990

Poznámky: minimum dle právní praxe (minimální interval mezi narozeními dětmi), maximum dle právní praxe (možnost prodloužení intervalu pomocí nemocenské dovolené či nahromaděné placené dovolené, dle lokálních předpisů), kodifikované právo (celostátní předpis bez lokálních rozdílností)

Zdroj: Hoem (1990)

2.3.3 Dobrovolné rodičovství

Švédský postoj k rodičovství je významně založen na individualitě. Každý jednotlivec má plné právo se rozhodnout, kolik dětí chce a v jakém časovém rozestupu. Navíc by každé dítě mělo být chtěné (Haas, 1996). Dobrovolné rodičovství je jeden z důležitých aspektů švédské rodinné politiky. K jeho dosažení Švédsko využívá preventivní opatření.

Prvním opatřením je sexuální výchova, která byla studentům poprvé představena již v roce 1942 a od roku 1955 je povinná (Ekstrand et al., 2011). Jádrem počátečního švédského kurikula sexuální výchovy byl pocit, že sexuální život by měl být zdrojem radosti a štěstí sdíleným s jinou osobou a uvědomění si, že sexualita je nedílnou součástí lidského života (Boëthius, 1985). Kurikulum švédské sexuální výchovy prošlo dlouholetým vývojem a četnými restrukturalizacemi, vždy však bylo značně liberálnější než v jiných evropských státech. Důležitým rokem ve vývoji sexuální výchovy ve Švédsku byl rok 1977, kdy Švédská národní rada pro vzdělávání vydala výukový manuál pro učitele sexuální výchovy. Zmíněný výukový materiál je založen na stanovených etických principech a na otevřenosti v oblasti sexuálních vztahů. Dle jmenovaného dokumentu jsou studenti například poučováni, že psychologický tlak či použití fyzické síly v jakémkoliv kontextu jsou porušením osobní svobody druhých. Etické principy také odsuzují využívání jiné lidské bytosti k svému sobeckému uspokojení. Školy by dále měly podporovat přesvědčení, že sexuální věrnost ve stálém vztahu je povinností. Muži a ženy musí podléhat identickým standardům sexuální morálky (Boëthius, 1985).

Na druhé straně švédská sexuální výchova se snaží ve studentech podporovat atmosféru tolerance. Staromódní představa, že osoby s tělesným nebo mentálním postižením či vězni by měli být zbaveni sexuálních vztahů, již není přijatelným hlediskem. Stejně nepřijatelné jsou i negativní názory na sexuální vztahy párů ve vyšším věku. Švédští studenti se také učí, že sex nemusí striktně probíhat jen v manželském vztahu. Výukový manuál nicméně uvádí, že je zapotřebí podporovat a respektovat právo studenta vyjádřit svůj názor na veškeré etické otázky (Boëthius, 1985).

Dále jsou studenti raného věku informováni o specifických metodách antikoncepce. Důkladně jsou také probírána témata potratů a homosexuality (Haas, 1996). Obecná charakteristika mezilidských vztahů, která je švédským studentům vštěpována, je především založena na zodpovědnosti, ohleduplnosti či starostlivosti k druhé lidské bytosti. Tudíž, nucený sex, příležitostný sex a sexuální promiskuita mají být vyučovány jako špatné a amorální.

Avšak i přes precizní koncepčnost má sexuální výchovy ve Švédsku své nedostatky. Dle mladých švédských žen sexuální výchova postrádá detailní informace a prostor na diskusi o sexuální rozmanitosti. Například devět z deseti respondentek v průzkumu uvedlo, že v jejich absolvované sexuální výchově nebyly dostatečně ošetřeny otázky související s pornografií (Ekstrand et al., 2011).

Druhým typem preventivního opatření je státní podpora služby plánování rodiny. Od 50. let 20. století, okresní porodnice a kliniky poskytují bezplatné poradenství v oblasti plánování rodiny. Služby pro mládež jsou poskytovány na těchto klinikách i ve speciálních mládežnických centrech. Antikoncepce (kondomy) jsou k dispozici zdarma nejen v dotyčných centrech, ale i na středních školách. Od roku 1976 má kdokoliv ve věku 25 a více let právo na sterilizaci bez poplatku (Adams, Winston, 1980).

2.3.4 Rovnost žen a mužů

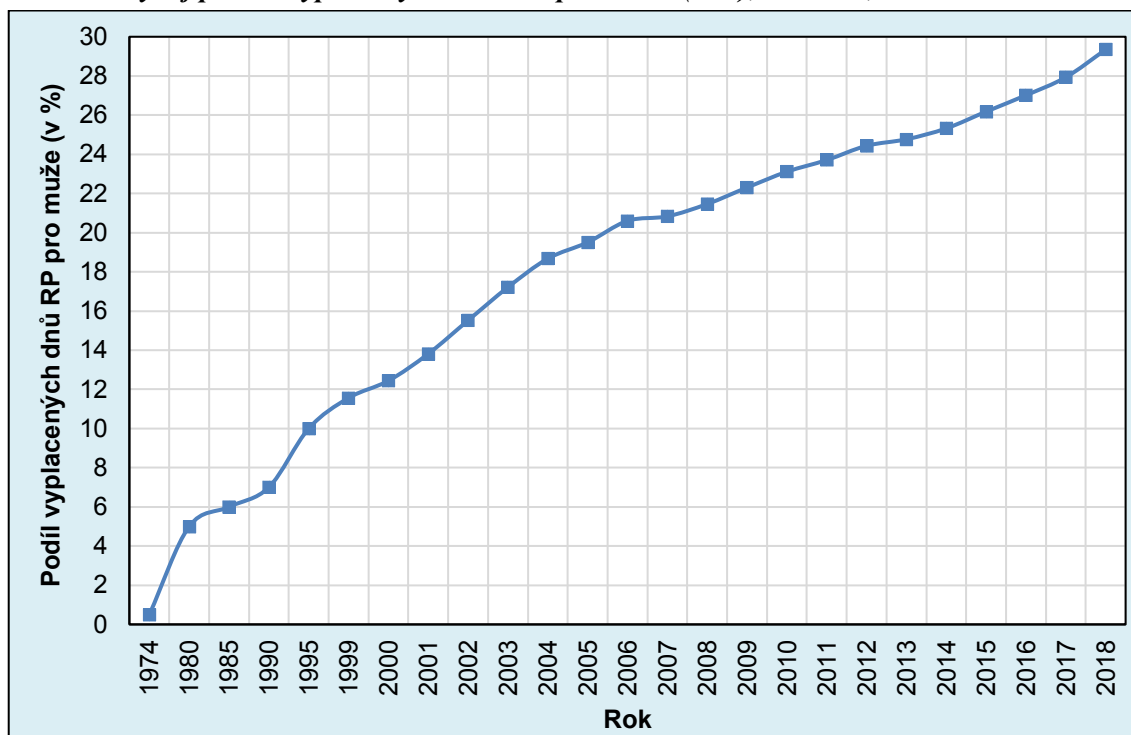
Rodičovská dovolená byla od počátku svého vzniku (1974) prezentována jako politika zaměřená na podporu rovnosti žen a mužů. Definice rovnosti žen a mužů spočívá v rovných příležitostech, právech a povinnostech (Haas, Hwang, 2008). Za starost o dítě je také stejným dílem odpovědný žena a muž.

Švédská společnost je politicky a ideologicky velmi vstřícná k otcům (Smith, Williams, 2007). Tudíž paralelně je vstřícná i pro švédské matky. Tato vstřícnost je základem pro rozvoj dvojí role ženy jako ekonomicky aktivního člena společnosti a pečovatelky o dítě. Vstřícnost pro otce je tedy třeba chápat, jako příležitost ke kombinaci práce s péčí o rodinu v rodinném modelu s dvojím příjmem. Ovšem nejedná se pouze o příležitost, ale o očekávání. Od švédských otců se očekává, že se aktivně zapojí do státně hrazené péče o dítě (Axelsson, 2014).

Mužům bylo v roce 2018 vyplaceno 29,3 % z celkového počtu dnů na RP. V roce 2000 byl podíl vyplacených dnů pro muže z celkového počtu dnů jen 12,4 %. Tento ukazatel se stabilně zvyšuje již od roku 1974 (obr. 3). Mezi hlavními mezníky zvyšování využívání rodičovského příspěvku otci patří roky 1995, 2002 a 2016, kdy se zavedla či prodlužovala otcovská, resp. mateřská „kvóta“. Zavádění této reformy bylo vícefázové, což je pro Švédsko tradiční postup v oblasti rozvoje sociální politiky. V první fázi bylo vyhrazeno 30 dní pro každého rodiče

(v roce 1995), ve druhé fázi bylo rezervováno dalších 30 dnů (v roce 2002). Dosavadní fáze platná o roku 2016 stanovuje 90 dní na rodičovské dovolené pro každého rodiče.

Obr. 3: Vývoj podílu vyplacených dnů RP pro muže (v %), Švédsko, 1974–2018

Zdroj: Axelsson (2014), Försäkringskassan (2019b)

Využití rodičovského příspěvku muži je prostorově diferenciováno. V roce 2017 byl nejvyšší podíl vyplacených rodičovských dávek pro muže v severním regionu Västerbotten (32 %). Naopak nejmenší podíl 26 % byl zaznamenán v regionu Gävleborg na východě země. Ovšem je nutné si uvědomit, že v mnoha švédských krajích existují významné rozdíly mezi obcemi. Na úrovni obcí bylo procentuálně vyšší pobírání rodičovského příspěvku muži především v univerzitních městech Švédska (např. Umeå, Uppsala či Lund). Nižší podíl vyplacených dnů rodičovské dovolené pro muže byl zaregistrován ve venkovských obcích (Försäkringskassan, 2018).

Vedle rodičovského příspěvku švédský sociální systém nabízí dočasný rodičovský příspěvek v souvislosti narození nebo osvojení dítěte lépe známý jako otcovská dovolená či „*daddy days*“. Tento příspěvek však není striktně určen jen pro otce, ale i pro všechny druhé rodiče, tj. partnera (nebo jinou blízkou osobu) ženy, která porodila. Nicméně v roce 2017 bylo 99 % příjemců tohoto příspěvku mužského pohlaví (Försäkringskassan, 2018).

Tento typ sociálního příspěvku, který je zaveden od roku 1980, má být využit bezprostředně po narození dítěte. Dočasný rodičovský příspěvek zahrnuje 10 dní, které mohou být použity nejpozději do šestnáctého dne po dni, kdy je dítě přivedeno domů nebo v den, kdy adoptivní rodiče získali dítě do péče. Finanční kompenzace těchto prvotních kontaktních dní je stejně jako u rodičovské dovolené založena na příjmu (cca 80% náhrada platu).

Podpora otcovství je ve Švédsku začleněna do současných ideálů. Tento diskurz je pevně zakotvený ve švédských politických vizích o mužích, ale i ve společnosti. Například ve vládní

zpráve z roku 2005 o revizi pojištění rodičovské dovolené (SOU, 2005) jsou uvedeny výsledky průzkumu veřejného mínění, kterého se zúčastnilo 1000 rodičů (500 matek a 500 otců) s dítětem ve věku od 1,5 až 3 let. Z výsledků průzkumu vyplývá, že 75 % žen a 76 % mužů zcela souhlasilo, s tím že by si všichni otcové měli vzít nějakou otcovskou dovolenou (vyjma prvních 10 dní spojené s porodem). Někteří výzkumníci dokonce tvrdí, že „pečující otec“ získal jedno z nejvyšších postavení, resp. hegemonických pozic ve vztahu k jiným maskulinitám (Almqvist, 2008; Johansson, 2011).

Na druhé straně dle Chronholma (2004) existují někteří švédští muži, kteří mají tendenci se na rodičovské dovolené dobrovolně či nedobrovolně izolovat. Zmínění otcové se na rodičovské dovolené záměrně vyhýbali veřejným prostorům, kde dominují matky (např. dětské hřiště či mateřské školy). Důvodem vyhýbaní se určitým místům byla neochota mužů se podílet na určitých aktivitách či kontroverzních tématech konverzace z mužského pohledu, jako je kojení či porod. Avšak obecně je negativní zkušenost mužů s rodičovskou dovolenou ve Švédsku ojedinělá.

2.3.5 Nynější rodičovská dovolená

Rodičovská dovolená patří mezi klíčové nástroje rodinné politiky ve Švédsku. Statní výdaje na tento finanční benefit jsou nejvyšší ze všech poskytovaných finančních výhod pro rodiče s dětmi (Försäkringskassan, 2018). Dle švédské agentury sociálního pojištění (Försäkringskassan, 2018) je primárním účelem rodičovského příspěvku usnadnit rodičům kombinovat rodičovství a práci nebo studium. Švédský systém rodičovské dovolené je podle mezinárodních standardů velmi velkorysý (Albrecht et al., 2015). Odborná veřejnost dále vyzdvihuje, že švédská rodičovská dovolená je jedna z nejkompexnějších rodičovských programů na světě (Haas, 1996; Ray et al., 2010).

Současná rodičovská dovolená ve Švédsku na jedno dítě trvá 16 měsíců resp. 480 dní, která může být využita až do dne, kdy dítě dosáhne věku osmi let. Nicméně po čtvrtých narozeninách narozeného dítěte lze z rodičovské dovolené maximálně ušetřit 96 dní. Jestliže mají rodiče dvojčata, mohou ušetřit celkem 132 dní. (Försäkringskassan, 2019a). Toto dlouhé rozpětí, ve kterém je možné rodičovskou dovolenou pobírat, svědčí o velké flexibilitě švédského sociálního systému. Flexibilita švédské rodičovské dovolené tví i v možnostech denního vyplacení rodičovského příspěvku. Dle Švédské agentury sociálního pojištění (Försäkringskassan, 2019a) rodičovský příspěvek může být vyplacen po dni jako plná náhrada (100 %), náhrada za tři čtvrtiny (75 %), poloviční náhrada (50 %), náhrada za čtvrtinu (25 %) nebo jedna osmina náhrady (12,5 %). To například znamená, že můžete pracovat na poloviční úvazek (50 %), a zároveň pobírat rodičovský příspěvek za poloviční náhradu (50 %). Tento adaptabilní systém připouští i skloubení studia a pobírání rodičovského příspěvku. Příkladem mohou být, programy distančního vzdělávání, kdy se o své dítě staráte během dne a studujete převážně v noci či o víkendech. Dalším zajímavým flexibilním prvkem švédské rodičovské dovolené jsou tzv. „double days“, které je možno využívat od roku 2012. Jedná se o možnost pobírání rodičovského příspěvku oběma rodiči simultánně, a to až po dobu 30 dnů během prvního roku od narození dítěte (Försäkringskassan, 2013, 2018).

První část peněžní kompenzace rodičovské dovolené je odvozena od předešlého příjmu. Ze 480 dnů je 390 dní rodiči vyplaceno téměř 80 % předešlé mzdy (dny na úrovni nemocenské). Maximum denního příspěvku je založeno na desetinásobku cenové hladiny. Například, v roce 2013 byl maximální denní příspěvek 946 SEK (Albrecht et al., 2015). V roce 2017 odpovídala maximální hodnota benefitu 952 SEK za den. Nynější maximum dle webových stránek Švédské agentury sociálního pojištění je omezeno na 989 SEK denně. Průměrný denní rodičovský příspěvek v roce 2017 činil 496 SEK pro ženy a 645 SEK pro muže (Försäkringskassan, 2018, 2019a).

Pokud rodič nemá žádný příjem (např. student) nebo vydělává méně než 117 590 SEK za rok, stát vyplácí rodičovský příspěvek ve výši 250 SEK na den (základní úroveň). Vyplácená částka odpovídá přibližně 7 500 SEK měsíčně. Základní úroveň rodičovského příspěvku v roce 2017 pobíralo téměř 91 % žen a necelých 73 % mužů mladších 19 let. Nicméně počet příjemců rodičovského příspěvku v této věkové skupině je velmi nízký. S rostoucím věkem se podíl rodičů, kteří pobírají rodičovský příspěvek na základní úrovni, významně snižuje (Försäkringskassan, 2018).

Druhá část rodičovského příspěvku je univerzální. Po zbývajících 90 dní ze 480 dnů je peněžní náhrada stanovena na minimální úrovni. Tato minimální paušální sazba činí 180 SEK na den (minimální úroveň).

Rodičovská dovolená je dělena do dvou půlek pro otce a matku. Každý rodič na rodičovské dovolené má rezervováno 90 dní, které nelze mezi rodiči převádět. Ostatní dny si rodiče mohou rozdělit mezi sebou svévolně. Rozdělení a možné převody dní mezi rodiči na rodičovské dovolené v případě narození jednoho dítěte jsou uvedené v Tab. 2. V případě dvojčat, trojčat či víceročet se rodičovská dovolená zákonitě prodlužuje. Tab. 3 uvádí exaktní časové úseky rodičovského příspěvku u vícečetných narození.

Tab. 2: Rozdělení dnů mezi rodiče dítěte v současné rodičovské dovolené, Švédsko

	První rodič	Druhý rodič
Dny na úrovni nemocenské (cca 80% náhrada platu), převeditelné mezi rodiči	105	105
Dny na úrovni nemocenské (cca 80% náhrada platu), nepřeveditelné mezi rodiči	90	90
Dny na minimální úrovni (180 SEK na den), převeditelné mezi rodiči	45	45
Celkem	240	240

Zdroj: Försäkringskassan (2019a)

Tab. 3: Délka rodičovské dovolené u vícečetných porodů, Švédsko

Počet dětí	Dny na úrovni nemocenské (cca 80% náhrada platu)	Dny na minimální úrovni (180 SEK na den)	Celkem
2	480	180	660
3	660	180	840
4	840	180	1 020

Zdroj: Försäkringskassan (2019a)

Rodičovskou dovolenou lze čerpat 10 dní před předpokládaným porodem. Dle datových záznamů Švédské agentury sociálního pojištění (Försäkringskassan, 2019b) v roce 2018, byl průměrný počet využitých dnů před narozením dítěte z rodičovské dovolené 7,37 dní pro ženy a 0,02 dne pro muže. Tento ukazatel je stabilní od roku 1999. Rodičky tedy v průměru využijí zhruba týden (7 dní) rodičovské dovolené před dosáhnutím přesného věku dítěte 0.

Přesné hodnoty státních finančních nákladů na rodičovskou dovolenou dle pohlaví mezi lety 1999 až 2018 jsou uvedeny v příloze 1.

2.3.6 Další finanční nástroje rodinné politiky

Současný švédský sociální systém zaměřený na finanční zabezpečení rodin a dětí je vysoce koncepční, ale také komplexní. Finanční pomoc státního aparátu nezahrnuje pouze rodičovskou dovolenou či dočasný rodičovský příspěvek pro prvotní kontakt s dítětem. Níže jsou uvedeny další sociálně-finanční dávky švédské rodinné politiky.

Příspěvek na dítě

Jedná se základní sociální příspěvek, který má vyrovnávat finanční poměry mezi rodinami s dětmi a bez dětí. Rodič, resp. rodiče mají nárok na všeobecný příspěvek na dítě nebo děti, které se narodily ve Švédsku. Všeobecný příspěvek na dítě je vyplácen rodičům do šestnácti let dítěte. Poté mohou rodiče zažádat o prodloužení příspěvku na dítě v případě, že dítě stále navštěvuje povinnou školu nebo školu pro děti s mentálním postižením. Příspěvek na dítě je osvobozen od daně. Dle švédské agentury sociálního pojištění (Försäkringskassan, 2019a) odpovídá výše současného příspěvku na dítě 625 SEK měsíčně pro oba rodiče ve společné péči. Má-li rodič dítě ve výhradní péči, obdrží 1 250 SEK měsíčně. Pokud mají rodiče či rodič dvě nebo více dětí, rodině se vyplácí také kompenzační příplatek za velkou rodinu (viz Tab. 4). Nutno podotknout, že ještě v roce 2017 byl příspěvek na dítě o 200 SEK nižší než dnes (1 050 SEK na dítě za měsíc). Výdaje státu na tento příspěvek v roce 2017 činily 27,3 miliard švédských korun. Jedná se tedy o druhý nejnákladnější státní příspěvek v oblasti finančního zabezpečení rodin. V roce 2017 příspěvek pobíralo více než 1,3 milionu rodičů. Mezi recipienty finanční dávky převažovaly ženy (Försäkringskassan, 2018).

Tab. 4: Plná výše příspěvku na dítě dle počtu dětí, Švédsko

Počet dětí	Měsíční částka (v SEK)			Roční částka (v SEK)
	Přídavek na dítě	Příplatek za velkou rodinu	Celkem	
1	1 250	-	1 250	15 000
2	2 500	150	2 650	31 800
3	3 750	730	4 480	53 760
4	5 000	1 740	6 740	80 880
5	6 250	2 990	9 240	110 880
6	7 500	4 240	11 740	140 880

Zdroj: Försäkringskassan (2019a), vlastní výpočty

Těhotenský benefit

Tento benefit je určen pro těhotné ženy, které mají fyzicky náročné zaměstnání či pracují v rizikovém pracovním prostředí. Fyzicky náročná práce zahrnuje například zvedání těžkých

břemen nebo monotónní pohyby, které způsobují jednostranné zatížení. Matka má na sociální dávku nárok nejdříve od 60. dne před předpokládaným porodem. Následně je těhotenská dávka vyplácena nejpozději do 11. dne před předpokládaným porodem. Posledních deset dní před očekávaným porodem může budoucí rodička pobírat místo těhotenského benefitu již rodičovský příspěvek, resp. rodičovskou dovolenou. Těhotenský příspěvek je obdobně jako rodičovská dovolená vypočítán z předešlého příjmu (přibližně 80 % platu). Maximální nominální hodnota příspěvku činí 791 SEK za den (Försäkringskassan, 2019a). V roce 2017 bylo 26 501 těhotným ženám vyplaceno přibližně 618 milionů švédských korun. Největší počet příjemkyň těhotenského příspěvku byl ve věkové skupině 25–34 let, což je věková skupina, ve které švédské ženy nejčastěji rodí (Försäkringskassan, 2018).

Dočasný rodičovský příspěvek v souvislosti onemocnění dítěte

Tato sociální dávka umožňuje rodičům nebo blízkým příbuzným získat náhradu, pokud zůstanou doma, aby se starali o své nemocné dítě. Dávka se vztahuje i na rodičovský doprovod dítěte k lékaři. Standardně mají rodiče či blízcí příbuzní nárok na vyplacení příspěvku za dítě ve věku od osmi měsíců do dvanácti let. Maximální délka odškodnění za péči o nemocné dítě činí 120 dní za rok. Posledních 60 dnů příspěvku lze získat pouze v případě, když o nemocné dítě obvykle nepečuje nemocná či infekční osoba. Na dočasný rodičovský příspěvek na péči o dítě nemá nárok osoba, která pobírá dávky v nezaměstnanosti. Dávku lze flexibilně pobírat jako jeden den, tři čtvrtiny dne, půl dne, čtvrtinu dne či osminu dne. Kompenzace dávky vychází zhruba z 80 % předchozího platu (Försäkringskassan, 2019a). Dle publikace švédské agentury sociálního pojištění (Försäkringskassan, 2018) rodiče nejčastěji využívali tyto placené pečovatelské dny, když mělo jejich dítě dva roky. Státní výdaje na tento příspěvek v roce 2017 přesahovaly 6 miliard švédských korun. Počet recipientů příspěvku pro rok 2017 činil 836 553 (Försäkringskassan, 2018).

Dočasný rodičovský příspěvek na kontaktní dny

Tato sociální dávka je určena pro rodiče dětí, na které se vztahuje zákon týkající se podpory a servisu pro osoby s určitými funkčními poruchami. Kontaktní dny mají sloužit rodičům k získání znalostí o tom, jak podporovat své dítě. Zpravidla se rodiče v kontaktních dnech zúčastňují vzdělávacích kurzů pořádaných organizacemi zaměřenými na zdravotně postižené. Rodiče dítěte s určitými funkčními poruchami mají nárok na deset kontaktních dnů ročně až do věku šestnácti let dítěte. Finanční náhrada kontaktních dnů je vypočítávána stejně jako u příspěvku na péči o nemocné dítě (cca 80 % platu). I tuto dávku lze čerpat za celý den, tři čtvrtiny dne, půl dne, čtvrt dne či osminu dne. Počet vyplacených kontaktních dnů se od počátku nového milénia zvýšil. V roce 2017 využilo kontaktních dnů 7 024 rodičů. Celkem bylo v roce 2017 vyplaceno na kontaktních dnech 14,4 milionů švédských korun (Försäkringskassan, 2018).

Dočasný rodičovský příspěvek v souvislosti s úmrtím dítěte

V případě úmrtí dítěte má rodič nárok na sociální dávku v délce deseti dní. Příspěvek je vypočítáván obdobně jako u jiných příspěvků zhruba z 80 % předešlého příjmu. Tyto dny mohou být použity nejpozději 90 dnů po skonu dítěte. Dávku lze též dělit na celek, tři čtvrtiny, půl, čtvrtinu či osminu dne. V roce 2017 dočasný rodičovský příspěvek v souvislosti s úmrtím

dítěte využilo 736 rodičů. Celkem bylo rodičům vyplaceno 6,3 milionu švédských korun (Försäkringskassan, 2018).

Podpora v případě neúplné rodiny

Jedná se státní příspěvek na výživné pro dítě v případě, že druhý rodič výživné platí částečně či neplatí vůbec. Tato sociální dávka je přiznávána i samostatným rodičům, jejichž dítě má pouze jednoho rodiče. Rodiče ve Švédsku jsou povinni své dítě finančně podporovat do osmnácti let, nebo i déle pokud je dítě stále na škole (povinná školní docházka, vyšší sekundární vzdělávání či jeho ekvivalent). V případě že, rodič neplatí žádné výživné, druhý rodič má nárok na finanční podporu v hodnotě 1 573 SEK na měsíc do patnácti let dítěte. Následně se dávka do osmnácti let dítěte zvyšuje na částku 2 073 SEK na měsíc. V případě, že rodič platí nižší výživné než 1 573 SEK resp. 2 073 SEK na měsíc Švédská agentura sociálního pojištění druhému rodiči doplácí vzniklý finanční rozdíl. Například pokud má vaše dítě pět let a od druhého rodiče dostáváte měsíčně 500 SEK, obdržíte od Švédské agentury sociálního pojištění 1 073 SEK. Tímto způsobem obdržíte celkem stanovenou základní sazbu 1 573 SEK měsíčně. Rodič dostává nižší příspěvek na dítě, pokud jejich dítě dosahuje příjmu přes 60 tisíc švédských korun za rok (Försäkringskassan, 2019a).

Počet dětí, které dostávají státní výživné se od roku 2000 snižuje. Důvody zahrnují nižší porodnost, ale i stále častější střídavou péči s rovnoměrným finančním vyrovnáním mezi rodiči. Rodiče zpravidla dosáhnou dohody a stanoví dle finanční situace obou rodičů výši výživného, které pokrývá základní potřeby dítěte. K prosinci 2017 rodiče 209 459 dětí pobírali státní příspěvek na výživné. Zmíněný počet dětí odpovídal přibližně 9 % všech dětí ve věku 0–19 let. Nejčastěji bylo vypláceno státní výživné rodičům dětí ve věku 15–17 let. V roce 2017 bylo na státním výživném vyplaceno 2,5 miliard švédských korun. 83 % příjemců podpory pro rodiče tvořily ženy (Försäkringskassan, 2018).

Příspěvek na bydlení pro rodiny

Tento příspěvek je udělován nízko příjmovým domácnostem. Příspěvek na bydlení je určen pro rodiče s dětmi ale také pro mladé lidi do 29 let. Výše měsíčního příspěvku se stanovuje na základě příjmu, nákladech na bydlení a velikosti bydlení (Försäkringskassan, 2019a). Počet domácností, které pobírají příspěvek na bydlení se od roku 2000 snižuje. K prosinci 2017 pobíralo příspěvek na bydlení 174 908 domácností. Z toho jen necelá pětina byla pobírána mladými lidmi v domácnosti bez dětí. Nejčastěji se příspěvek na bydlení vyplácí ženám samoživitelkám (57 %). Výše státních výdajů na příspěvek na bydlení v roce 2017 byl 4,6 miliard švédských korun (Försäkringskassan, 2018).

2.4 Český model rodinné politiky

Komplexní rodinná politika je v Česku relativně novou záležitostí, neboť její rozvoj je neoddelitelně spjat s politickým nastavením země. V době komunistické totality existovala v Česku pronatalitní populační politika. Dle Pavlíka et al. (1986) bylo primární funkcí pronatalitně zaměřené politiky vytvářet rodinám takové podmínky, aby mohly dosáhnout chtěného počtu dětí, aniž by se jejich životní podmínky výrazněji zhoršily ve srovnání

s rodinami bezdětnými. Pronatalitní hledisko politiky bylo nadřazeno nad všemi ostatními individuálními potřebami rodin, tudíž se nejednalo o rodinnou politiku v širokém slova smyslu. Dle Kocourkové a Rabušice (2006) vedl normativní charakter pronatalitní populační politiky k sjednocování reprodukčního chování, tj. motivoval k časnému zakládání rodiny a k porodům v krátkém časovém intervalu. Systém štědrých, avšak univerzálních finančních dávek byl přímou intervencí státu do soukromého života rodin, které byly do jisté míry na státě závislé. Dílčím cílem populační politiky před listopadem 1989 bylo zvyšování ekonomické aktivity žen. Domácí péče o děti nebyla pro komunistický systém žádoucí, proto vznikaly státní instituce se zaměřením na péči o děti (Kocourková, Rabušic, 2006).

Dle Kuchařové et al. (2017) lze do jisté míry za prvopočátek postupného koncipování polistopadové státní rodinné politiky považovat expertízu výzkumného ústavu sociálního rozvoje a práce s názvem koncepce rodinné politiky z roku 1989. Zmíněný dokument bere mimo jiné v potaz rozmanitost a proměnlivost forem rodinného života. Nicméně zmíněný koncepční dokument v oblasti rodinné politiky neměl v době společensko-ekonomické transformace prioritní postavení. Dle Víška (1993) se stát v době transformace (90. léta 20. století) především věnoval rodinám s nezaopatřenými dětmi. Finanční dávky směřovaly k nízkopříjmovým rodinám a eliminovaly potenciální relativní chudobu domácností s dětmi. Tudíž, byla v transformačním období rodinná politika chápána jako součást politiky sociální a předlistopadový pronatalitní charakter rodinné politiky byl zcela opuštěn.

Podle Frejky a Gietel-Bastena (2016) současné nastavení české rodinné politiky de facto podporuje stereotyp: muž – živitel a žena – pečovatelka. Důvodem je kombinace dlouhé rodičovské dovolené, nízké dostupnosti péče o děti v raném věku a omezené možnosti zkrácení pracovní doby či práce na částečný úvazek. V důsledku těchto reálií zažívá většina českých žen úplné stažení z trhu práce po dobu tří let po porodu, poté následuje zpravidla návrat matek na pracovní trh v podobě plného úvazku. Tento cyklus se obvykle opakuje, když se matce narodí další potomek, a vede znovu ke ztrátě pracovních dovedností a příjmů.

2.4.1 Koncepce rodinné politiky v Česku

První národní koncepce rodinné politiky byla vytvořena v roce 2005. Národní koncepce rodinné politiky (MPSV, 2005) byl první dokument, který explicitně definuje rodinnou politiku Česka. Koncepce si za hlavní cíle stanovila vytváření všestranně příznivějších společenských podmínek pro rodinu, posilování společenského vědomí o hodnotách rodiny a také ekonomickou a sociální suverenitu rodin a jejich členů na trhu práce prostřednictvím daňového systému, systému sociálního zabezpečení a služeb pro rodiny, aby byly schopny plnit svoji úlohu ve všech obdobích rodinného cyklu a vůči všem svým členům (Kuchařová et al., 2019). Výše uvedené cíle koncepce vychází ze širokého pojetí rodinné politiky, které zdůrazňují potřebu synergického přijímání opatření v oblastech bezprostředně souvisejících s životem rodin (např. bydlení, vzdělávání či práce). Stát tímto obsáhlým dokumentem uznává svoji odpovědnost za budoucí populační vývoj a dále akceptuje svoji institučně-participační roli v oblasti péče o děti (Kocourková, Rabušic, 2006). Druhá koncepce rodinné politiky v Česku vznikla v roce 2008. Národní koncepce podpory rodin s dětmi obsahově navazovala na předchozí dokument z roku 2005 (Kuchařová et al., 2019).

Třetí koncepce rodinné politiky byla schválena Úřadem vlády České republiky dne 18. září 2017 (Úřad vlády ČR, 2017). Koncepci vypracovalo Ministerstvo práce a sociálních věcí ve spolupráci s Odbornou komisí pro rodinnou politiku a dalšími úřady státní správy. V pořadí třetí koncepce rodinné politiky v Česku vyzdvihuje mezi klíčové principy rodinné politiky možnost svobodného rozhodování v rámci rodinných hodnot, blaho dítěte a posilování mezigenerační solidarity. Strategický dokument stanovuje cíle za účelem posílení soudržnosti celé společnosti a zvýšení důvěry obyvatelstva v budoucnost a v prostředí, ve kterém vyrůstají a žijí (MPSV, 2017).

Koncepční dokument ze září 2017 zahrnuje celkově 39 návrhů na konkrétní opatření v oblasti rodinné politiky. U jednotlivých opatřeních jsou uvedeny potenciální společenské a finanční důsledky. Mezi koncepční navrhovaná opatření spadá například zavedení bezplatné předškolní vzdělávací péče pro všechny děti, novomanželské půjčky, zvyšování finančních dávek na děti či státní podpora flexibilních forem práce. V problematice podpory zapojování mužů do péče o dítě koncepce rodinné politiky navrhuje „motivační střídací bonus“, který by odstranil ekonomickou nevýhodnost participace mužů na rodičovské dovolené. „Střídací bonus“ by měl dle návrhu zahrnovat tříměsíční dávku, která by zabezpečovala přiměřený příjem rodiny. Ekonomická nevýhodnost péče o dítě ze strany otců vyplývá v Česku především z rozdílného platového ohodnocení zaměstnanců dle pohlaví. Koncepční dokument otázku platových rozdílů dle pohlaví v návrhové části rovněž reflektuje. Navrhuje zahájení vládní debaty o specifických opatřeních, které by redukovaly platové rozdíly dle pohlaví (MPSV, 2017). Oba návrhy mají přispět k proměně zakotvených společenských stereotypů ve vnímání muže jako živitele a ženy jako pečovatelky. Tento navyklý vzorec smýšlení je nejen individuálně psychicky i fyzicky nátlakový, ale rovněž celostátně ekonomicky neefektivní.

Dále koncepce navrhuje odstranění slova „dovolená“ ve slovním spojení „mateřská dovolená“ či „rodičovská dovolená“. Péče o dítě významově neodpovídá výrazu dovolená, neboť pod slovem dovolená si většina obyvatel představuje odpočinek či volnočasovou rekreaci. Dokument nabízí vhodnější termín, například „uvolnění“ (MPSV, 2017).

V květnu 2019 vychází nová aktualizovaná verze výše popsané koncepce rodinné politiky z roku 2017. Ve srovnání s předešlým zněním je v aktualizované koncepci kladen větší důraz na priority české rodinné politiky. K hlavním prioritám české rodinné politiky patří dorovnávání deficitu v kapacitách péče o děti mladší tří let, dále v nabídce částečných úvazků či ve službách primární prevence pro rodiny. V těchto třech oblastech Česko dle mezinárodních srovnání, ale i výzkumů veřejného mínění dlouhodobě zaostává (MPSV, 2019).

V oblasti péče o děti mladší tří let koncepce předkládá návrh přejmenovat nynější dětské skupiny na jesle. Další opatření doporučuje jesle (současné dětské skupiny) systémově financovat ze státního rozpočtu, resp. z fondů Evropské unie. Hlavními cíli finanční podpory jeslí jsou významné rozšíření kapacit, dostupnost a zvýšení kvality péče o děti v mladším předškolním věku.

Zvyšování kapacit by se dle aktualizované koncepce rodinné politiky (MPSV, 2019) mělo také týkat mateřských škol. Největší zřetel by měl být kladen na počet dostupných míst pro tříleté děti, která jsou garantována školským zákonem.

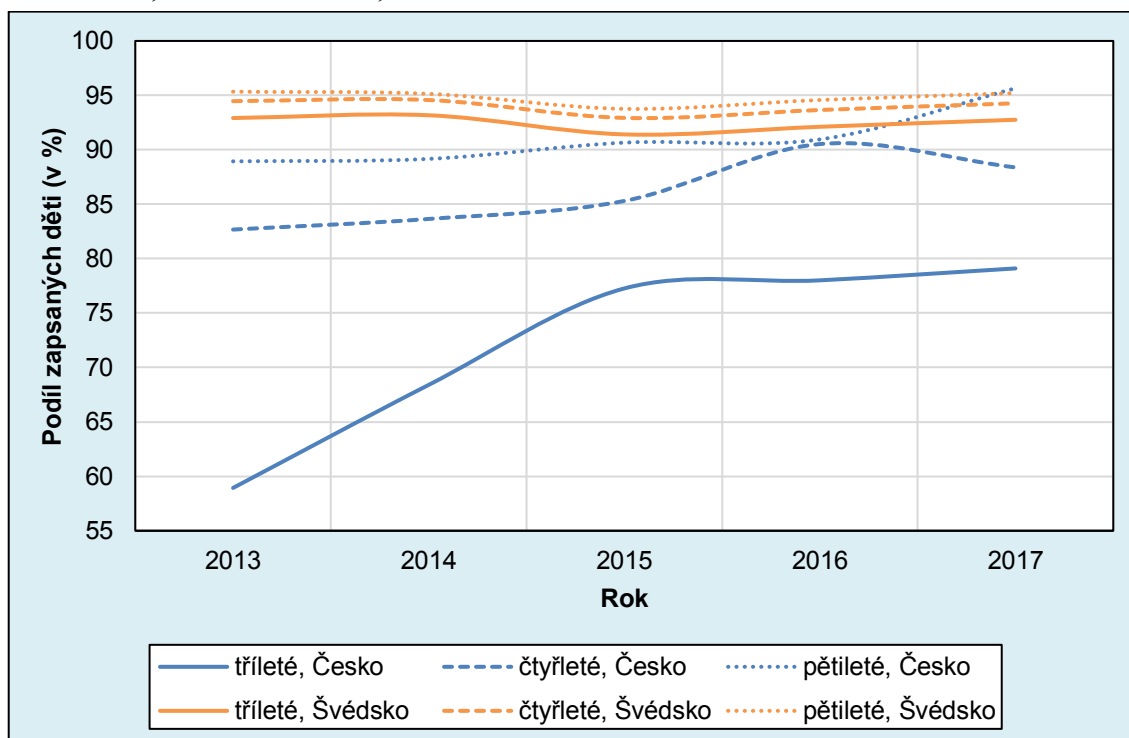
Na problematiku nedostatečné nabídky flexibilních forem zaměstnání v Česku koncepce reaguje zařazením institutu sdíleného pracovního místa do zákoníku práce. Návrh dále kalkuluje prostřednictvím fondů Evropské unie s finanční podporou sdílených pracovních pozic, což by zaměstnavatele motivovalo k jejich zřízení.

Další koncepční opatření se týkají tématu preventivní a podpůrné služby pro rodiny s dětmi. Mezi konkrétní návrhy patří např. podpora vícečetných rodin pomocí volných či zvýhodněných vstupů do veřejných institucí. Přítomný český slevový systém je totiž primárně orientovaný na rodinu tvořenou ze dvou dospělých a dvou dětí. Vícečetné rodiny jsou tudíž znevýhodňovány. Zajímavým opatřením je státní subvence ve spojování domovů pro seniory a dětských skupin (dle výše zmíněného návrhu budoucích jeslí) či jiných předškolních služeb péče a vzdělávání dětí. Aktualizovaná koncepce rodinné politiky dále navrhuje posílení kapacit odborného sociálního poradenství (např. manželské poradny), legislativní ukotvení systému preventivní péče či zřízení prostoru pro diskuzi o stavu současné rodiny a rodinné politiky (MPSV, 2019).

2.4.2 Předškolní péče

Podle dat OECD (2020) bylo v roce 2017 jen 8,2 % českých dětí ve věku 0–2 let zapsaných do vzdělávacích a pečovatelských služeb. Nižší hodnotu relativního ukazatele než Česko mělo z evropských zemí pouze Slovensko (1,3 %). Evropský průměr podílu dětí ve věku 0–2 let zapsaných do předškolních institucí činil 32,7 %. Ve Švédsku byl v roce 2017 podíl zapsaných dětí v raném věku do vzdělávacích nebo pečovatelských zařízení nad evropským průměrem (46,6 %).

Obr. 4: Podíl dětí zapsaných do zařízení předškolního vzdělávání či péče ve věku 3 až 5 let, Česko a Švédsko, 2013–2017

Zdroj: OECD (2020)

Výrazně nižší podíl zapsaných dětí do ústavů předškolního vzdělávání či péče má Česko oproti Švédsku i u dětí ve věku tří let (obr. 4). V roce 2017 vykazovalo Švédsko ve srovnání s Českem o 13,7 p. b. vyšší podíl dětí ve věku tří let zapsaných do předškolních institucí.

Důvod této velké disproporce tkví v nabídce zařízení péče o děti do tří let, který je v Česku velmi omezený. Navíc v české společnosti převládá výrazný nezájem o kolektivní zařízení pro nejmladší děti. Tento nezájem je parciálně zaviněn větší délkou placené rodičovské dovolené (Kuchařová et al., 2007).

Nedostatek zařízení předškolní péče o nejmladší děti má také vliv na nízkou zaměstnanost matek. V Česku bylo v roce 2014 zaměstnáno pouze 22,3 % matek s dítětem do dvou let. Evropský průměr činil 55,3 %. Míra zaměstnanosti u žen s alespoň jedním dítětem ve věku 0–14 let na částečný úvazek či plný úvazek byla v Česku ve stejný rok také pod evropským průměrem (61,6 %). Švédsko mělo míru zaměstnaných matek o 21, 5 p. b. vyšší.

Toto české systémové nastavení vede k výrazným rozdílům v zaměstnanosti a také v platovém ohodnocení dle pohlaví. V roce 2018 byla celková zaměstnanost českých mužů oproti ženám ve věku 15–64 let o 14,1 p. b. vyšší. Rozdíl mezi muži a ženami v míře zaměstnanosti ve Švédsku dosahoval jen 3,0 p. b. Rozdíl mediánové mzdy za plný úvazek v roce 2017 mezi muži a ženami se rovnal 15,6 % v Česku a 7,3 % ve Švédsku (ve prospěch mužů; OECD, 2020).

2.4.3 Státní podpora rodin v Česku

V Česku existují následující zákonem stanovené nástroje rodinné a sociální politiky:

Porodné

Porodné je jednorázová finanční dávka státní sociální podpory, která je poskytována v závislosti na výši příjmu, resp. rodinám vykazujícím nízký příjem. Základním účelem porodného je přispět na zvýšené výdaje v souvislosti narození nového člena rodiny. Nárok na dávku má žena, která porodila první či druhé živě narozené dítě, otec dítěte v případě úmrtí matky nebo osoba, která převzala dítě mladší jednoho roku do trvalé péče nahrazující péči rodičů. Porodné je určené rodinám, jejichž čistý příjem v kalendářním čtvrtletí před narozením nebo převzetím dítěte nepřevyšuje 2,7násobek životního minima. Aktuální fixní vyplácená částka porodného činí 13 000 CZK na první dítě a 10 000 CZK na druhé dítě. Na živě narozené děti třetího a vyššího pořadí se porodné nevztahuje (MPSV, 2020a).

Mateřská dovolená

Jedná se o placené volno, při kterém se vyplácí peněžitá pomoc v mateřství. Dávka je určena především zaměstnaným ženám. Základní délka mateřské dovolené je již od roku 1990 dodnes 28 týdnů. Do roku 2008 měly osamělé matky a matky při narození dvojčat či více dětí nárok na mateřskou dovolenou o délce 37 týdnů. Od roku 2008 je delší mateřská dovolená (37 týdnů) přiznávána pouze matkám, kterým se narodí dvojčata či víceročata (Šťastná et al., 2019).

Aktuální minimální délka mateřské dovolené je 14 týdnů. MD lze čerpat 6 až 8 týdnů před očekávaným termínem porodu. Prvních 6 týdnů po porodu je výhradně vymezeno pro matku dítěte. Od 7. týdnu po narození dítěte může na MD místo matky nastoupit její manžel nebo otec dítěte. (Kuchařová et al., 2019; ČSSZ, 2019).

Peněžitá pomoc v mateřství

Peněžitá pomoc v mateřství je vyplácena Českou správou sociálního zabezpečení (ČSSZ) v době čerpání mateřské dovolené. Nárok na státní dávku mají osoby, které v době nástupu na dávku platí nemocenské pojištění (resp. odvádějí z příjmu ze zaměstnání pojistné na sociální zabezpečení). Další podmínkou pro udělení PPM je placení nemocenského pojištění minimálně 270 dnů v posledních dvou letech před nástupem na tuto dávku (ČSSZ, 2019). Tudíž studenti či nezaměstnaní na peněžitou pomoc v mateřství nárok nemají. Nicméně ode dne porodu mají studenti či nezaměstnaní zpravidla nárok na rodičovský příspěvek (viz níže), který je však vyplácen jinou státní institucí, Úřadem práce České republiky (ÚP ČR).

Od roku 1990 až 1993 se výše PPM rovnala 90 % čisté denní mzdy. Počátkem roku 1993 se výše dávky začala vypočítávat z redukováného denního vyměřovacího základu. Prvotní sazba činila 67 % a v roce 1994 se zvedla od 2 p. b. V roce 1999 se zdvojnásobila maximální částka denního vyměřovacího základu. Maximální výše dávky se zvýšila ze 46 % na 80 % tehdejší průměrné mzdy. Další nárůst denního vyměřovacího základu i hodnoty nejvyššího vypláceného obnosu následoval v roce 2009. Redukovaný denní vyměřovací základ výše peněžitě pomoci v mateřství činí od tohoto roku dodnes 70 %. V roce 2009 se také znovu zdvojnásobila výše maximální vyplácené částky, což vedlo k jejímu vzrůstu z 60 % na 120 % průměrné mzdy. V roce 2015 byla poprvé výše maximální měsíční dávky stanovena fixně. Dosahovala výše 33 728 CZK, resp. 130 % průměrné mzdy (Šťastná et al., 2019). V průběhu následujících let se maximálně vyplácená částka PPM nadále zvyšovala.

Roku 2018 se nejvyšší uskutečnitelný finanční obnos PPM rovnal hodnotě 36 750 CZK měsíčně. Při průměrné mzdě (cca 29 000 CZK) činila dávka 20 040 CZK měsíčně (Kuchařová et al., 2019). V roce 2013 vyplatila ČSSZ v průměru téměř 45 tisíc dávek PPM měsíčně. V roce 2018 se průměrný měsíční počet vyplacených dávek navýšil na cca 50 tisíc. V tomto časovém období (2013–2018) se zvýšil podíl výplat PPM pro muže o půl procentního bodu (0,4 na 0,9). Nicméně výrazná majorita (více než 99 %) vyplacených dávek mezi lety 2013 a 2018 náležela ženám (ČSSZ, 2015; ČSSZ 2018).

Otcovská poporodní péče

Otcovská poporodní péče neboli otcovská je relativně novou dávkou nemocenského pojištění. ČSSZ vyplácí tuto dávku od února 2018. Sociální dávka je určena zejména zaměstnaným otcům, kteří platí nemocenské pojištění. Nárok na otcovskou tedy nemají studenti (samotné studium se totiž za dobu pojištění nepovažuje) ani osoby vedené v evidenci úřadu práce. Otcovskou lze pobírat dle vlastního uvážení v období šesti týdnů po narození dítěte (či víceročet) nebo jeho převzetí do péče. Maximální délka vyplacení dávky je sedm kalendářních dnů. Výplatu dávky nelze přerušovat, nelze ji čerpat po jednotlivých dnech. Výše otcovské poporodní péče se rovná 70 % redukováného denního vyměřovacího základu (ČSSZ, 2019).

Dle Kuchařové et al. (2019) v roce 2018 činila otcovská při průměrné mzdě (cca 29 000 CZK) 4 676 CZK za týden. Maximální výše otcovské dosahovala částky 8 575 CZK za týden. Za první rok fungování této dávky (od února do konce prosince 2018) ČSSZ celkem vyplatilo 43 442 dávek (ČSSZ, 2018).

Vyrovňovací příspěvek v těhotenství a mateřství

Tuto sociální dávku poskytuje ČSSZ zaměstnankyním, které byly kvůli těhotenství či mateřství (do 9. měsíce po porodu) proti své vlastní vůli převedeny na jinou pracovní pozici a v souvislosti s tímto převedením došlo k poklesu jejich mzdy. Vyrovňovací příspěvek v těhotenství a mateřství vzniklý rozdíl mezi původní a sníženou mzdou dorovná. Mezi základní podmínky pro přiznání této dávky patří účast zaměstnankyně na nemocenském pojištění. (ČSSZ, 2019). Počty vyplacených vyrovnávacích příspěvků jsou velmi nízké. V roce 2018 bylo průměrně vyplaceno cca 150 vyrovnávacích příspěvků za měsíc (ČSSZ, 2018).

Rodičovská dovolená

Rodičovská dovolená je neplacené volno určené zaměstnaným ženám po skončení MD a mužům po narození dítěte. Délka RD je individuálním rozhodnutím rodičů. Nicméně maximální trvání RD je do tří let věku dítěte, toto ustanovení je v platnosti v nezměněné formě od roku 1990 (Šťastná et al., 2019). RD mohou čerpat i oba rodiče současně, avšak jeden z nich bez nároku na hmotné zabezpečení, zdravotní pojištění a dávky. Čeští muži/otcové mají možnost pobírání RD od roku 2001 (Kuchařová et al., 2019).

Rodičovský příspěvek

Rodičovský příspěvek je vyplácen ÚP ČR. Základní podmínkou pro udělení RP je zajištění celodenní a řádné péče o dítě a také trvalý pobyt rodiče a dítěte na území České republiky (MPSV, 2020b). Tato sociální dávka je zpravidla pobírána po dobu RD při péči o nejmladší dítě v rodině, nejdéle však do čtyř let jeho věku, což platí od roku 1995. Mezi lety 1990 až 1994 byl RP vyplácen maximálně do tří let věku dítěte bez ohledu na pořadí narození (Šťastná et al., 2019).

V roce 1990 činila výše rodičovského příspěvku 27 % průměrné mzdy. O tři roky později byl RP o 4 p. b. nižší a dále klesal během 90. let 20. století až pod úroveň 20 % průměrné mzdy z důvodu absence valorizace. Nejnižší míra náhrady RP k ušlé mzdě (cca 15 % průměrné mzdy) byla zaznamenána v roce 2003. Od roku 2004 následovala série státních intervencí, které vedly k navýšení RP. V roce 2007 se výše RP rovnala 37 % průměrné mzdy. Postupem let se vyplácení institutu RP začalo přetvářet tak, aby se lépe přizpůsobilo požadavkům moderní rodiny. Vyplácení RP prochází v poslední době dynamickým vývojem – od tří „rychlostí“ čerpání RP v roce 2008 přes vlastní volbu měsíční částky (s fixní maximální hodnotou 11 500 CZK) v roce 2012 (Šťastná et al., 2019) až po zrušení pevné měsíční sazby v roce 2018 a zvýšení celkové pobírané sumy v roce 2020.

Zlepšení institutu bylo od roku 1990 zaznamenáno také v možnostech skloubení práce a užívání předškolní péče bez ztráty nároku na dávku. Mezi lety 1990 až 1997 nemohl recipient dávky využívat žádné veřejné zařízení péče o děti, aniž by pozbyl práva na RP. Omezený byl také limit příjmu z vedlejšího příjvídělku při pobírání RP, který byl zrušen až v roce 2004. Na přelomu milénia (1998–2000) mohl příjemce RP využít služby veřejné péče o dítě maximálně tři dny v měsíci. Od roku 2001 do roku 2005 se užívání veřejné služby péče o děti bez ztráty nároku na RP prodloužilo na nejvýš pět dní v měsíci. V letech 2006–2011 bylo povoleno při pobírání RP, aby dítě ve věku tří let navštěvovalo veřejnou instituci péče o děti po dobu čtyř hodin denně. Od roku 2012 nemá docházka tříletých ani dvouletých dětí do předškolní péče vliv

na nárokování dávky. Sledována je pouze docházka dítěte mladšího dvou let do veřejného ústavu péče pro děti, která nesmí být vyšší než 46 hodin za měsíc (Šťastná et al., 2019). V roce 2020 byla možnost odložení dítěte mladšího dvou let do jeslí či dětských skupin bez ztráty nároku na RP prodloužena na 92 hodin za měsíc.

Celková vyplácená suma RP od roku 2020 činí 300 tisíc CZK, v případě vícero dětí 450 tisíc CZK. Měsíční výši z celkové sumy RP lze každé tři měsíce měnit. Výměru měsíční částky si rodiče mohou stanovit obdobně jako u PPM. Nicméně rodiče, resp. matky, které neměly nárok na PPM (např. studentky) a čerpají RP od narození dítěte, mají flexibilitu pobírání dávky značně omezenou. Příkladem je maximální měsíční hranice dávky, která je stanovena na 10 000 CZK měsíčně (MPSV, 2020b).

Hlavními příjemci RP jsou v Česku dlouhodobě ženy. Nicméně podíl mužů z celkového počtu recipientů RP od vzniku možnosti čerpání dávky muži dlouhodobě roste (Höhne, 2017). V počátečním roce, kdy mohli muži čerpat RP (2001), činil jejich relativní počet na celkovém počtu příjemců 0,8 %. V roce 2017 vzrostl tento podíl na 1,8 % (Kuchařová et al., 2019). Mezi důvody nižšího podílu českých mužů angažovaných v celodenní péči o malé děti oproti Švédsku patří např. nízká náhrada mzdy v situaci, kdy muži vydělávají více než ženy, určité společenské stereotypy a také názory na odlišné předpoklady pro výchovu malých dětí u mužů a u žen (Kuchařová, Psychlová, 2016).

V průběhu času se také mění věková struktura recipientů RP. Dle Höhneové (2017) se snižuje podíl příjemkyň ve věkové skupině do 24 let a 25–29 let. Na druhé straně se neustále zvyšují absolutní i relativní počty žen čerpajících dávku ve věku 35–39 a 40 a více.

Ošetrovné

Ošetrovné je krátkodobá sociální dávka pro zaměstnance pečující o nemocného člena domácnosti. Nárok na dávku mají i zaměstnanci/rodiče, kteří pečují o zdravé dítě mladší deseti let např. z důvodu uzavření školského zařízení. Tuto sociální dávku lze maximálně čerpat devět dní, v případě osamělého rodiče nejdéle šestnáct dní. Výše ošetrovného odpovídá 60 % redukovaného denního vyměřovacího základu za kalendářní den. V roce 2018 bylo na ošetrovném nejvýše vyplaceno 8 910 CZK za devět dní, při průměrné mzdě (cca 29 000 CZK) odpovídala výše dávky 4 644 CZK za devět dní (Kuchařová et al., 2019; ČSSZ, 2019).

Počty případů výplaty ošetrovného se meziročně zvyšují. V roce 2013 byl celkový počet výplat roven hodnotě 362 132, přičemž v 77,5 % případů ošetrovné pobíraly ženy. V roce 2018 byla tato sociální dávka celkově vyplacena v 557 863 případech. Ženy byly příjemkyněmi ošetrovného v 76,7 % případech (ČSSZ, 2015; ČSSZ, 2018).

Dlouhodobé ošetrovné

Jedná se o relativně nové opatření platné od června 2018. Nárok na tuto sociální dávku mají nemocensky pojištěné osoby, které pečují o příbuzného či o osobu ve sdílené domácnosti. K udělení dávky musí být ošetrovaná osoba hospitalizována minimálně sedm po sobě jdoucích kalendářních dnů v nemocnici a po propuštění z nemocnice potřebuje celodenní péči v domácím prostředí alespoň po dobu 30 následujících dnů. Ošetrovaná osoba musí dát písemný souhlas k ošetrování dané osobě. Maximální podpůrná doba je stanovena na 90 kalendářních dnů.

Dlouhodobé ošetřovné vychází stejně jako ošetřovné z 60 % redukovaného denního vyměřovacího základu (Kuchařová et al., 2019; ČSSZ, 2019).

Od června do konce roku 2018 bylo celkem vyplaceno 3 239 dávek. I v tomto případě ženy pobíraly většinu vyplacených dávek (77,3 %, ČSSZ, 2018).

2.5 Shrnutí

Hlavní rozdíl mezi českou a švédskou rodinnou politikou je v pojetí podpory rodin. Dle aktualizované koncepce české rodinné politiky je rodina chápána jako hodnota sama o sobě. Cílem státu je zajistit rodině jako instituci takové prostředí, ve kterém může svobodně naplňovat svá rozhodnutí a přesvědčení týkající se rodinných hodnot, způsobů péče a cílů rodinného i osobního života (MPSV, 2019). Systémová podpora rodin v Česku je tedy směřována k rodině jako celku.

Naproti tomu ve Švédsku je státní pomoc rodinám cílená na individuální členy rodiny. Švédská rodinná politika není fixně koncepčně pojata, resp. má přesah do komplexní veřejné politiky, která má za hlavní cíl posílit rovnost žen a mužů ve všech sociálních skupinách. Tento systém zahrnuje aktivní podporu rovnosti v zaměstnanosti, mzdách a platech, kariérním postupu, profesním a politickém zastoupení, vzdělávání a také rodičovské péči (Bergqvist et al., 1999).

Právě důraz na mezipohlavní rovnost představuje další významný rozdíl v rodinné politice daných států. Dlouholetá a striktní švédská politika v oblasti genderové rovnosti se projevila na společenských normách v oblasti rodiny a práce. Rodičovská dovolená ve Švédsku má spravedlivě rozdělené dny mezi oběma rodiči, některé lze mezi rodiči převádět, avšak jiné jsou nepřevoditelné. Toto přísné nastavení napomáhá ke zvýšení participace mužů do výchovy dítěte. V Česku je čerpání rodičovské dovolené, resp. RP více benevolentní, a tudíž o dítě přirozeně častěji pečuje žena.

Zaměstnanost švédských matek je oproti českým vyšší. Mezi hlavní důvody tohoto stavu patří výrazně omezenější možnosti flexibilních forem práce (např. zkrácené, částečné či sdílené úvazky nebo práce z domova) v českém prostředí. Ve Švédsku se také oproti Česku pravidelněji odkládají děti v raném věku do institucionálních středisek péče o děti. Důvodem je například velmi nízká nabídka státních zařízení péče o děti do tří let věku v Česku. Tabulka 5 na následující stránce přehledně zobrazuje klíčové rozdíly mezi švédskou a českou rodinnou politikou.

Tab. 5: Porovnání švédské a české rodinné politiky

Švédský model rodinné politiky	Český model rodinné politiky
podpora jednotlivců v rodině	podpora rodiny jako celku
dvoupříjmový model rodiny	model muže-živitele a ženy-pečovatelky
mezipohlavní rovnost v péči a výchově o dítě	ženská převaha v péči a výchově o dítě
využívání předškolní péče od raného věku dítěte	využívání předškolní péče od pozdního věku dítěte
vysoká dostupnost institucionální péče o děti v raném věku	nízká dostupnost institucionální péče o děti v raném věku
podpora brzkého návratu na trh práce z RD pomocí denního vyplacení bez fixního rozpočtu dávky	dlouhá RD s fixním rozpočtem RP motivuje k oddálení návratu na pracovní trh
vysoká zaměstnanost matek	nízká zaměstnanost matek (především u žen s dětmi předškolního věku)
zanedbatelná diskriminace žen na trhu práce – malý rozdíl ve finančním odměňování žen a mužů	částečná diskriminace žen na trhu práce – velký rozdíl ve finančním odměňování žen a mužů
rozšířené flexibilní formy práce	omezené možnosti flexibilních forem práce

Kapitola 3

Použité zdroje a metodologie

Tato kapitola obsahuje informace o využitých datových zdrojích pro analýzu plodnosti a postojů obyvatel Česka a Švédska. Dále se tato kapitola zabývá statisticky-demografickými indikátory, které byly v diplomové práci aplikovány. Třetí kapitola se také zabývá standardizovaným územním členěním Česka a Švédska.

3.1 Zdroje dat

Pro analýzu plodnosti ve vybraných státech v kapitole čtyři byla primárně využita veřejně dostupná data z webových stránek národních statistických úřadů (ČSÚ, www.czso.cz a SCB, www.scb.se) a databáze lidské plodnosti (HFD, www.humanfertility.org).

Kapitola pět využívá datové výstupy z dotazníkových šetření EVS k analýze postojů obyvatel k rodině a manželství v Česku a Švédsku. Relativní rozložení dotazovaných a jejich celkový počet podle demografických charakteristik (viz podkap. 3.2) v jednotlivých vlnách studie EVS jsou zobrazena v tab. 6.

Rozsáhlá, longitudinální a nadnárodní studie EVS je zaměřena na základní lidské hodnoty, postoje, preference a názory v oblasti života, rodiny, práce, náboženství, politiky a společnosti. První standardizované šetření EVS proběhlo v roce 1981, kdy se dotazování zúčastnilo 16 zemí (včetně Švédska). Od té doby se reprezentativní průzkum každých cca devět let opakuje. Česko v mezinárodně-srovnávacím projektu EVS participuje od druhé vlny dotazování, resp. od roku 1991, kdy se do šetření zapojilo 31 evropských států. Poslední sběr dat pro pátou výzkumnou vlnu EVS proběhl v roce 2017–2018, kde participovalo 47 evropských zemí (EVS, 2019; Rabušic, Chromková Manea, 2018). Údaje z dotazníkových šetření EVS jsou bezplatně přístupné široké veřejnosti ve webovém archivu GESIS (*Leibniz-Institute for the Social Sciences*).

Tab. 6: Rozložení respondentů podle vybraných demografických kategorií (v %), Česko a Švédsko, dle vln konání studie EVS

	Česko				Švédsko			
	1991	1999	2008	2017	1990	1999	2009	2017
žena	51,7	52,1	54,6	60,6	47,6	50,2	53,0	52,2
muž	48,3	47,9	45,4	39,4	52,4	49,8	47,0	47,8
Celkem	2106	1908	1821	1812	1029	1015	1179	1194
do 24 let	10,9	11,1	11,4	6,1	15,4	12,5	8,2	8,4
25–34 let	19,2	16,9	15,7	14,3	20,0	20,4	12,0	13,4
35–44 let	23,4	17,2	17,0	18,9	20,1	18,2	18,7	14,3
45–54 let	17,8	16,8	16,5	15,5	19,3	20,0	21,4	15,8
55–64 let	14,5	14,8	17,2	16,7	14,2	15,5	20,4	18,1
65 a více let	14,2	23,2	22,2	28,5	10,9	13,4	19,4	30,0
Celkem	2108	1902	1793	1812	993	1015	1174	1194
vyšší	15,6	25,3	27,1	36,9	54,4	63,1	66,7	69,9
střední	20,6	39,9	62,8	52,2	32,8	25,8	26,6	24,3
nižší	63,8	34,8	10,1	10,9	12,7	11,2	6,6	5,8
Celkem	2103	1845	1468	1337	1012	950	1040	1167
svobodní	10,7	16,8	24,9	21,4	22,4	19,2	23,7	28,5
manželství/partnerství	76,1	61,1	47,1	47,3	65,9	58,9	60,8	51,5
rozvod/rozchod	5,5	10,6	13,9	18,8	8,4	18,6	13,0	14,8
ovdovělí	7,7	11,5	14,1	12,5	3,3	3,3	2,6	5,2
Celkem	2108	1900	1809	1786	1042	1013	1096	1163
žádné dítě	16,4	19,8	26,3	21,1	33,4	33,4	20,6	25,7
1 dítě	18,6	17,0	18,5	17,3	15,2	14,3	14,8	11,7
2 děti	45,8	43,9	39,5	45,6	33,0	32,3	37,6	33,2
3 děti	14,4	14,6	12,8	12,6	12,2	15,4	20,1	13,0
4 děti	3,3	3,5	1,9	2,5	4,0	3,2	5,4	10,5
5 a více dětí	1,5	1,2	1,1	0,9	2,1	1,4	1,5	6,0
Celkem	2104	1891	1756	1791	1044	1012	1098	1189

Zdroj: EVS (2020), vlastní výpočty

3.2 Demografické a statistické ukazatele

V kapitole čtyři jsou popisovány trendy v plodnosti především pomocí dvou klíčových agregovaných ukazatelů: úhrnná a konečná plodnost. Jejich rozdíl je následující:

- Úhrnná plodnost (úp) – tento *transverzální* indikátor dle Prestona et al. (2000) měří průměrný počet dětí, které by byly narozené *hypotetické* kohortě žen, které přežijí do konce svého reprodukčního období a které rodí děti v každém věku v míře pozorované během určitého období. Dle Pavlíka et al. (1986) úhrnná plodnost (součet měr plodnosti v daném období) měří intenzitu plodnosti ve *fiktivní* generaci, jejíž řád plodnosti je složen z reálných měr plodnosti několika desítek generací. Výpočet níže uvedené úhrnné plodnosti je následující (Jasilioniene et al., 2015):

$$\dot{p}(t) = \sum_{x=x_{min}}^{x_{max}} f(x, t),$$

$$f(x, t) = \frac{N^v(x, t, t-x) + N^v(x, t, t-x-1)}{E(x, t)},$$

kde značí

t rok

x věk

x_{max} 55 let a více

x_{min} 12 let a méně

$f(x, t)$ specifickou míru plodnosti (třetí hlavní soubor událostí)

N^v počet živě narozených

E exponovanou ženskou populaci.

- Konečná plodnost (kp) – tento *longitudinální* indikátor dle Prestona et al. (2000) značí průměrný počet dětí, které by se narodily *skutečné* kohortě žen, pokud by všechny přežily do konce svého reprodukčního období a rodily děti v míře pozorované pro přežívající členy kohorty v každém věku. Dle Pavlíka et al. (1986) konečná plodnost (součet měř plodnosti v dané generaci) vyjadřuje průměrný počet obvykle živě narozených dětí ženám této generace za neexistence úmrtnosti žen během celého reprodukčního věku. Vzorec konečné plodnosti je následovný (Jasilioniene et al., 2015):

$$kp(c) = \sum_{x=x_{min}}^{x_{max}} f(x, c),$$

$$f(x, c) = \frac{N^v(x, t, t-x) + N^v(x, t, t+1, t-x)}{E(x, c)},$$

kde značí

c kohortu

x věk

t rok

x_{max} 50 let a více

x_{min} 15 let a méně

$f(x, c)$ specifickou míru plodnosti (první hlavní soubor událostí)

N^v počet živě narozených

E exponovanou ženskou populaci.

Dalším použitým ukazatelem v předkládané diplomové práci je pravděpodobnost zvětšování rodiny v transversálním pojetí. Konkrétně je níže vizualizován vývoj pravděpodobnosti narození druhého a třetího dítěte. Obecná formule transverzální pravděpodobnosti zvětšování rodiny je následovná:

$$a_i(t) = \frac{\dot{p}_{i+1}(t)}{\dot{p}_i(t)},$$

kde značí

i pořadí narození

t rok.

Dále byl použit ukazatel průměrného věku matky při porodu. Obecný vzorec ukazatele je následující (Jasilioniene et al., 2015):

$$MAB_i(t) = \frac{\sum_{x=x_{min}}^{x_{max}} \bar{x} \times f_i(x, t)}{\sum_{x=x_{min}}^{x_{max}} f_i(x, t)},$$

$$\bar{x} = x + a(x),$$

kde značí

i pořadí narození

t rok

x věk

x_{max} 39 let

x_{min} 15 let a méně

\bar{x} průměrný věk při narození v elementárním věkovém intervalu $[x, x + 1)$

$a(x)$ průměrný podíl věkového intervalu $[x, x + 1)$. $a(x) = 0,5$.

Posledním použitým indikátorem v kapitole čtyři je procentuální podíl živě narozených dětí mimo manželství:

$$\frac{N_{mim}^v}{N_m^v} \times 100,$$

kde značí

N_{mim}^v počet živě narozených mimo manželství

N_m^v počet živě narozených v manželství.

V kapitole čtyři byla také využita metoda jednoduché lineární regrese. V této metodě vysvětluje spojitou závislou proměnnou (úhrnná plodnost) jen jedna, také spojitá, nezávislá proměnná (podíl žen s vysokoškolským vzděláním). Aproximace spojitých proměnných za jednotlivé regiony NUTS 3 zvolených států spočívá v proložení regresních přímek pomocí metody nejmenších čtverců. U regresních přímek jsou uvedeny koeficienty determinace (R^2), které značí poměr vysvětlované variability k celkové variabilitě proměnné Y , resp. úhrnné plodnosti (Hendl, 2015).

V kapitole pět byla k analýze postojů obyvatel Česka a Švédska využita metoda logistické regrese. Logistická regrese byla vytvořena v 60. letech 20. století jako alternativní postup k metodě nejmenších čtverců pro případ, že závislá (vysvětlovaná, predikovaná) proměnná je binární (může nabývat pouze dvou možných hodnot, například souhlas či nesouhlas). Nezávislé (vysvětlující, predikující) proměnné v binární logistické regresi mohou být spojitě zvané prediktory anebo kategorické zvané faktory (Meloun, Militký, 2006). Níže analyzované nezávislé proměnné v kapitole pět jsou kategorické. Ke stanovení rozdílů mezi jednotlivými kategoriemi nezávislých proměnných byly využity poměry šancí. Obecná formule poměru šancí je následující:

$$\frac{\frac{P(A)}{1 - P(A)}}{\frac{P(B)}{1 - P(B)'}}$$

kde značí

$P(A)$ pravděpodobnost výskytu jevu A

$P(B)$ pravděpodobnost výskytu jevu B .

Šance nemají žádnou fixní maximální hodnotu, avšak její minimální hodnota je nula. Výsledné hodnoty poměrů šancí jsou vztahované k referenčním hodnotám, které jsou v řádku označeny číslem jedna. Dále jsou konečné hodnoty poměrů šancí ovlivněny interakcemi mezi vytvořenými kategoriemi nezávislými proměnnými (Řeháková, 2000).

Jako kategorické nezávislé proměnné použité v binární logistické regresi byly zvoleny následující demografické charakteristiky: pohlaví, věková skupina, dosažené vzdělání, rodinný stav a počet dětí. Nezávislá proměnná vzdělání je vytvořena dle věku při ukončení studia respondenta:

- nižší – ukončení studia ve věku nižším než 16 let,
- střední – ukončení studia ve věku 16 až 19 let,
- vyšší – ukončení studia ve věku vyšším než 19 let.

Závislé proměnné v binární logistické regresi v kap. 5.1 nabývají dvou hodnot. Jedná se o souhlasné (rozhodně souhlasí nebo souhlasí, hodnota = 1) či nesouhlasné (rozhodně nesouhlasí nebo nesouhlasí, hodnota = 0) odpovědi na tři analyzované výroky:

1. *Souhlasíte s výrokem, že předškolní děti trpí, jestliže je jejich matka zaměstnaná?*
2. *Souhlasíte nebo nesouhlasíte s výrokem, že manželství je zastaralá instituce?*
3. *Souhlasíte s výrokem, že ženy opravdu touží po domově a dětech?*

Všechny statistické výpočty, grafy či mapové výstupy byly zpracovány v komerčních softwarech Microsoft Excel, IBM SPSS Statistics a Esri ArcMap.

3.3 Administrativní členění Česka a Švédska

Regionální plodnost zvolených zemí v kapitole čtyři byla analyzována dle územních celků NUTS 3. Normalizované územní členění NUTS vzniklo za účelem srovnatelnosti statistických dat v rámci EU. Jednotný koherentní systém pro rozdělení EU zavedl Eurostat (statistický úřad EU) v roce 1988, od té doby byl seznam statisticky-územních jednotek řádně pozměňován dle regulí EU. Česko má celkem 14 regionů NUTS 3, které odpovídají krajům. Ve Švédsku se celkově nachází 21 regionů NUTS 3, které jsou totožné se zeměmi (*län*). Ideální průměrný počet obyvatel statisticko-územní jednotky NUTS 3 by se měl pohybovat v prahových hodnotách od 150 tis. do 800 tis. obyvatel (Eurostat, 2018). Tabulky 7 a 8 na následující straně zobrazují počet obyvatel Česka a Švédska dle regionů NUTS 3 k 31. 1. 2018. Územní členění dle regionů NUTS 3 daných států je uvedeno v příloze 3 a 4.

Tab. 7: Počet obyvatel dle NUTS 3, Česko, stav k 31. 1. 2018

Územní jednotka	Počet obyvatel	Územní jednotka	Počet obyvatel	Územní jednotka	Počet obyvatel
Česko	10 649 800	Ústecký kraj	820 789	Královéhradecký kraj	551 021
Středočeský kraj	1 369 332	Jihočeský kraj	642 133	Pardubický kraj	520 316
Hlavní město Praha	1 308 632	Olomoucký kraj	632 492	Kraj Vysočina	509 274
Moravskoslezský kraj	1 203 299	Plzeňský kraj	584 672	Liberecký kraj	442 356
Jihomoravský kraj	1 187 667	Zlínský kraj	582 921	Karlovarský kraj	294 896

Zdroj: ČSÚ (2020)**Tab. 8: Počet obyvatel dle NUTS 3, Švédsko, stav k 31. 1. 2018**

Územní jednotka	Počet obyvatel	Územní jednotka	Počet obyvatel
Švédsko	10 230 185	Gävleborg	286 547
Stockholm	2 344 124	Värmland	281 482
Västra Götaland	1 709 814	Västmanland	273 929
Skåne	1 362 164	Västerbotten	270 154
Östergötland	461 583	Norrbottn	250 497
Uppsala	376 354	Västernorrland	245 453
Jönköping	360 825	Kalmar	244 670
Halland	329 352	Kronoberg	199 886
Örebro	302 252	Blekinge	159 684
Södermanland	294 695	Jämtland	130 280
Dalarna	287 191	Gotland	59 249

Zdroj: SCB (2020)

Kapitola 4

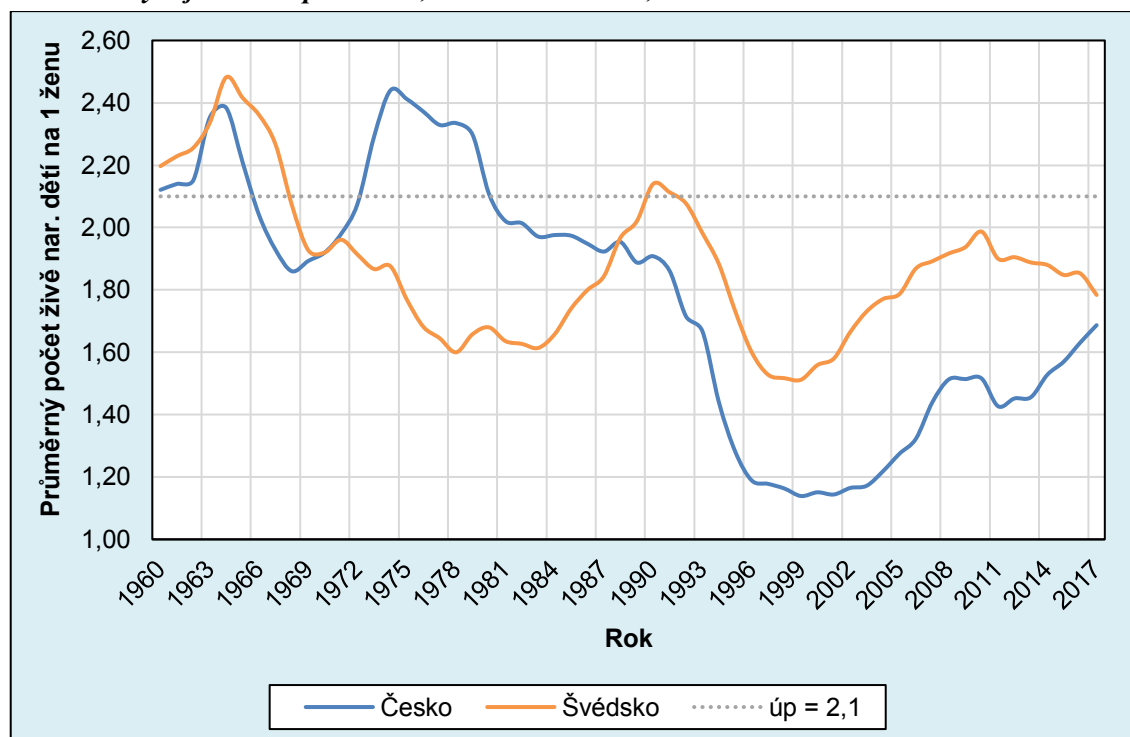
Komparativní analýza plodnosti Česka a Švédska v kontextu rodinné politiky

Tato kapitola se zabývá vývojem a analýzou plodnosti žen v Česku a ve Švédsku na celostátní i regionální úrovni. Ústředním níže popisovaným demografickým indikátorem je ženská úhrnná plodnost. Trendy ženské plodnosti jsou diskutovány v kontextu rodinné politiky.

4.1 Porovnání vývoje ukazatelů plodnosti na celostátní úrovni

Vývoj průměrného počtu živě narozených dětí na jednu ženu v kalendářních letech 1960–2017 za Česko a Švédsko je zobrazen na obrázku 5.

Obr. 5: Vývoj úhrnné plodnosti, Česko a Švédsko, 1960–2017

Zdroj: HFD (2020)

Největší vzájemné odchýlení křivek ženské transverzální plodnosti mezi lety 1960 a 2017 bylo v letech 1975 až 1979. V roce 1978 byl absolutní rozdíl v úhrnné plodnosti mezi státy nejvyšší (0,74). Této výrazné divergenci předcházelo období, kdy mělo Česko a Švédsko analogický vývoj úhrnné plodnosti završený třemi po sobě jdoucími roky (1969–1971). V tomto období byly rozdíly v úhrnné plodnosti mezi Českem a Švédskem nejnižší za celý sledovaný časový úsek. V roce 1970 byly hodnoty úhrnné plodnosti v obou zemích totožné (1,92). Důvody rapidního rozběhu plodnostních křivek zvolených států na počátku 70. let 20. století byly dvojího typu.

Zprvé, prudký nárůst úhrnné plodnosti v Česku byl zapříčiněn centrálně řízenou propopulační politikou, která např. pomocí novomanželských půjček, mateřského příspěvku, zvýšení přídavků na děti či přidělováním bytů podporovala obyvatele socialistického státu k početí potomstva (Koubek, 1981). Laicky se pro označení této populační vlny zažil termín „Husákovy děti“ dle normalizačního generálního tajemníka Ústředního výboru Komunistické strany Československa a pozdějšího prezidenta Československa Gustava Husáka. Početné české generace ze 70. let 20. století, které se významně podílely a nadále podílejí na růstu tuzemského hospodářství, budou v budoucích dekadách (především ve 40. a 50. letech 21. století) enormní výzvou pro český důchodový systém.

Zadruhé, stabilní pokles úhrnné plodnosti ve Švédsku, který probíhal od roku 1964 obdobně jako v Česku, však oproti Česku nadále pokračoval v 70. letech 20. století. Tento ustálený pokles ve Švédsku je předně vysvětlován tzv. druhým demografickým přechodem (van de Kaa, 1987; Lesthaeghe, 2010). Podle van de Kaa (2002) pokles plodnosti částečně způsobený odložením porodů není jediným rysem druhého demografického přechodu. Mezi další znaky druhého demografického přechodu van de Kaa (2002) dále uvedl:

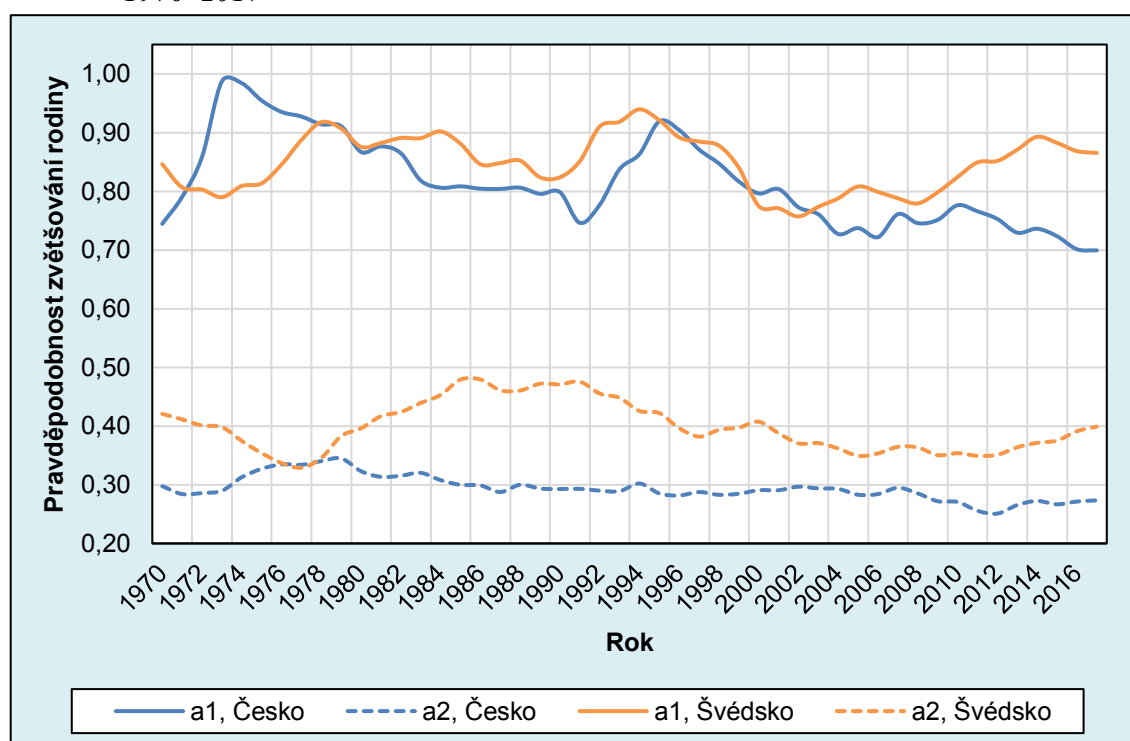
- výrazné zvýšení podílu mimomanželských dětí (viz obr. 10), odkládání manželství či nárůst rozvodovosti, které souvisí s dramatickými změnami v normách a postojích obyvatel k rodině a životu (zeslabení instituce manželství a zesílení individualistických hodnot jako je např. sebevyjádření nebo seberealizace),
- zvýšení popularity konsenzuálních soužití či kohabitací jako alternativa k manželskému svazku, a to i ve státech, kde se nejednalo o tradiční způsob bydlení,
- široké využívání moderních antikoncepčních metod, asistované reprodukce a také nárůst „dobrovolně“ bezdětných žen.

Dalším důvodem poklesu úhrnné plodnosti žen ve Švédsku od roku 1965 do počátku 80. let 20. století byl významný vzestup participace žen na pracovním trhu. V polovině 60. let 20. století se riziko nedostatku pracovní síly stalo důležitým politickým tématem nejen ve Švédsku, ale i jinde v západní Evropě. Jiné státy Evropy v západním bloku řešily problém s nedostatkem pracovní síly dočasným pracovním povolením pro zahraniční pracovníky. Ve Švédsku však tento systém nebyl akceptován (Hammar, 1985). Švédský imigrační systém byl již před potenciální krizí nedostatku pracovních sil k přistěhovalcům velmi vřelý a koncepční. Cizinci a jejich rodiny vstupující do země za novou prací dostávali finanční podporu na jazykové kurzy švédštiny a vztahovaly se na ně běžné služby sociálního zabezpečení i jiné státní výhody jako u rozených Švédů. Zaměstnávání přistěhovalců tedy nevyhnutelně vedlo ke zvyšování

sociálních nákladů státu. Ve stejné době v politických kruzích převládala myšlenka rovnosti mezi partnery ve švédské společnosti. Ženy byly účelně povzbuzovány k tomu, aby vykonávaly stejně placenou práci jako muži (Hoem, Hoem, 1996). Tato specifická dílčí fakta vedla k zdvojnásobení podílu žen na trhu práce v průběhu dvou dekad. Švédský systém na nově vznikající dvoupříjmové rodiny odpověděl např. v roce 1971 povinným odděleným zdaněním partnerů či masivními investicemi nejen do rozšíření přibývajících vysoce kvalitních středisek veřejné denní péče o děti, tak i do jejich personálu v 70. a 80. letech 20. století (Hoem, Hoem, 1996).

Podle Hoema (2005) následné navýšení úhrnné plodnosti ve Švédsku v 80. letech 20. století souvisí zaprvé s příznivými ekonomickými trendy v zemi a zadruhé s celostátním sjednocením podmínek a rozšířením nástroje rodinné politiky, tzv. „speed premium“ (viz podkap. 2.3.2). Opatření „speed premium“ podporovalo rodiče k pořízení dalších dětí (především třetího v pořadí) v těsném intervalu po narození předešlého dítěte. Vliv tohoto opatření je viditelný na zvyšující se pravděpodobnosti narození třetího dítěte (a_2) v rodině s dvěma dětmi v 80. letech 20. století (obr. 6). Nejvyšší hodnota a_2 ve Švédsku po celé sledované období (1970–2017) byla zaznamenána právě v roce 1985 a 1986 (47,9 %).

Obr. 6: Vývoj pravděpodobnosti zvětšování rodiny (druhé a třetí dítě), Česko a Švédsko, 1970–2017

Zdroj: HFD (2020), vlastní výpočty

Česko zaznamenalo prudký nárůst pravděpodobnosti narození druhého dítěte v první polovině 70. let 20. století. České hodnoty a_1 v této době výrazně převyšovaly švédské hodnoty a_1 . V 70. letech se v Česku také zvýšila pravděpodobnost narození třetího dítěte, která se tak přiblížila na hodnoty a_2 ve Švédsku (obr. 6). Hlavní příčinou těchto navýšení byla komplexní propopulační politika v komunistickém Česku.

V poslední sledované dekádě jsou oba ukazatele zvětšování rodiny výrazně vyšší ve Švédsku. Od roku 2007 do konce monitorovaného období se rozdíl v a1 a a2 mezi danými státy zřetelně prohloubily. Tento trend lze chápat jako důsledek lépe nastavené rodinné politiky ve Švédsku oproti Česku.

Od roku 1990 se základní trend úhrnné plodnosti obou zemí opět sblížil. Nicméně rozdíly v absolutních hodnotách se mezi Českem a Švédskem prohlubovaly. Pokles úhrnné plodnosti v 90. let 20. století v Česku úzce souvisel s politickou a hospodářskou transformací země. Česko zažívalo prudký obrat od socialismu k liberalismu, který se projevil i na podpoře rodin. Komunistická pronatalitní populační politika se stala přežitkem a koncepční návrhy rodinné politiky byly v nedohlednu. Minimalizace státních intervencí posilovala individuální svobodné rozhodování při zakládání rodiny či soběstačnost a nezávislost rodin (Kocourková, Rabušic, 2006). Rodičovská dovolená byla stanovena na dlouhé tři roky. Nicméně rodičovský příspěvek jakožto hlavní nástroj rodinné politiky v Česku byl na počátku svého vývoje. Finanční náhrady za ušlý zisk, které měl RP zajistit, byly nízké a v průběhu 90. let 20. století se dokonce snižovaly z důvodu inflace. Navíc RP postrádal jakékoliv flexibilní prvky. Nárok na RP měl pouze rodič, který omezil finanční výdělek a neodkládal své dítě, na které pobíral dávku, ani na jediný den v měsíci do veřejného zařízení péče o dítě (Šťastná et al., 2019).

Navíc ústavů veřejné péče o děti (jesle) v průběhu 90. let 20. století výrazně ubývalo. Důvodem rušení jeslí byly decentralizační sklony polistopadového Česka. Nově autonomní obce však nedisponovaly vysokými finančními rozpočty, tudíž byly nuceny nákladné jesle uzavírat. Rušení jeslí v průběhu 90. let 20. století v Česku souvisí s trendem refamilializace (neboli posílení péče o nejmladší děti v rodině), které nebylo touto dobou v evropských zemích obvyklé (Kuchařová et al., 2019).

Pokles úhrnné plodnosti žen od počátku 90. let 20. století ve Švédsku souvisel primárně s ekonomickou krizí. Nízká míra nezaměstnanosti tam vzrostla na běžnou evropskou úroveň. O práci přišly například ženy, které pracovaly ve veřejných zařízeních péče o děti, což vedlo ke zvýšení průměrného počtu dětí na jednu pečovatelku v předškolních střediscích péče. Systém státních sociálních dávek pro rodinu se poprvé v moderní švédské historii rodinné politiky musel uskromnit. Snížila se kompenzace za ušlý zisk na rodičovské dovolené. Snížen byl také přírůstek na dítě (Hoem, Hoem, 1996).

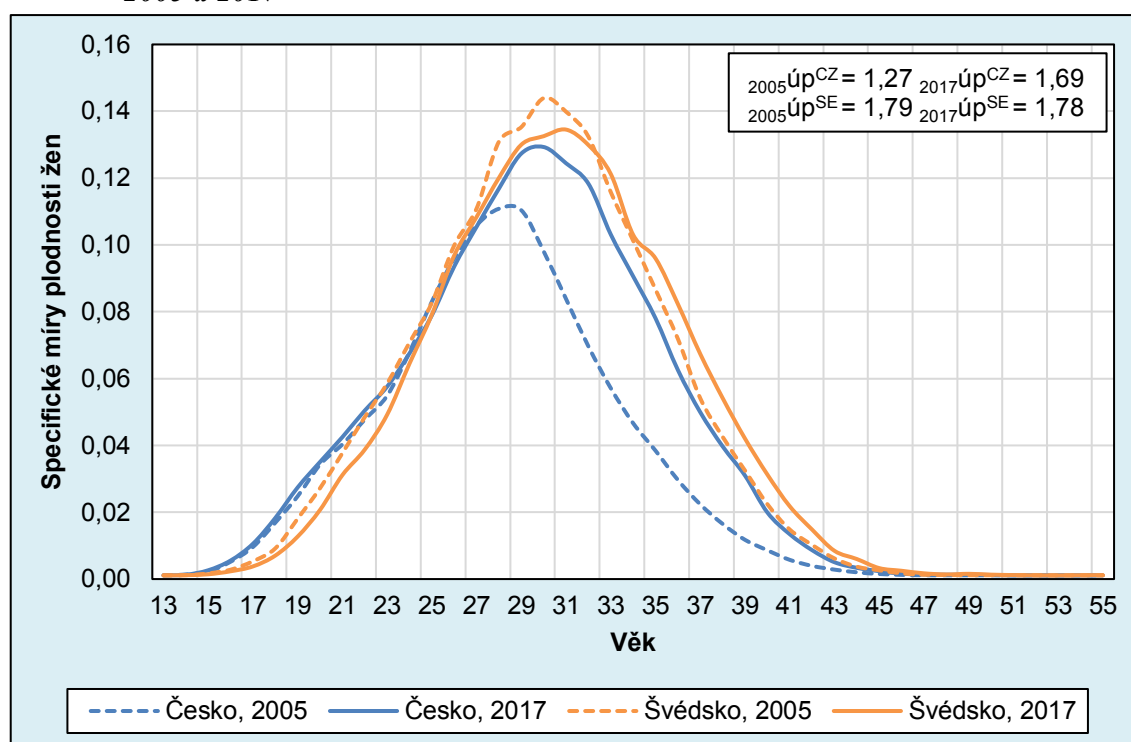
V roce 2004 vznikla Národní zpráva o rodině a rok později první národní koncepce rodinné politiky v Česku. V tomto roce byly v Česku hodnoty ženské transverzální plodnosti na nízké úrovni, celková úhrnná plodnost činila 1,27. Švédská úhrnná plodnost v roce 2005 dosahovala hodnoty 1,79. Nejvyšší hodnota specifických měr plodnosti českých žen se nacházel ve věku 28 let. Ve Švédsku byl vrchol zaznamenán ve věku 30 let (obr. 7).

Národní zpráva o rodině (2004) doporučuje orientovat českou rodinnou politiku na podporu manželského páru s dětmi, resp. podporovat rodinu jako instituci. Národní koncepce rodinné politiky (2005) předznamenala budoucí opatření v oblasti podpory rodin socio-demokratického charakteru. První koncepční dokument rodinné politiky byl ve své podstatě pronatalitně orientován. Například se specificky věnoval podpoře rodin s více dětmi, zapojení mužů do péče o rodinu či harmonizací rodiny a zaměstnání (Kocourková, Rabušic, 2006). Zvýšení porodnosti si jako druhotný cíl ponechávají i následující národní koncepce rodinné politiky (2008 a 2017

resp. 2019). Nově přijatá ustanovení v oblasti české rodinné politiky od roku 2004 měla částečný vliv na zvyšování úhrnné plodnosti. Mezi další faktory zvyšující úhrnnou plodnost patřila také například odložená reprodukce žen z dynamicky proměnlivého období 90. let 20. století.

V roce 2017 se maximální hodnota specifických měř plodnosti českých žen přiblížila úrovni plodnosti švédských žen. Češky dosahovaly nejvyšší úrovně plodnosti ve 30 letech, Švédky ve 31 letech. Hodnoty specifických měř plodnosti u starších žen zůstaly ve Švédsku oproti Česku vyšší. Naopak úroveň plodnosti mladších žen byla stále ve Švédsku nižší než v Česku. Navíc se absolutní rozdíl hodnot specifických měř plodnosti u žen v nízkém věku mezi lety 2005 a 2017 prohloubil.

Obr. 7: Specifické míry plodnosti žen (třetí hlavní soubor událostí), Česko a Švédsko, 2005 a 2017

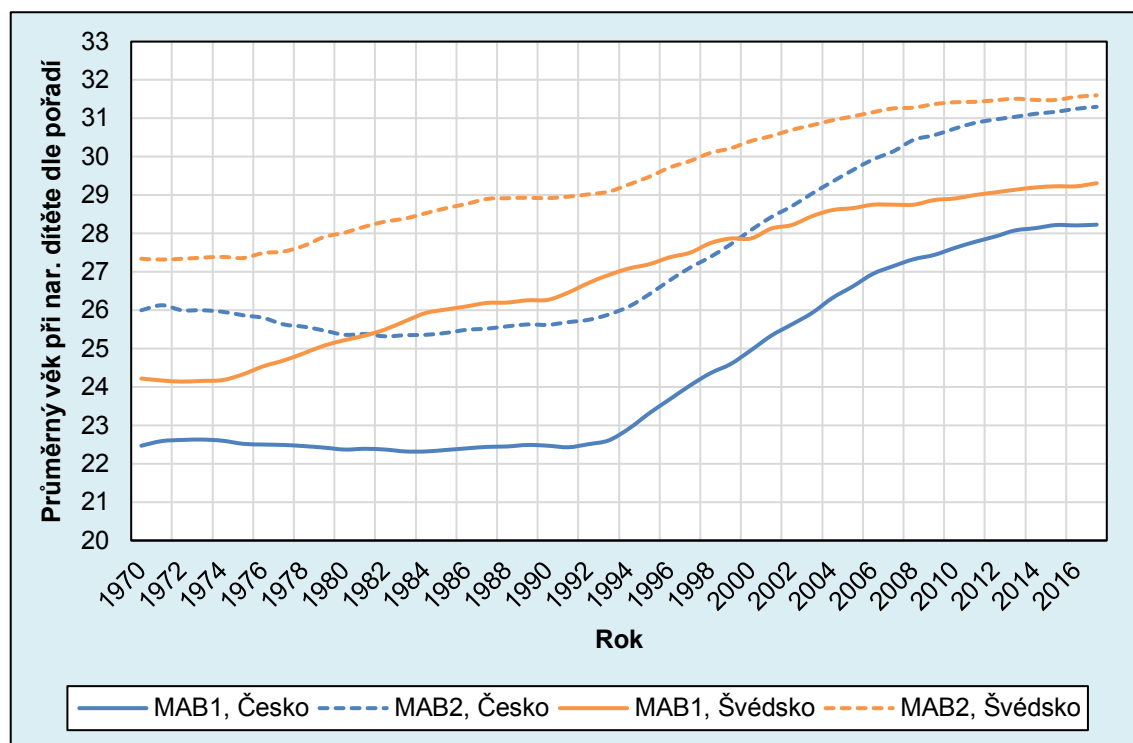

Zdroj: HFD (2020)

Značná diference mezi sledovanými státy se také objevuje v průměrném věku matky při narození prvního dítěte. Dle dat z HFD (2020) byl v roce 1993 průměrný věk prvorodičky v Česku 22,6 let. Ve Švédsku byl MAB1 ve shodném roce 26,9 let. Absolutní rozdíl činil 4,3 roku, což byla nejvyšší diference ve zmíněném indikátoru mezi Českem a Švédskem v období 1970–2017 (viz obr. 8). Nicméně v následujících letech se MAB1 v Česku a ve Švédsku sblížoval. V roce 2017 měla průměrná švédská prvorodička 29,3 let a byla o 1,1 roku starší než průměrná česká prvorodička. V případě průměrného věku při narození druhého dítěte nejsou věkové rozdíly mezi Českem a Švédskem tak výrazné. Největší rozdíl byl zaznamenán v roce 1987, kdy byl průměrný věk žen při narození druhého dítěte 25,5 let v Česku a 28,9 let ve Švédsku. Na druhou stranu nejnižší diference hodnot MAB2 byla zaregistrována na konci

sledovaného období. V roce 2017 dosahoval rozdíl mezi švédskými a českými hodnotami MAB2 pouze 0,3 roku.

Obr. 8: Vývoj průměrného věku žen při narození 1. a 2. dítěte, Česko a Švédsko, 1970–2017

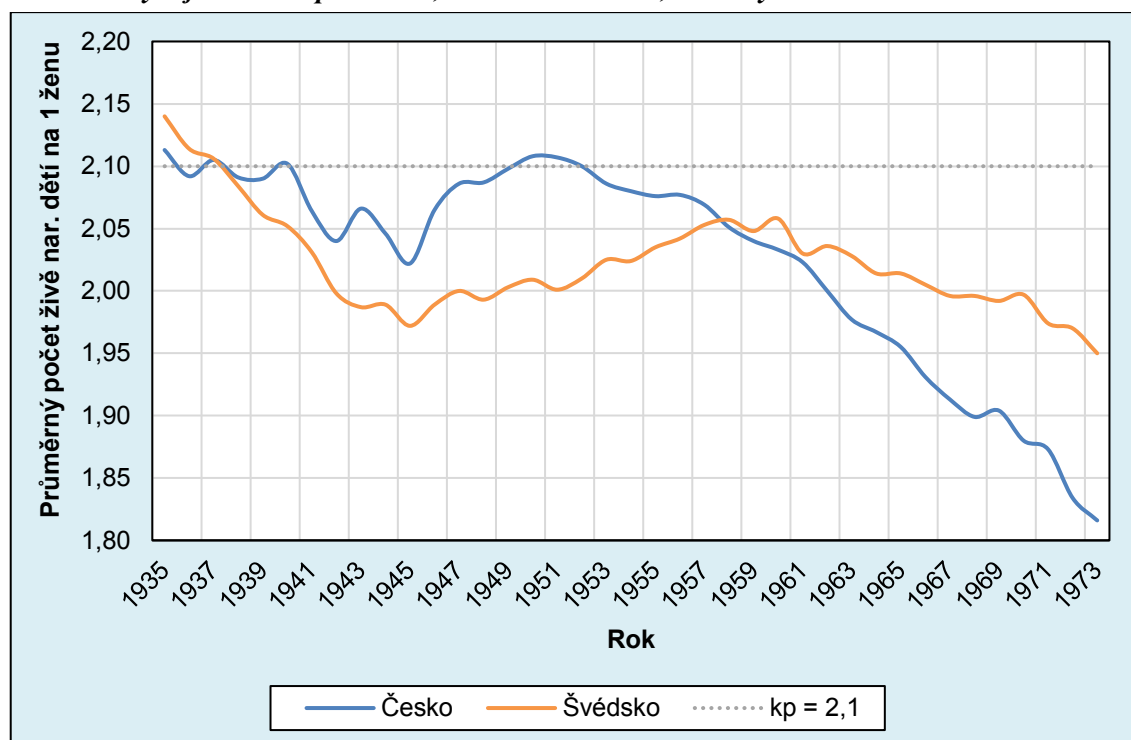
Zdroj: HFD (2020)

Poslední dvě dekády byl rozdíl v úhrnné plodnosti mezi oběma státy markantní, Švédsko mělo v tomto období výrazně vyšší hodnoty. Například v roce 2003 činil rozdíl v průměrném počtu živě narozených dětí na jednu ženu mezi Švédskem a Českem 0,56 (obr. 5). Tento značný dlouhotrvající rozdíl v transversální plodnosti se odráží v rozevírajících se křivkách longitudinální plodnosti (obr. 9).

Nicméně v období počínajícím rokem 2011 dochází ke zřetelné konvergenci hodnot úhrnné plodnosti ve sledovaných zemích. Česká transversální linie plodnosti stabilně roste do konce sledovaného období. Na druhé straně v tomto období švédská úhrnná plodnost stagnuje, resp. konstantně mírně klesá (obr. 5).

Česko mělo hodnotu úhrnné plodnosti nad hranici prosté reprodukce (2,1) naposledy v roce 1980. Švédsko si v průřezovém pohledu na plodnost zajistilo přirozenou obnovu populace naposledy v roce 1990. Avšak při zkoumání přirozené obnovy populace není úhrnná plodnost založena na hypotetické kohortě žen ideálním ukazatelem, neboť je náchylná ke kolísání hodnot způsobenou mnohačetnými důvody. Mezi tyto důvody spadají např. historické události, populační klima či změna věku, kdy ženy rodí. Lépe vypovídajícím indikátorem v otázce prosté reprodukce je konečná plodnost, která reprezentuje plodnost reálných ženských kohort. Fluktuační longitudinálního ukazatele plodnosti je podstatně nižší než u transversálního ukazatele.

Obr. 9: Vývoj konečné plodnosti, Česko a Švédsko, kohorty žen nar. 1935–1973

Zdroj: HFD (2020)

Poslední česká generace žen, která měla konečnou plodnost vyšší než 2,1 a splnila tím svoji elementární biologicky-druhovou funkci vůči populaci, se narodila v roce 1951 (obr. 9). Ženy narozené v roce 1951 vrcholily svoji reprodukci v 70. letech 20. století, kdy byl nárůst plodnosti umocněn výše zmíněnými propopulačními státními intervencemi. Švédsko naposledy zaznamenalo konečnou plodnost nad hranicí prosté reprodukce u kohorty žen narozených roku 1937.

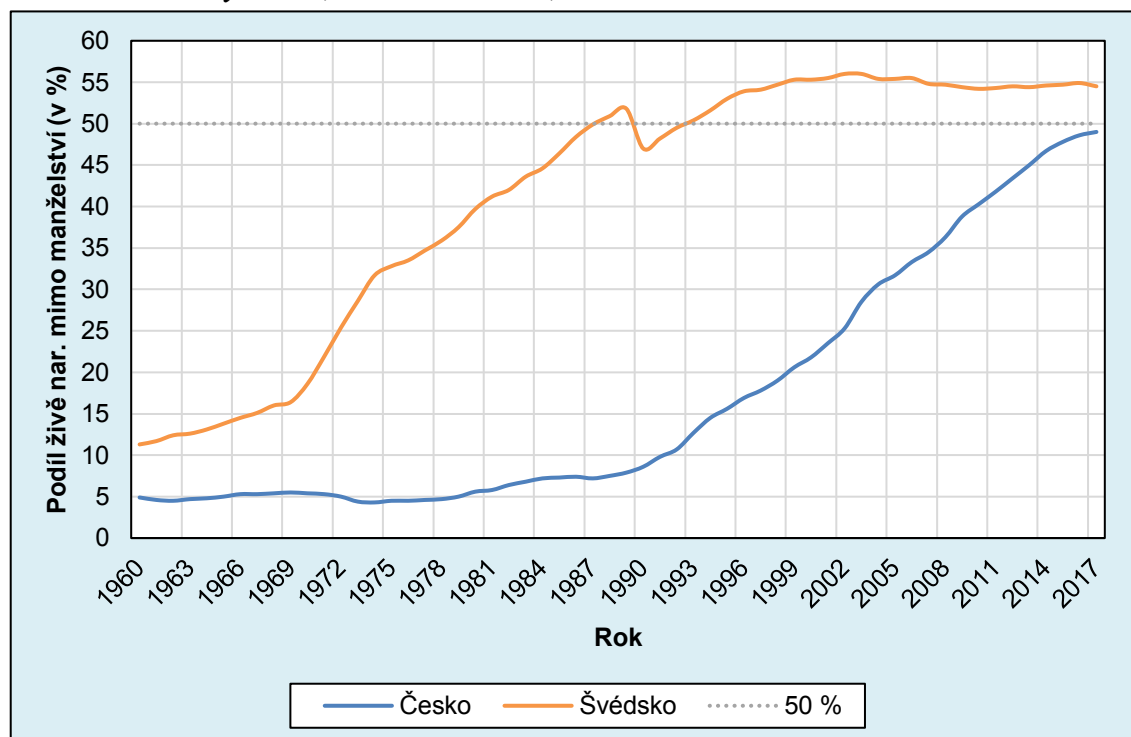
České ženy narozené v letech 1938 až 1957 měly v průměru vyšší počet živě narozených dětí než švédské ženy narozené ve stejném období. Avšak od generace žen narozených roku 1958 nastal obrat. Od kohorty narozené 1958 až do kohorty narozené 1973 švédské ženy plodily v průměru více živých dětí než ženy české, a to i přes vyšší aproximovanou bezdětnost v jednotlivých generacích. Například ve švédské generaci žen narozených roku 1961 bylo přibližně 13,8 % žen bezdětných. Naproti tomu česká kohorta žen narozená ve stejném roce zaregistrovala bezdětnost 6,3 % (nižší o 7,5 p. b., HFD, 2020). I přes výraznou diferenci v podílu bezdětných žen v generaci 1961 byla konečná plodnost obou zemí téměř totožná, resp. Švédsko mělo hodnotu konečné plodnosti o sedm tisícin vyšší.

V následujících kohortách (narozených v letech 1962–1973) se podíl bezdětných žen v Česku a ve Švédsku přibližoval. V Česku podíl bezdětných žen rostl a ve Švédsku mírně klesl. U generace žen narozených 1973 činil procentuální rozdíl mezi bezdětnými Švédkami a Češkami jen 2,9 p. b. V kohortě narozené 1973 bylo cca 10,0 % bezdětných žen v Česku a 12,9 % ve Švédsku. Na druhou stranu se zvyšuje rozdíl v konečné plodnosti mezi sledovanými státy. Česko zaregistrovalo v generacích narozených 1958–1973 o poznání příkřejší pokles konečné plodnosti nežli Švédsko, jak zobrazuje obr. 9. Jedním z důvodů byl i výše zmíněný zvyšující se relativní počet bezdětných českých žen.

Fenomén bezdětnosti je mimo individuální volbou rodičů způsoben i několika dalšími aspekty. Dle Kurkina et al. (2018) se v Česku úroveň bezdětnosti zvyšuje s rostoucí úrovní vzdělání a větší šanci zůstat bezdětné mají i ženy s vyšším finančním příjmem. Dle Neyerové et al. (2017) je vedle samotného stupně dosaženého vzdělání důležitým faktorem také obor vzdělání. Švédské ženy (starší čtyřiceti let a narozené v letech 1955 až 1959) vzdělávané pro práci ve školství nebo zdravotnictví měly nižší bezdětnost oproti ženám s jiným typem vzdělání. Nejnižší bezdětnost byla zaznamenána u skupiny žen, které studovaly obor porodní asistentka (6,4 %). Nízká bezdětnost se týkala také žen vyučených jako kosmetičky či kadeřnice (9,6 %). Naopak ženy, které byly vzdělány v žurnalistice, sociálních vědách, humanitních oborech, teologii nebo výtvarném umění, měly vyšší pravděpodobnost, že budou bezdětné. Nejvyšší relativní počet bezdětných švédských žen byl zaregistrován ve skupině žen vzdělaných v oboru sociální vědy (32,9 %) či psychologie (32,7 %, Neyer et al., 2017).

Obr. 10 ilustruje vývoj podílu živě narozených dětí mimo manželství v obou sledovaných zemích v časovém období 1960 až 2017. Švédsko zaznamenalo nárůst relativního počtu dětí narozených mimo manželství především v průběhu 70. až 80. let 20. století, tedy v období, kdy v zemích severní a západní Evropy probíhal výše zmíněný tzv. druhý demografický přechod. Po tomto skokovém nárůstu následovala stabilizace indikátoru na hodnotě cca 55,0 %.

Obr. 10: Vývoj podílu živě narozených dětí mimo manželství z celkového počtu živě narozených dětí, Česko a Švédsko, 1960–2017

Zdroj: Eurostat (2020)

V Česku došlo ke zvýšení podílu živě narozených dětí mimo manželství později. Nárůst ukazatele se od 90. let 20. století stabilně zvyšoval až do roku 2017, kdy jeho hodnota činila 49,0 %. V Česku existuje vyšší šance narození mimomanželského dítěte u mladších žen do 24 let. Dále se mimomanželské dítě zpravidla rodí první v pořadí a také ženám s nižším dosaženým

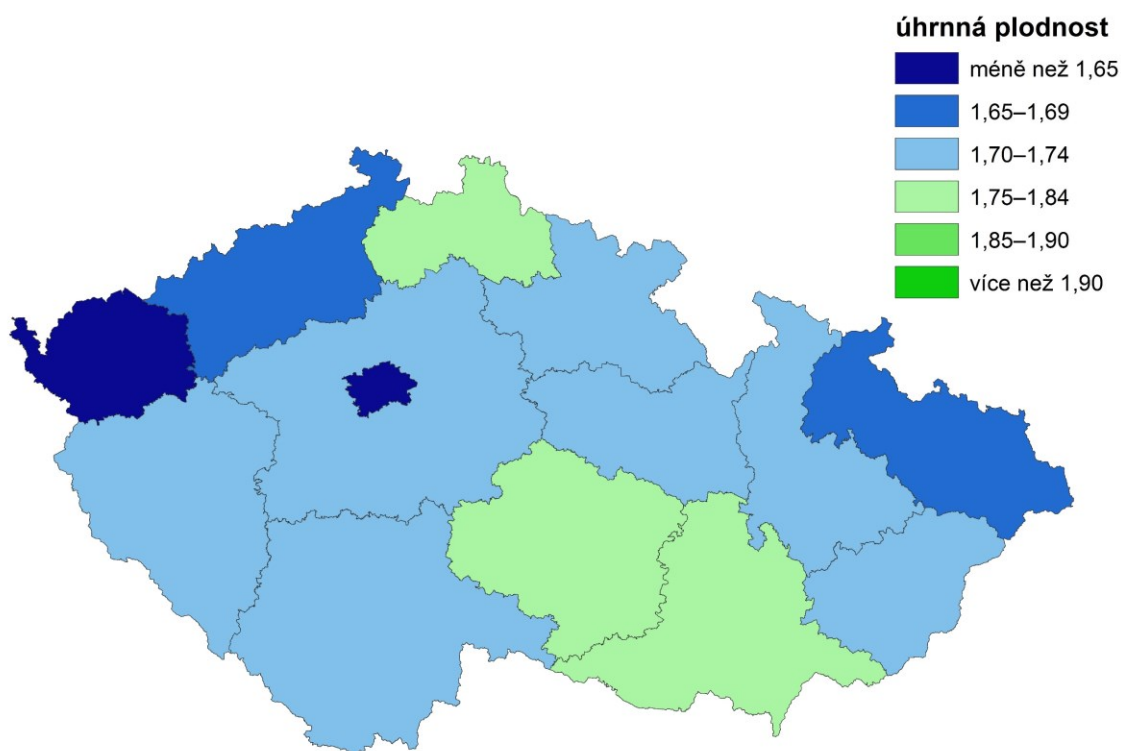
vzděláním (Rychtaříková, 2013). Zvýšení podílu živě narozených dětí mimo manželský svazek tedy v případě Česka spíše odpovídá tzv. teorii „znevýhodnění“ (Perelli-Harris, Gerber, 2011), která na případě ruské populace prokázala úzkou souvislost mezi mimomanželskou plodností a nízkým vzděláním či mladším věkem matky, nežli teorii tzv. druhého demografického přechodu.

4.2 Porovnání analýzy regionální plodnosti

Dle národních statistických úřadů (ČSÚ a SCB) byla v roce 2018 celostátní úhrnná plodnost analyzovaných zemí téměř totožná. V Česku úhrnná plodnost dosahovala hodnoty 1,71. Ve Švédsku byl průměrný počet dětí na jednu ženu ve stejném období 1,75. Nicméně ukazatel úhrnné plodnosti není v Česku ani ve Švédsku regionálně homogenní, nýbrž heterogenní.

Úhrnná plodnost dle regionu NUTS 3 v Česku za rok 2018 je uveden na obr. 11. V roce 2018 byla nejnižší hodnota úhrnné plodnosti v Česku zaznamenána v regionu Hlavní město Praha (1,56). Velmi nízkou hodnotu průřezového indikátoru plodnosti žen vykazoval rovněž kraj s nejnižším počtem obyvatel v Česku, a to kraj Karlovarský (1,59). Na druhé straně nejvyšší průměrný počet živě narozených dětí na jednu ženu byl zaregistrován v Jihomoravském kraji (1,76). Následoval kraj Liberecký a Kraj Vysočina, kde byla vypočítána identická hodnota úhrnné plodnosti (1,75).

Obr. 11: Úhrnná plodnost dle NUTS 3, Česko, 2018

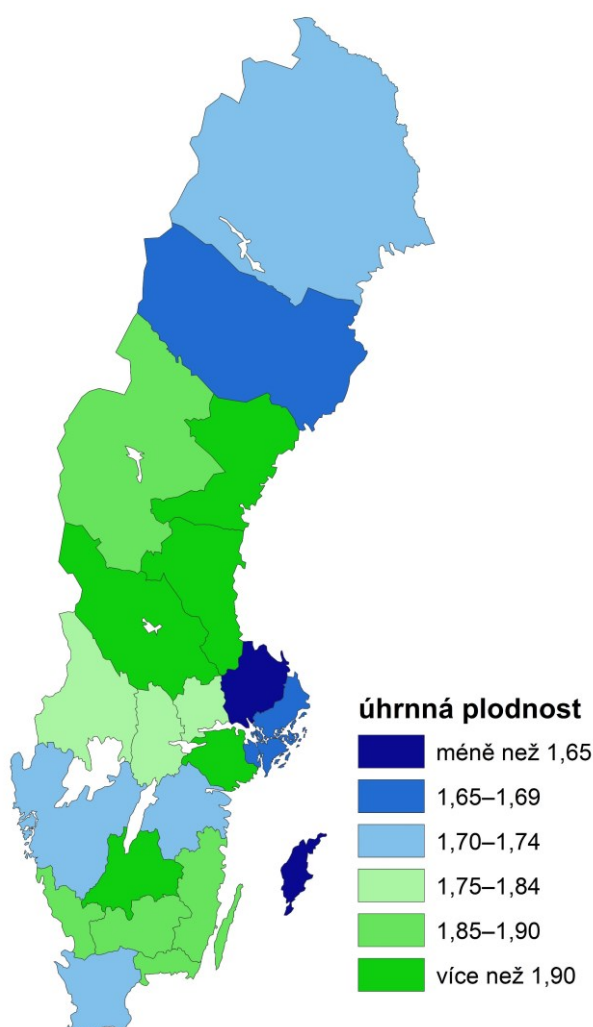

Zdroj: ČSÚ (2019)

Mezi faktory, které v Česku mají statisticky signifikantní vliv na heterogenitu v ženské plodnosti, patří např. rodinný stav či religiozita oblasti (Kurkin, 2015).

Obr. 12 zobrazuje indikátor úhrnné plodnosti dle regionů NUTS 3 ve Švédsku v roce 2018. Ve Švédsku byly v roce 2018 zaznamenány nejnižší hodnoty úhrnné plodnosti (1,63) ve dvou regionech NUTS 3: v regionu Uppsala (ležící severozápadně od kraje Stockholm) a ostrovním regionu Gotland. Dále následoval region Stockholm, kde počet živě narozených dětí na jednu ženu dosahoval hodnoty 1,66 a severní region Västerbotten (1,67). Naproti tomu nejvyšší číselnou hodnotu demografického indikátoru plodnosti žen (1,94) vykazoval kraj Södermanland (situovaný jihozápadně od regionu Stockholm). Vysokou ženskou transverzální plodnost v roce 2018 zaregistrovaly také regiony Dalarna či Gävleborg (oba 1,93).

Obr. 12: Úhrnná plodnost dle NUTS 3, Švédsko, 2018

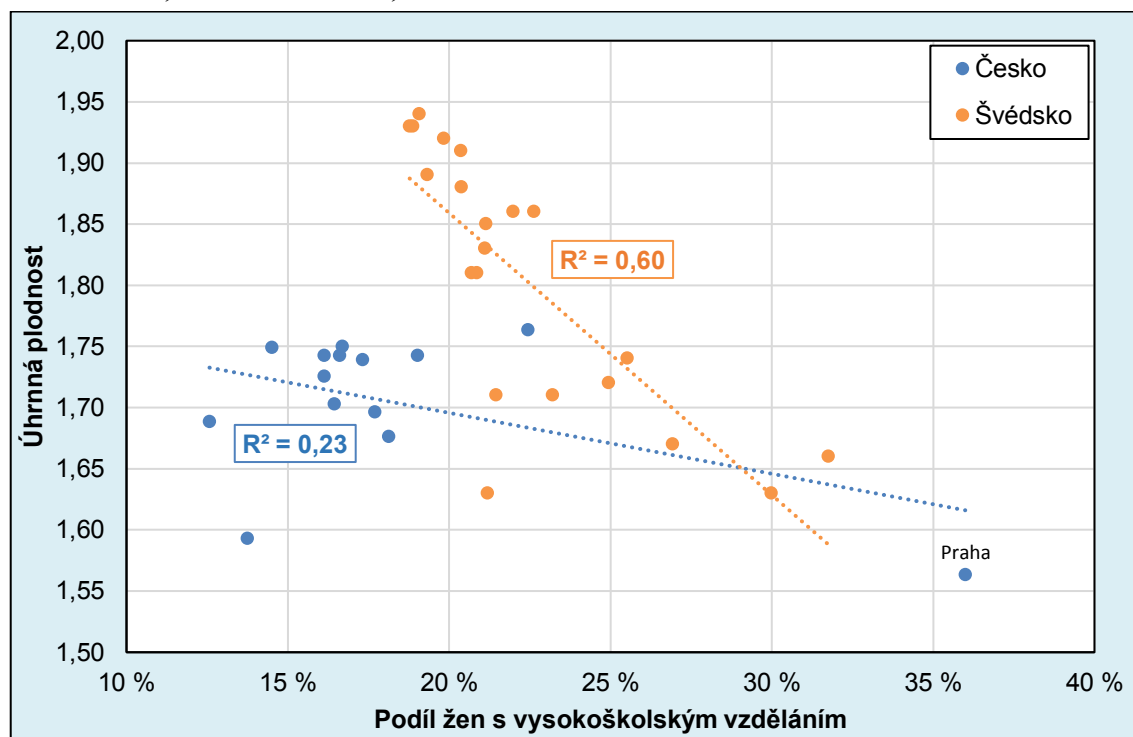
Zdroj: SCB (2020)

Jedním z mnoha faktorů regionální diferenciace plodnosti ve Švédsku patří například vzdělanost žen. Dle výsledku provedeného jednoduchého lineárního regresního modelu (výstup viz příloha 2) ve švédských regionech NUTS 3 existuje na 95% hladině významnosti statisticky signifikantní negativní závislost mezi úhrnnou plodností a podílem žen s vysokoškolským vzděláním (p -hodnota = 0,00). Obecně tedy platí, že čím vyšší je ve švédských regionech procento vysokoškolsky vzdělaných žen, tím je průměrný počet živě narozených dětí na jednu

ženu nižší. Nezávislá (vysvětlující) proměnná podíl žen s vysokoškolským vzděláním vysvětluje 60 % variability závislé (vysvětlované) proměnné úhrnné plodnosti (viz obr. 13).

Největší reziduum ve vypočítaném švédském regresním modelu zaznamenal ostrovní region Gotland. Očekávaná hodnota úhrnné plodnosti byla pro tento region s nejnižším počtem obyvatel ve Švédsku stanovena na hodnotu 1,83. Reálná hodnota úhrnné plodnosti však byla o 0,20 nižší. Naopak vyšší empirickou než očekávanou hodnotu zaregistroval region Stockholm. Skutečná pozorovaná hodnota úhrnné plodnosti byla o 0,07 vyšší než očekávaná hodnota.

Obr. 13: Regionální úhrnná plodnost v závislosti na podílu vysokoškolsky vzdělaných žen, Česko a Švédsko, 2018

Pozn.: Česko: podíl žen s VŠ vzděláním ve věku 15 a více let; Švédsko: podíl žen s VŠ vzděláním ve věku 16 a více let

Zdroj: ČSÚ (2018; 2019), SCB (2020)

V českých regionech NUTS 3 negativní závislost mezi úhrnnou plodností a podílem žen s vysokoškolským vzděláním není statisticky významná (p-hodnota = 0,08). Koeficient determinace českého regresního modelu je o 38 p. b. nižší než regresního modelu švédského. V případě českých krajů lze na obr. 13 zpozorovat odlehle pozorování (Hlavní město Praha), které významně ovlivňuje sklon regresní přímky.

Kraj Hlavní město Praha se v porovnání s ostatními českými kraji významně odlišuje vysokým podílem žen s vysokoškolským vzděláním. Při hypotetickém odebrání regionu Hlavní město Praha by nezávislá proměnná podíl žen s vysokoškolským vzděláním měla opačný (pozitivní) vliv na závislou proměnnou úhrnná plodnost, avšak stále by byla na 95% hladině významnosti statisticky nevýznamná.

Kapitola 5

Postoje obyvatel k rodině a manželství v Česku a ve Švédsku

Tato kapitola analyzuje postoje, názory či hodnotové preference české a švédské populace na základě odpovědí v longitudinálním dotazníkovém šetření EVS. Zkoumané postoje jsou především zaměřené na rodinnou problematiku (manželství, vztahové role atd.). Analyzovány jsou změny v názorech obyvatel Česka a Švédska na vybrané opakující se otázky v průběhu času. Reprezentativní studie EVS se cyklicky uskutečňuje cca každých devět let, přičemž Česko se projektu EVS poprvé zúčastnilo v roce 1991. Dále se kapitola zabývá analýzou názorů respondentů obou vybraných států dle pohlaví a věku v poslední vlně srovnávací studie EVS, která byla realizována v roce 2017–2018.

5.1 Trendy ve vývoji postojů k vybraným otázkám

V této podkapitole byly analyzovány odpovědi za tři vybrané výroky související s rodinným a pracovním životem. Tyto výroky znějí:

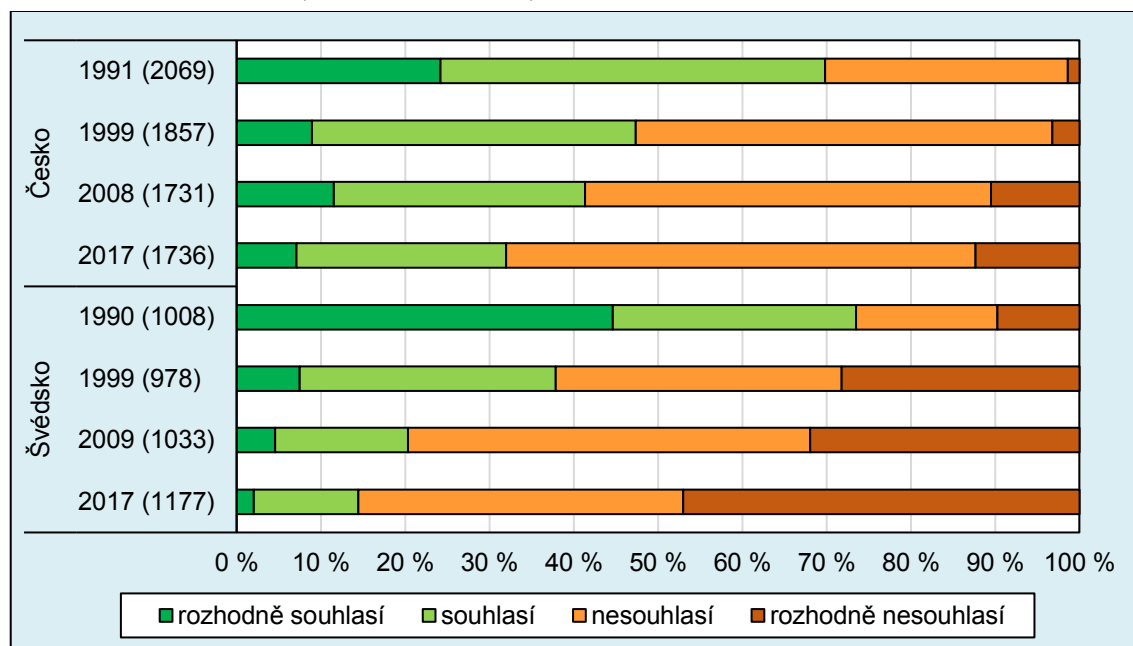
1. *Souhlasíte s výrokem, že předškolní děti trpí, jestliže je jejich matka zaměstnaná?*
2. *Souhlasíte nebo nesouhlasíte s výrokem, že manželství je zastaralá instituce?*
3. *Souhlasíte s výrokem, že ženy opravdu touží po domově a dětech?*

Na obrázku 14 je zachycen vývoj postojů obyvatel Česka a Švédska vůči pracujícím matkám v případě, že mají předškolní děti. Na počátku 90. let 20. století souhlasilo či silně souhlasilo s prvním výrokem „*že předškolní děti trpí, jestliže je jejich matka zaměstnaná*“ 69,8 % (n = 2 069) českých a 73,8 % (n = 1 008) švédských respondentů. Procentuální počet dotazovaných, kteří s tímto výrokem silně nesouhlasili, byl nízký v obou analyzovaných státech (1,4 % v Česku a 9,7 % ve Švédsku).

V průběhu následujících dekád se pohled české a švédské společnosti na zmíněné tvrzení podstatně proměnil. Konstantě se snižoval relativní počet příznivců a na druhé straně se zvyšoval podíl odpůrců daného stanoviska. Při poslední vlně výzkumné studie EVS 2017 souhlasilo či silně souhlasilo s výše uvedeným výrokem 32,0 % (n = 1 736) dotazovaných v Česku a pouze 14,4 % (n = 1 177) dotazovaných ve Švédsku. V Česku se stanoviskem, že předškolní děti trpí, jestliže je jejich matka zaměstnaná, silně nesouhlasilo 214 respondentů (12,3 %). Ve Švédsku s tvrzením rozhodně nesouhlasilo 553 respondentů (47,0 %). Více

dynamickou proměnu názoru na zaměstnanou matku a její předškolní dítě zaznamenalo tedy Švédsko.

Obr. 14: Vývoj postojů k zaměstnaným matkám, zastoupení odpovědí na otázku: „Souhlasíte s výrokem, že předškolní děti trpí, jestliže je jejich matka zaměstnaná?“, Česko a Švédsko, dle vln konání studie EVS

Zdroj: EVS (2020)

Dále byly analyzovány odlišnosti souhlasných odpovědí (rozhodně souhlasí a souhlasí) na výrok, že předškolní děti trpí, jestliže je jejich matka zaměstnaná, dle demografických charakteristik respondentů pomocí binární logistické regrese.

Referenční hodnota byla stanovena na svobodnou ženu bez dětí do 24 let s vyšším dosaženým vzděláním. Referenční hodnota zůstala stejná i v dalších provedených regresních modelech. Poměry šancí (ExpB) a IS pro souhlas s výrokem, že předškolní děti trpí, jestliže je jejich matka zaměstnaná, na počátku 90. let 20. století a 2017 v Česku a Švédsku jsou uvedeny v tab. 9.

V prvním analyzovaném období (1990/1991) byla šance souhlasu s výrokem, že předškolní děti trpí, jestliže je jejich matka zaměstnaná, na hladině významnosti $\alpha = 0,001$ signifikantně vyšší u mužů oproti ženám v obou daných státech. U českých mužů byla šance souhlasu s výrokem 1,8krát a u švédských mužů 2,4krát vyšší. Signifikantní rozdíly v souhlasu s výše uvedeným výrokem byly zaznamenány také ve věkových kategoriích. V čím vyšší byl respondent věkově skupině, tím vyšší byla šance souhlasu s výrokem. Vzdělání mělo signifikantní vliv jen v případě švédských respondentů. Například šance souhlasit s výrokem byla u respondentů s nižším vzděláním vzhledem k respondentům s vyšším vzděláním 2,8krát vyšší. Signifikantně větší šanci souhlasu k referenční hodnotě měli i švédští respondenti se čtyřmi dětmi (5,6krát).

Tab. 9: Poměry šancí a intervaly spolehlivosti pro souhlas s výrokem, že předškolní děti trpí, jestliže je jejich matka zaměstnaná, Česko a Švédsko, 1990/1991 a 2017

	1990/1991						2017					
	Česko			Švédsko			Česko			Švédsko		
	ExpB	IS (95 %)		ExpB	IS (95 %)		ExpB	IS (95 %)		ExpB	IS (95 %)	
		D	H		D	H		D	H		D	H
žena	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
muž	1,84	1,52	2,23	2,43	1,80	3,27	0,97	0,75	1,24	1,12	0,81	1,55
do 24 let	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
25–34 let	0,98	0,67	1,44	0,86	0,54	1,38	0,22	0,14	0,35	0,11	0,06	0,21
35–44 let	1,65	1,10	2,47	1,21	0,69	2,12	0,38	0,23	0,63	0,16	0,08	0,31
45–54 let	2,66	1,71	4,11	1,93	1,07	3,48	0,33	0,19	0,59	0,19	0,10	0,38
55–64 let	2,68	1,70	4,23	3,28	1,63	6,59	0,35	0,20	0,62	0,30	0,16	0,56
65 a více let	3,48	2,14	5,66	3,92	1,75	8,76	0,52	0,30	0,90	0,37	0,20	0,68
vyšší	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
střední	0,84	0,64	1,11	1,65	1,20	2,26	1,28	0,97	1,70	0,86	0,59	1,27
nižší	0,89	0,70	1,13	2,75	1,47	5,17	1,74	1,14	2,64	2,12	1,16	3,87
svobodní	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
manželství/partnerství	1,50	0,94	2,40	1,06	0,65	1,73	0,98	0,59	1,60	0,73	0,44	1,23
rozvod/rozchod	1,58	0,84	2,97	0,68	0,34	1,34	1,31	0,77	2,22	1,18	0,63	2,19
ovdovělí	1,29	0,68	2,43	1,01	0,34	2,96	1,14	0,61	2,11	0,82	0,34	1,96
žádné dítě	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
1 dítě	0,78	0,49	1,22	0,82	0,46	1,46	0,67	0,40	1,13	0,85	0,46	1,57
2 děti	0,69	0,45	1,07	0,75	0,44	1,27	0,82	0,50	1,34	0,50	0,29	0,88
3 děti	0,83	0,51	1,37	0,79	0,41	1,52	1,12	0,63	1,98	0,60	0,31	1,17
4 děti	1,56	0,68	3,57	5,57	1,21	25,59	0,42	0,15	1,14	0,71	0,35	1,44
5 a více dětí	1,28	0,45	3,68	0,56	0,17	1,91	1,91	0,55	6,66	0,96	0,45	2,08

Poznámky: Barevně zvýrazněné hodnoty jsou statisticky signifikantní dle hladiny významnosti modrá (0,05), zelená (0,01) a červená (0,001)

Zdroj: EVS (2020), vlastní výpočty

Na počátku 90. let 20. století byla rodinná politika v Česku konzervativní a refamilializační. Za nejlepší možnou péči o dítě byla považována domácí péče. První postkomunistická vláda silně podporovala ženy, aby se ujaly své přirozené role matek. Příkladem je nastavení dlouhé rodičovské dovolené v roce 1990, která měla za účel uvolnit ženy z trhu práce. Vysoká participace na trhu práce byla pozůstatkem komunistického režimu, kdy práce byla povinnost a výsada. Po opětovném zavedení demokracie byla vysoká zaměstnanost žen velmi kritizována. Odmítavé stanovisko k vysoké zaměstnanosti žen bylo de facto politickým gestem, které zavrhovalo minulý režim (Kocourková, 2009).

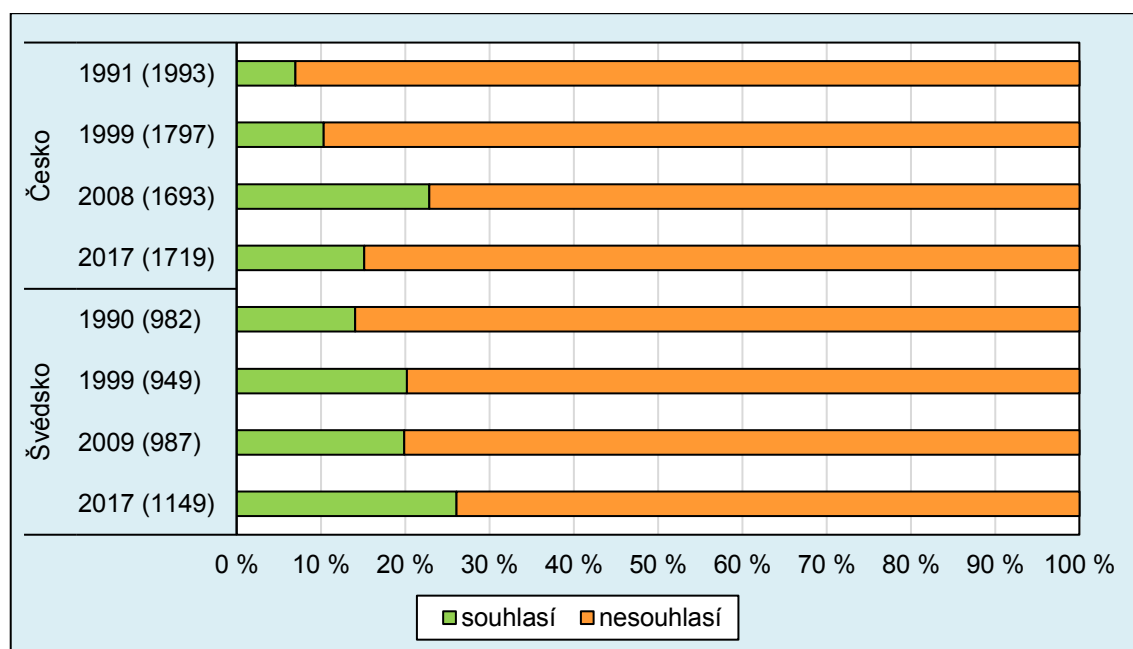
V roce 2017 byly signifikantní hodnoty poměrů šancí souhlasu s výrokem pozorovány znovu u věkových kategorií. Avšak šance souhlasu jiných věkových skupin ve srovnání s věkovou skupinou 24 a méně let byla tentokrát nižší. Nejnižší šanci k referenční hodnotě zaregistrovala v Česku (0,22krát) i ve Švédsku (0,11krát) věková kategorie 25–34 let. Nižší šanci souhlasu (o 50 %) měli i švédští dotazovaní s dvěma dětmi oproti dotazovaným bez dětí. Naopak šance souhlasu dotazovaných s nižším dosaženým vzděláním byla 1,7krát v Česku a 2,1krát ve Švédsku větší k respondentům s vyšším dosaženým vzděláním. Poměry šancí dle

rodinného stavu nebyly k referenční hodnotě u obou států a obou analyzovaných období statisticky signifikantní.

Druhým analyzovaným tvrzením byl výrok „*Souhlasíte nebo nesouhlasíte s výrokem, že manželství je zastaralá instituce?*“ V průběhu posledních čtyř šetření výzkumu EVS (1990, 1999, 2008 a 2017) nebylo manželství u majority dotazovaných Česka a Švédska vnímáno jako zastaralá instituce (obr. 15). S tvrzením, že je manželství zastaralá instituce, v průměru za poslední čtyři dotazovací vlny EVS nesouhlasilo 86,2 % respondentů v Česku a 79,9 % ve Švédsku. Tudíž i přes vysokou rozvodovost, která je jedním z atributů modernity, zůstává manželství důležitou hodnotou pro moderní společnosti (Rabušic, 2001).

Nicméně i přes to se relativní počet respondentů, kteří souhlasí s tvrzením, že manželství je zastaralá instituce, v průběhu sledovaného období zvýšil u obou zvolených států. Na počátku 90. let 20. století činil procentuální podíl souhlasu s výrokem 7,0 % v Česku a 14,1 % ve Švédsku. V roce 2017 se relativní počet souhlasných tvrzení, že manželství je zastaralá instituce, stoupl na 15,1 % u českých a 26,1 % u švédských dotazovaných.

Obr. 15: Vývoj postojů k manželství, zastoupení odpovědí na otázku: „*Souhlasíte nebo nesouhlasíte s výrokem, že manželství je zastaralá instituce?*“, Česko a Švédsko, dle vln konání studie EVS

Zdroj: EVS (2020)

Tab. 10 zobrazuje poměry šancí a jejich 95% IS souhlasných odpovědí respondentů ke stanovisku, že manželství je zastaralá instituce. V roce 1990 a 1991 byla v Česku i ve Švédsku signifikantně (na různých hodnotách hladiny významnosti alfa) nižší šance souhlasu s tvrzením u všech věkových skupin k věkové kategorii do 24 let. Například čeští dotazovaní ve věku 55–64 let měli o 89 % menší šanci s výrokem souhlasit než respondenti do 24 let. Ve Švédsku stejná věková kategorie měla šanci souhlasit, že manželství je zastaralá instituce, o 69 % nižší k referenční hodnotě. V případě Česka zaznamenali muži o 42 % nižší šanci ($\alpha = 0,01$) souhlasu s tezí, že manželství je zastaralá instituce, než ženy. Statisticky signifikantně souhlasili méně často také dotazovaní se středním vzděláním a osoby žijící v manželství či partnerství.

Tab. 10: Poměry šancí a intervaly spolehlivosti pro souhlas s výrokem, že manželství je zastaralá instituce, Česko a Švédsko, 1990/1991 a 2017

	1990/1991						2017					
	Česko			Švédsko			Česko			Švédsko		
	ExpB	IS (95 %)		ExpB	IS (95 %)		ExpB	IS (95 %)		ExpB	IS (95 %)	
		D	H		D	H		D	H		D	H
žena	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
muž	0,58	0,42	0,80	0,80	0,58	1,12	0,89	0,64	1,23	1,26	0,96	1,65
do 24 let	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
25–34 let	0,33	0,18	0,59	0,34	0,20	0,59	0,47	0,31	0,73	0,57	0,37	0,86
35–44 let	0,44	0,24	0,81	0,47	0,25	0,88	0,46	0,26	0,83	0,68	0,41	1,12
45–54 let	0,29	0,15	0,56	0,42	0,22	0,82	0,26	0,13	0,53	0,80	0,48	1,35
55–64 let	0,11	0,04	0,27	0,31	0,14	0,67	0,44	0,22	0,87	0,55	0,33	0,93
65 a více let	0,22	0,10	0,49	0,26	0,10	0,63	0,15	0,07	0,32	0,55	0,32	0,92
vyšší	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
střední	0,34	0,20	0,55	0,69	0,47	1,00	1,21	0,83	1,76	0,75	0,54	1,04
nižší	0,83	0,58	1,19	0,86	0,45	1,64	2,39	1,36	4,19	0,84	0,44	1,62
svobodní	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
manželství/partnerství	0,36	0,18	0,73	0,44	0,25	0,76	0,21	0,12	0,37	0,35	0,23	0,52
rozvod/rozchod	0,80	0,32	2,02	0,48	0,21	1,09	0,64	0,35	1,15	0,94	0,57	1,54
ovdovělí	0,29	0,09	0,93	0,37	0,10	1,41	0,43	0,18	1,01	0,53	0,24	1,16
žádné dítě	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
1 dítě	0,87	0,41	1,81	1,13	0,55	2,30	1,11	0,63	1,96	0,88	0,52	1,51
2 děti	0,84	0,41	1,71	1,20	0,62	2,30	0,75	0,41	1,36	0,98	0,62	1,54
3 děti	1,22	0,55	2,72	0,80	0,34	1,88	0,81	0,38	1,74	0,96	0,55	1,69
4 děti	0,79	0,20	3,07	1,16	0,39	3,52	0,93	0,28	3,14	0,91	0,50	1,65
5 a více dětí	2,23	0,61	8,18	1,68	0,41	6,86	0,00	0,00		1,03	0,51	2,08

Poznámky: Barevně zvýrazněné hodnoty jsou statisticky signifikantní dle hladiny významnosti modrá (0,05), zelená (0,01) a červená (0,001)

Zdroj: EVS (2020), vlastní výpočty

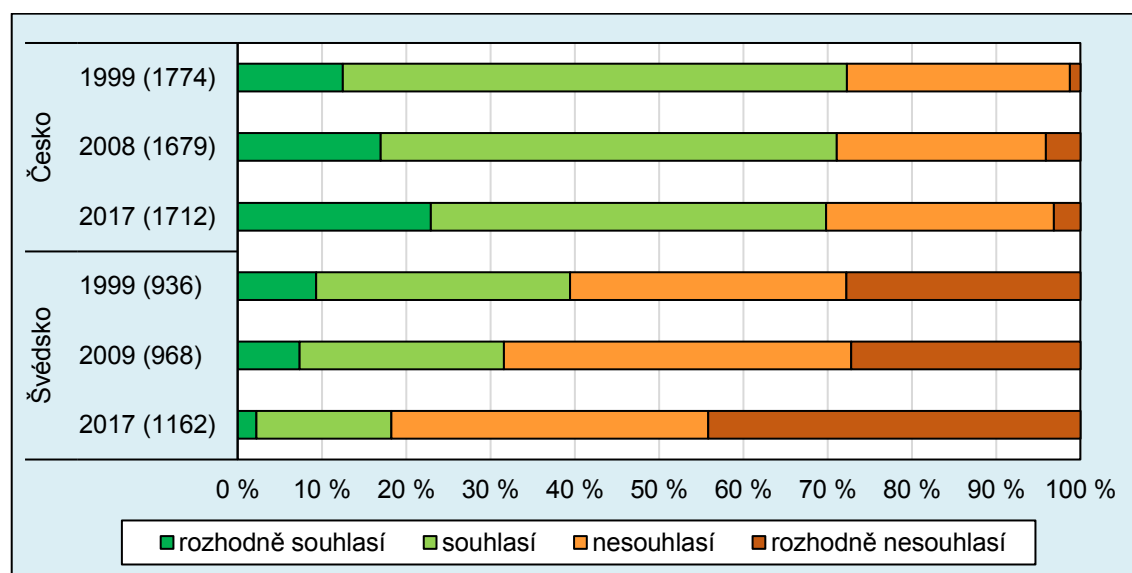
I v roce 2017 podporovali tvrzení, že manželství je zastaralá instituce, častěji respondenti v nejnižší věkové kategorii oproti vyšším věkovým kategoriím v obou státech. Signifikance hodnot poměrů šancí však již nebyla natolik přesvědčivá či nebyla vůbec průkazná. Naopak na vysoké hladině významnosti ($\alpha = 0,001$) vyšly statisticky signifikantní hodnoty poměrů šancí u manželství a partnerství k svobodným. V Česku byla zaregistrována o 79 % nižší šance souhlasné deklarace, že manželství je zastaralá instituce, u dotazovaných, jejichž rodinný stav odpovídal manželství či partnerství k referenční hodnotě. Ve Švédsku byla hodnota šance se stejnou signifikancí menší o 65 %. V Česku byly nalezeny také odlišnosti souhlasu s tvrzením dle dosaženého vzdělání. Respondenti s nižším vzděláním měli 2,4krát větší šanci souhlasit s výrokem, že manželství je zastaralé než respondenti s vyšším vzděláním. Počet dětí dotazovaného neměl statisticky signifikantní vliv na souhlas s výrokem ve sledovaných obdobích a státech.

Třetím výrokem, jímž se tato podkapitola zabývá, je „Souhlasíte s výrokem, že ženy opravdu touží po domově a dětech?“ Česká společnost má dlouhotrvající opačný názor na primární ženské představy než společnost švédská (obr. 16). V roce 1999 souhlasilo či rozhodně

souhlasilo s tezí, že ženy opravdu touží po domově a dětech, 72,3 % respondentů z Česka a 39,4 % respondentů ze Švédska. Následující vývoj celkového relativního souhlasu v Česku zůstal stabilně vysoký, a to včetně poslední vlny EVS v roce 2017. Naproti tomu ve Švédsku se podíl všech souhlasících s výrokem dynamicky snižoval. Zajímavý je opačný trend postoje respondentů Česka a Švédska, kteří s tvrzením, že ženy opravdu touží po domově a dětech, rozhodně souhlasí. Mezi výzkumnou vlnou v roce 1999 a 2017 se v Česku relativní počet dotazovaných rozhodně souhlasících s výrokem zvýšil o 10,4 p. b. Naopak Švédsko zaznamenalo u rozhodně souhlasících s tezí ve stejném časovém úseku redukcí o 7,1 p. b. V roce 2017 se 69,8 % českých respondentů ztotožňovalo s proklamací, že ženy opravdu touží po domově a dětech. Ve Švédsku s tímto stanoviskem souhrnně souhlasilo pouze 18,2 % účastníků průzkumu.

Tato postojová různorodost obyvatelstva ke zmíněnému výroku je daná mírou emancipace žen v Česku a ve Švédsku. Emancipace žen byla a je klíčovou součástí švédské rodinné politiky od počátku jejího vzniku. Snaha o striktní mezipohlavní rovnost vede k rostoucí individualizaci, která je jedním ze základních prvků švédské podpory rodin. Na druhé straně česká rodinná politika ženský emancipační proces po roce 1990 nepodporovala. Od počátku zavedení dlouhé RD v 90. letech 20. století ženy zpravidla přijaly svoji roli matky a realizovaly své životní aspirace v oblasti rodiny.

Obr. 16: Vývoj postojů k ženám, zastoupení odpovědí na otázku: „Souhlasíte s výrokem, že ženy opravdu touží po domově a dětech?“, Česko a Švédsko, dle vln konání studie EVS

Zdroj: EVS (2020)

Poměry šancí s IS pro souhlas s výrokem, že ženy opravdu touží po domově a dětech, dle demografických údajů jsou uvedeny v tab. 11. V prvním sledovaném období s tvrzením signifikantně více souhlasili čeští muži ve srovnání s českými ženami. Dále v Česku s deklarací souhlasili 2,4krát více respondenti ve věku 65 a více oproti účastníkům výzkumu do 24 let. Ve Švédsku oproti referenční hodnotě s výrokem signifikantně méně souhlasili dotazovaní ve středních věkových kategoriích. Například respondenti ve věku 35–44 let měli o 69 % menší

šanci souhlasu s tezí než dotazovaní v nejmladší věkové skupině. V roce 1999 byly v obou vybraných státech zjištěny diference v souhlasu s výrokem dle stupně vzdělání. Respondenti s nižší úrovní vzdělání měli 2,5krát v Česku a 3,3krát ve Švédsku větší šanci se s výrokem ztotožnit v porovnání dotazovanými s vyšší úrovní vzdělání. V Česku byly dále zaznamenány statisticky signifikantní hodnoty poměrů šancí u dotazovaných s třemi a čtyřmi dětmi, ve Švédsku u respondentů s dvěma dětmi. Všechny zmíněné kategorie respondentů s dětmi častěji souhlasily s výrokem v komparaci se skupinou respondentů bez dětí.

Tab. 11: Poměry šancí a intervaly spolehlivosti pro souhlas s výrokem, že ženy opravdu touží po domově a dětech, Česko a Švédsko, 1999 a 2017

	1999						2017					
	Česko			Švédsko			Česko			Švédsko		
	ExpB	IS (95 %)		ExpB	IS (95 %)		ExpB	IS (95 %)		ExpB	IS (95 %)	
		D	H		D	H		D	H		D	H
žena	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
muž	1,25	1,01	1,55	1,19	0,91	1,57	1,13	0,88	1,45	1,41	1,04	1,91
do 24 let	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
25–34 let	1,05	0,69	1,61	0,36	0,23	0,57	0,99	0,68	1,43	0,10	0,05	0,17
35–44 let	1,10	0,67	1,79	0,31	0,18	0,54	1,03	0,65	1,65	0,10	0,05	0,20
45–54 let	1,09	0,67	1,80	0,35	0,20	0,61	1,11	0,65	1,89	0,13	0,07	0,24
55–64 let	1,61	0,95	2,72	0,56	0,32	1,00	0,94	0,55	1,61	0,16	0,09	0,30
65 a více let	2,39	1,40	4,08	0,55	0,30	1,02	1,84	1,07	3,17	0,27	0,15	0,48
vyšší	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
střední	1,24	0,98	1,58	1,68	1,23	2,30	1,65	1,27	2,15	1,24	0,88	1,76
nižší	2,48	1,86	3,30	3,32	2,03	5,44	1,34	0,88	2,05	3,19	1,82	5,59
svobodní	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
manželství/partnerství	0,87	0,50	1,49	0,87	0,56	1,36	1,34	0,86	2,10	0,86	0,52	1,40
rozvod/rozchod	0,69	0,37	1,30	0,75	0,45	1,24	1,12	0,69	1,84	1,44	0,80	2,59
ovdovělí	0,64	0,33	1,27	0,68	0,27	1,68	1,44	0,77	2,70	0,63	0,27	1,48
žádné dítě	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
1 dítě	1,56	0,94	2,60	0,92	0,54	1,54	0,85	0,53	1,35	1,42	0,78	2,58
2 děti	1,44	0,87	2,36	1,63	1,02	2,60	1,09	0,68	1,75	0,82	0,48	1,40
3 děti	2,05	1,16	3,66	1,29	0,75	2,20	1,10	0,62	1,93	1,14	0,61	2,12
4 děti	3,33	1,30	8,49	2,26	0,95	5,39	2,04	0,75	5,56	1,13	0,58	2,21
5 a více dětí	1,27	0,36	4,43	1,64	0,48	5,55	2,14	0,43	10,60	0,78	0,35	1,77

Poznámky: Barevně zvýrazněné hodnoty jsou statisticky signifikantní dle hladiny významnosti modrá (0,05), zelená (0,01) a červená (0,001)

Zdroj: EVS (2020), vlastní výpočty

V roce 2017 byly v Česku rozpoznány pouze dva statisticky významné poměry šancí. První značí o 84 % větší šanci souhlasu s výrokem v nejstarší věkové skupině vůči nejmladší. Druhá vypovídá o tom, že respondenti se středním stupněm vzdělání mají vyšší šanci s tvrzením souhlasit o 65 % než respondenti s vyšším stupněm vzdělání. Ve Švédsku s tezí, že ženy opravdu touží po domově a dětech, statisticky významně ($\alpha = 0,05$) více souhlasili muži oproti ženám. Dále s tvrzením méně často souhlasili dotazovaní v jiných věkových kategoriích než referenční. Například věková skupina 35–44 let měla o 90 % nižší šanci souhlasit s výrokem ve

srovnání s respondenty do 24 let. U dotazovaných s nižším dosaženým vzděláním byla šance se kladně identifikovat s prohlášením 3,2krát větší v porovnání s respondenty, kteří dosáhli vysokého stupně erudice. Rodinný stav respondentů v době vybraných výzkumných vln EVS se nejevil statisticky signifikantní v obou zvolených státech.

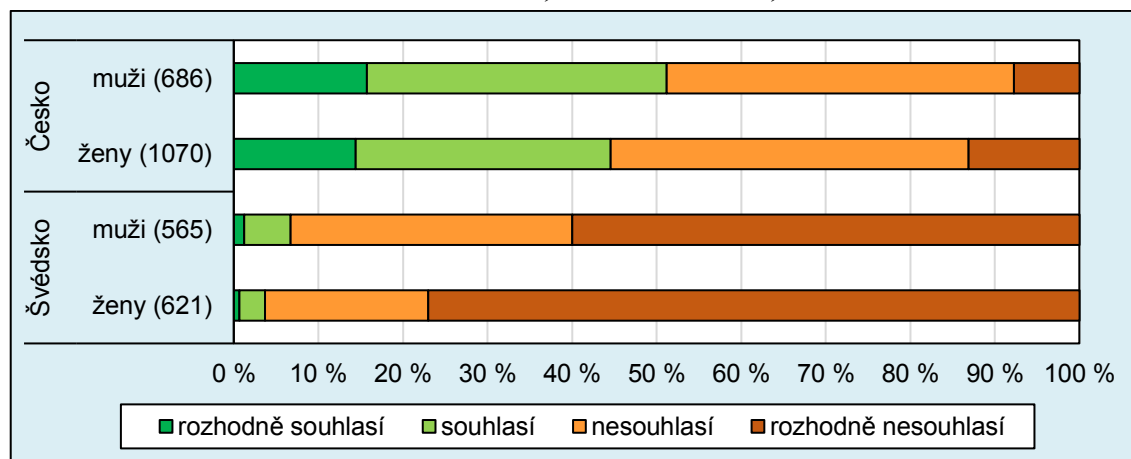
Výrazná diference názoru v oblasti přirozené žádostivosti žen po domově a dětech v Česku a Švédsku přesahuje vědní obor demografie. Vysvětlení odlišností ve společnostech daných států lze podat pomocí jiné vědní disciplíny – sociologie. Výše zmíněná data poukazují na větší emoční odstup rodičů vůči svým potomkům ve Švédsku v porovnání s Českem. Toto stanovisko koresponduje s vyšším využíváním zařízení péče o nejmladší děti ve Švédsku a hojně využívaným dlouhým setrváním na RD v Česku.

Negativní tendence odpovědí na výrok ve švédské společnosti též souvisí se samotnou konstrukcí tvrzení, která pravděpodobně u švédských respondentů evokuje, že životní touhou ženy je zůstat s dítětem doma. Že by žena měla zůstat doma je v rozporu dlouholetého snažení švédského systému o minimalizaci nerovností mezi ženami a muži. Vysoký podíl nesouhlasných odpovědí na tezi je také zapříčiněn úzkou hranicí mezi výroky, jestli by ženy naplňovala výchova dítěte a co by opravdu chtěly dělat ve svém životě. Ve Švédsku je všeobecně zaujímán postoj, že ženy se mohou rozhodnout samy dle svého vlastního uvážení a předstev, kdy založí rodinu.

5.2 Aktuální postoje k vybraným výroky

V roce 2017 souhlasilo či rozhodně souhlasilo s výrokem, že úkolem muže je vydělávat peníze a úkolem ženy je starat se o domácnost a rodinu, 51,2 % dotazovaných českých mužů a 44,6 % dotazovaných českých žen. Ve Švédsku s tímto tvrzením celkově souhlasilo jen 6,7 mužů a 3,7 % žen (obr. 17).

Obr. 17: Postoj k vztahovým rolím, dle pohlaví, zastoupení odpovědí na otázku: „Souhlasíte s výrokem, že úkolem muže je vydělávat peníze, úkolem ženy je starat se o domácnost a rodinu?“, Česko a Švédsko, 2017

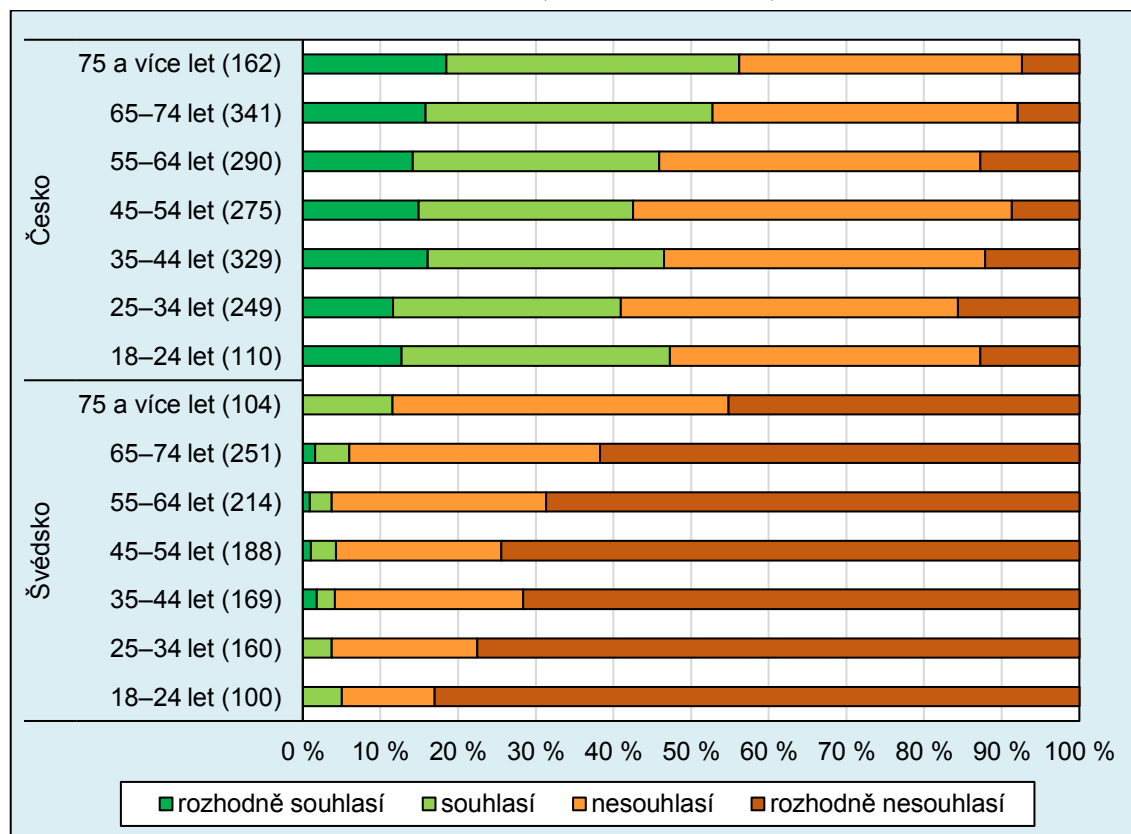

Zdroj: EVS (2020)

Rozdíly v souhlasu či nesouhlasu s výše uvedeným výrokem dle věkových kategorií jsou znázorněny na obr 18. Ve švédské věkové skupině respondentů 18–24 let byl zachycen nejvyšší

relativní počet respondentů, kteří s tezí rozhodně nesouhlasí (83,0 %). S vyšší věkovou skupinou se ve švédské společnosti počet relativně rozhodně nesouhlasících s výrokem snižoval. Ve věkové kategorii 75 a více let s tvrzením, že úkolem muže je vydělávat peníze a úkolem ženy je starat se o domácnost a rodinu, rozhodně nesouhlasilo 45,2 % respondentů. Podíl respondentů rozhodně nesouhlasících s výrokem ve stejné věkové skupině v Česku činil pouze 7,4 %.

Obr. 18: Postoj k vztahovým rolím, dle věkových skupin, zastoupení odpovědí na otázku: „Souhlasíte s výrokem, že úkolem muže je vydělávat peníze, úkolem ženy je starat se o domácnost a rodinu?“, Česko a Švédsko, 2017

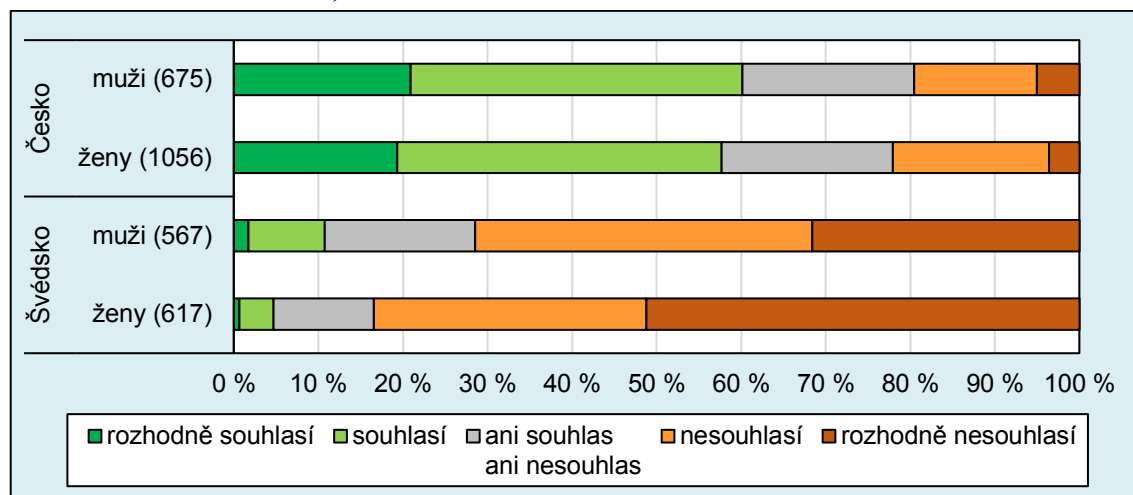
Zdroj: EVS (2020)

Tyto relativní počty poukazují na částečně přetrvávající model rodiny muže-živitele a ženy-pečovatelky v Česku. Tento model je v české společnosti uchován i přes snahy zakomponovat do podpory rodin rovnost mezi muži a ženami či zapojení obou rodičů do péče o dítě po vzoru Švédska. Jednoznačný nesouhlasný postoj švédských respondentů k tvrzení, že úkolem muže je vydělávat peníze a úkolem ženy je starat se o domácnost a rodinu, který byl zaregistrován napříč pohlavími i všemi věkovými skupinami, se opírá o převládající dvoupříjmový model švédské rodiny. Postoje švédské společnosti reflektují elementární priority švédského modelu rodinné politiky, totiž rovnost mužů a žen v oblasti péče o dítě a pracovního trhu.

Většina účastníků poslední vlny průzkumu EVS z Česka souhlasila s tezí, že mít děti je zodpovědnost vůči společnosti. Protikladný postoj zastávali švédští respondenti (obr. 19). V obou státech s tvrzením procentuálně častěji souhlasili muži. Sumární souhlas s výrokem u českých respondentek činil 57,7 %. Naproti tomu podíl celkového souhlasu u švédských

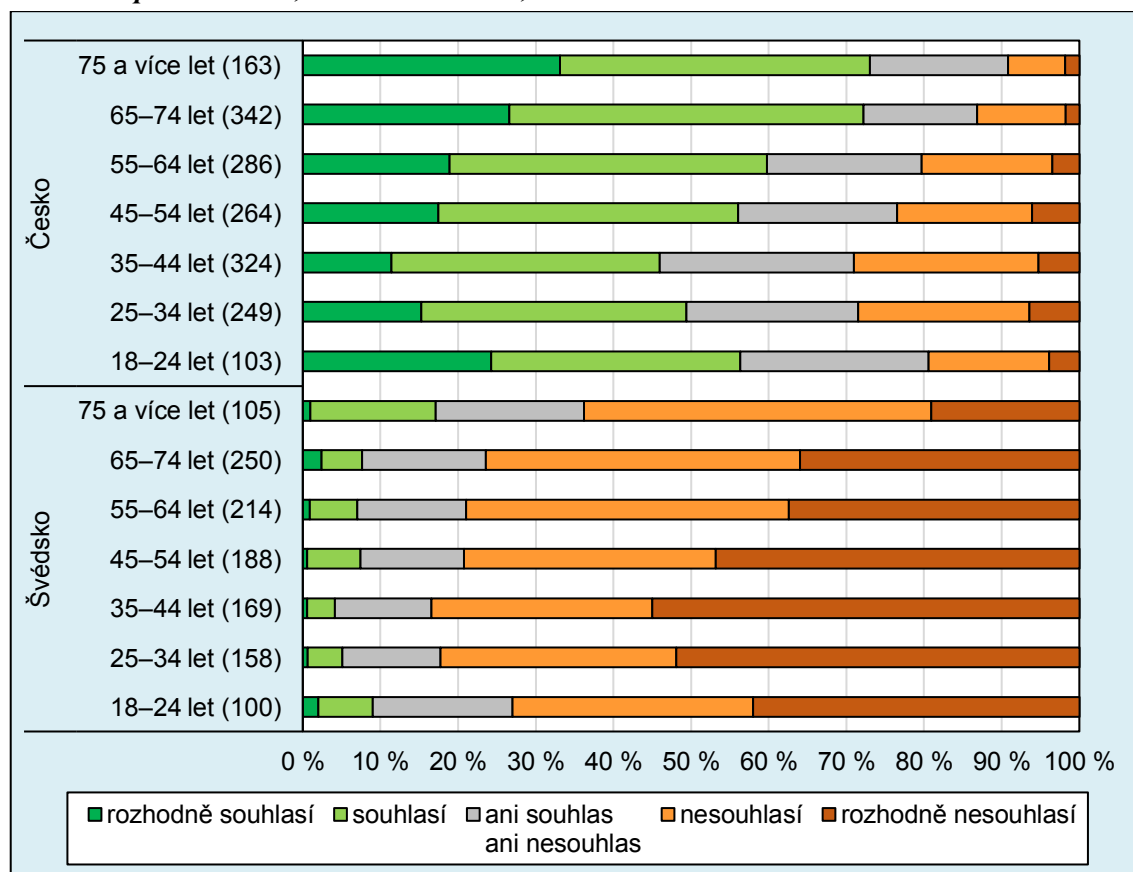
účastnic výzkumu byl nižší o 53,0 p. b. Interesantní je rozdílný procentuální počet dle pohlaví u dotazovaných, kteří s výpovědí rozhodně nesouhlasili. V Česku s výrokem relativně častěji rozhodně nesouhlasili muži, avšak ve Švédsku to byly ženy.

Obr. 19: Odpovědnost jedince vůči společnosti, dle pohlaví, zastoupení odpovědi na otázku: „Souhlasíte s výrokem, že mít děti je zodpovědnost vůči společnosti?“, Česko a Švédsko, 2017

Zdroj: EVS (2020)

Obr. 20: Odpovědnost jedince vůči společnosti, dle věkových skupin, zastoupení odpovědi na otázku: „Souhlasíte s výrokem, že mít děti je zodpovědnost vůči společnosti?“, Česko a Švédsko, 2017

Zdroj: EVS (2020)

Markantní švédský většinový nesouhlas a český majoritní souhlas s tvrzením, že mít děti je zodpovědnost vůči společnosti, dle věkových skupin je také viditelný na obr. 20. Nejvyšší relativní souhrnný nesouhlas s výrokem byl zaregistrován v obou státech u věkové kategorie 35–44 let. Na druhé straně největší procentuální úhrnný souhlas byl v Česku a Švédsku vyzorován u nejstarších věkových skupin dotazovaných. Nicméně výrazné odlišnosti relativních hodnot pro či proti výroku byly zaznamenány napříč všemi věkovými skupinami. Například v nejmladší věkové kategorii 18–24 let dosahoval celkový souhlas s tvrzením v Česku 56,3 %. Ve Švédsku činil relativní souhlas pouze 9,0 %.

Struktura výroku do jisté míry vysvětluje negativní postoje švédské populace. Zodpovědnost či povinnost vůči společnosti zní pro švédské dotazované nepřijatelně. Švédská společnost si totiž zakládá na silném individualismu, který podporuje své jedince v pracovní kariéře spíše než v zakládání rodiny.

Kapitola 6

Závěr

Tato diplomová práce se zabývá mnohými aspekty rodinné politiky Švédska a Česka. Cílem bylo porovnat systémy rodinné politiky ve dvou sledovaných zemích, a to formou analýzy vývoje demografických ukazatelů a vybraných postojů obyvatel těchto zemí vzhledem k demografickým charakteristikám. Výstupy demografické analýzy byly podloženy teoretickým rozбором typických rysů rodinných politik obou států. Na základě získaných poznatků je možno nalézt takové prvky švédské rodinné politiky, které by mohlo Česko zakomponovat do vlastní rodinné politiky.

Jedním z inspirativních prvků švédského modelu rodinné politiky pro Česko je silná podpora zapojení otců do péče o dítě. Zapojování obou rodičů do péče o dítě napomáhá k rovnosti pohlaví, snižuje rozdíly ve výši příjmů a zaměstnanosti, a také pozitivně mění vztahy obou rodičů k dítěti. Pobírat RP mohou švédští muži již od roku 1974, v Česku to lze od roku 2001. Kontaktní poporodní dny určené především otcům jsou ve Švédsku zavedeny od roku 1980, v Česku až od roku 2018. Další opatření, které by Česko mohlo přijmout, jsou tzv. „*double days*“, kdy mohou čerpat RP oba rodiče zároveň. Ve Švédsku je možné pobírat dávku oběma rodiči naráz od roku 2012 (Försäkringskassan, 2013).

Švédský model rodinné politiky podporuje individualizaci a svobodu volby. Na druhou stranu právě v oblasti zapojování mužů do péče o dítě je značně direktivní. Postupné zvyšování „otcovské kvóty“, která dnes činí nepřevoditelných 90 dní RP pro otce, do jisté míry narušuje myšlenku dobrovolnosti pobírání RP. Implementaci povinného čerpání RP otci v českém prostředí by nynější společnost, jejíž majorita zakusila normalizaci, pravděpodobně přijímala s nevolí.

Sladění mateřství a pracovního života v české rodinné politice oproti švédské výrazně pokulhává především z důvodu nízkých státních investic do zařízení péče o děti do tří let a absence nabídky flexibilních forem práce. Po vybudování sítě středisek péče o malé děti a poskytnutí nových možností pracovních úvazků by pak mohlo Česko zavést denní, resp. i kratší vyplácení RP. Švédský rodič má možnost čerpání nejen RP za celý den, ale i tři čtvrtiny dne, půl dne, čtvrt dne či osminu dne, což je významným flexibilním prvkem, který také posiluje harmonizaci pracovního a rodinného života.

Z výsledků komparativní analýzy plodnosti žen v této práci vyšlo, že celková transversální plodnost žen daných států se v posledních dvou dekadách výrazně odlišovala. Švédsko

dlouhodobě dosahovalo vyšších hodnot úhrnné plodnosti. Tento trend se zrcadlí v longitudinálním pojetí ženské plodnosti, která zaznamenala divergenci. Od generace žen narozených 1965 se mezi Českem a Švédskem prohlubuje absolutní rozdíl v konečné plodnosti. Konečná plodnost žen narozených v roce 1973 byla 1,82 v Česku a 1,95 ve Švédsku. Nicméně od roku 2011 úhrnná plodnost sledovaných států konverguje. V roce 2018 dosahovala úhrnná plodnost českých a švédských žen obdobné hodnoty, 1,71 v Česku a 1,75 ve Švédsku.

Obecně švédské ženy rodí své děti v pozdějším věku než české ženy. V roce 2017 činil MAB1 28,2 let v Česku a 29,3 let ve Švédsku. Důvodem je vyšší individualismus ve Švédském království, kde jsou ženy podporovány v kariérním postupu. Navíc švédské ženy, které se rozhodnou pořídit si dítě, se nemusí obávat o svoji kariéru, neboť v zemi existuje komplexní systém péče o děti v nízkém věku. České ženy tuto státní podporu postrádají. Expanze předškolních ústavů pro děti by měla být pro českou rodinnou politiku klíčovým cílem. Nejenže se českým matkám rozšíří možnosti výběru v oblasti skloubení mateřství a práce, ale nadto podpora zařízení péče o nejmenší děti má prokazatelný vliv na zvyšování porodnosti (Bauernschuster et al., 2013).

Rozbor postojů obyvatel k rodinnému životu naznačuje, že česká a švédská společnost se v tomto směru značně odlišuje. Hlavními důvody rozdílného smýšlení daných populací jsou míra přijetí myšlenky rovnosti pohlaví a individualismus. Například česká společnost v porovnání se švédskou celkově více inklinuje k tradičnímu pojetí rodiny, kde primární úlohou muže je vydělávat peníze a primární úlohou ženy je starat se o domácnost a rodinu. S tímto tvrzením v Česku relativně více souhlasí zejména muži a věkové skupiny 65–74 let a 75 a více let. Na druhé straně švédská populace, nehledě na pohlaví a věk, stereotypní představu o rodině intenzivně odmítá. Ve Švédsku je totiž všeobecně přijímán model dvoupříjmové rodiny, který je budován již od 70. let 20. století.

Zcela opačně odpovídali respondenti zvolených států u výroků, zda ženy opravdu touží po domově a dětech či zda mít děti je zodpovědnost vůči společnosti. Většina (69,8 %) českých respondentů v dotazníku EVS 2017 souhlasila s tezí, že ženy opravdu touží po domově a dětech. Ve Švédsku se s tvrzením ztotožnilo jen 18,2 % dotazovaných. Obdobně protikladné výsledky mají Češi a Švédi u teze, zda mít dítě je zodpovědnost či povinnost vůči společnosti. V Česku účastníci EVS 2017 majoritně s tímto výrokem souhlasí, avšak ve Švédsku se se zmíněným tvrzením většina respondentů neztotožňuje.

Inspirace české rodinné politiky švédským modelem však nesmí, ani nemůže být absolutní. Rozvoj rodinné politiky je podmíněn časovou posloupností konkrétních státních opatření. Kromě toho ekonomika či mentalita obyvatel vybraných zemí je rozdílná. Tudíž by se český model rodinné politiky měl inspirovat od švédského částečně a další podněty ke zlepšení systému podpory rodin hledat i u jiných států.

Použitá literatura

- ADAMS, Carolyn Teich; WINSTON, Kathryn Teich, 1980. *Mothers at work: Public policies in the United States, Sweden, and China*. Longman Publishing Group.
- ALBRECHT, James; THOURSIE, Peter Skogman; VROMAN, Susan, 2015. Parental Leave and the Glass Ceiling in Sweden. In: *Gender Convergence in the Labor Market*. Emerald Group Publishing Limited, s. 89–114.
- ALDOUS, Joan; DUMON, Wilfried, 1990. Family policy in the 1980s: Controversy and consensus. *Journal of Marriage and the Family*, s. 1136–1151.
- ALMQVIST, Anna-Lena, 2008. Why Most Swedish Fathers and Few French Fathers Use Paid Parental Leave: An Exploratory Qualitative Study of Parents. *Fathering: A Journal of Theory, Research & Practice about Men as Fathers*, 6(2).
- AXELSSON, Tobias, 2014. *Men's parental leave in Sweden: policies, attitudes, and practices*. Report for the research project 'Paternity leave: Impacts on male careers', Vienna: Joanneum Research
- BAHLE, Thomas, et al., 1998. *Developing a family policy database for Europe*. Working paper I/27. Mannheim: MZES.
- BAUERNSCHUSTER, Stefan; HENER, Timo; RAINER, Helmut, 2013. Does the expansion of public child care increase birth rates? Evidence from a low-fertility country, Leibniz Institute for Economic Research at the University of Munich.
- BERGQVIST, Christina, et al. (eds.), 1999. *Equal democracies? gender and politics in the Nordic countries*. Oslo: Scandinavian University Press.
- BJÖRKLUND, Anders, 2002. Does family policy affect fertility? Lessons from the Swedish policy experiment, Swedish Institute for Social Research at Stockholm University.
- BOËTHIUS, Carl Gustaf, 1985. Sex education in Swedish schools: the facts and the fiction. *Family Planning Perspectives*, 17(6), s. 276–279.
- CHRONHOLM, Anders, 2004. Föräldraledig pappa. Mäns erfarenheter av delad föräldraledighet. *Göteborg Studies in Sociology*, 23.
- CHRONHOLM, Anders, 2009. Sweden: individualisation or free choice in parental leave. *The politics of parental leave policies. Children, parenting and the labour market*, s. 227–241.

- ČSSZ, 2019. *Životní situace* [online]. Praha, [cit. 2019-11-20]. Dostupné z: <https://www.cssz.cz/>.
- DUVANDER, Ann-Zofie, 2008. Family policy in Sweden: An overview. *Social insurance report*, 15, s. 1–18.
- DUVANDER, Ann-Zofie; LAPPEGÅRD, Trude; ANDERSSON, Gunnar, 2010. Family policy and fertility: Fathers' and mothers' use of parental leave and continued childbearing in Norway and Sweden. *Journal of European Social Policy*, 20(1), s. 45–57.
- EARLES, Kimberly, 2011. Swedish family policy—continuity and change in the Nordic welfare state model. *Social Policy & Administration*, 45(2), s. 180–193.
- EKSTRAND, Maria et al., 2011. Sex education in Swedish schools as described by young women. *The European Journal of Contraception & Reproductive Health Care*, 16(3), s. 210–224.
- ELMÉR, Åke, 1963. *Från fattigsverige till välfärdsstaten: Sociala förhållanden och socialpolitik i Sverige under nittohundratalet*. Aldus/Bonnier.
- ESPING-ANDERSEN, Gøsta, 1990. *The three worlds of welfare capitalism*. Princeton University Press.
- EUROSTAT, 2018. Regions in the European Union [online]. Luxembourg: Publications Office of the European Union, [cit. 2020-03-06]. Dostupné z: <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/3859598/9397402/KS-GQ-18-007-EN-N.pdf>.
- EVS, 2019. *About EVS* [online]. Tilburg, [cit. 2019-12-19]. Dostupné z: <https://europeanvaluesstudy.eu/about-evs/>.
- FÖRSÄKRINGSKASSAN, 2019a. *Parents* [online]. Stockholm, [cit. 2019-04-27]. Dostupné z: <https://www.forsakringskassan.se/privatpers/foralder>.
- FREJKA, Tomas; GIETEL-BASTEN, Stuart, 2016. Fertility and family policies in Central and Eastern Europe after 1990. *Comparative Population Studies*, 41(1), s. 3–56.
- GUPTA, Datta N.; SMITH, Nina; VERNER, Mette, 2006. *Child care and parental leave in the Nordic countries: A model to aspire to?*
- HAAS, Linda, 1996. Family policy in Sweden. *Journal of Family and Economic Issues*, 17(1), s. 47–92.
- HAAS, Linda; HWANG, C. Philip, 2008. The impact of taking parental leave on fathers' participation in childcare and relationships with children: Lessons from Sweden. *Community, Work and Family*, 11(1), s. 85–104.
- HAMMAR, Tomas (ed.), 1985. *European immigration policy: A comparative study*. Cambridge University Press.
- HANTRAIS, Linda, 2004. *Family policy matters: Responding to family change in Europe*. Policy Press.
- HENDL, Jan, 2015. *Přehled statistických metod: analýza a metaanalýza dat*. Praha: Portál.
- HOEM, Jan M., 1990. Social policy and recent fertility change in Sweden. *Population and Development Review*, s. 735–748.

- HOEM, Britta; HOEM, Jan M., 1996. Sweden's family policies and roller-coaster fertility. *Journal of Population Problems*, 52(3–4), s. 1–22.
- HOEM, Jan M., 2005. Why does Sweden have such high fertility? *Demographic research*, 13, s. 559–572.
- HÖHNE, Sylva, 2017. Změny v čerpání rodičovského příspěvku v demografických souvislostech. *Demografie*, 59(1), s. 5–22.
- JASILIONIENE, Aiva, et al., 2015. Methods Protocol for the Human Fertility. Rostock: MPIDR.
- JENSON, Jane; MAHON, Rianne, 1993. Representing solidarity: class, gender and the crisis in Social-Democratic Sweden. *New Left Review*, 201(76).
- JOHANSSON, Thomas, 2011. Fatherhood in transition: Paternity leave and changing masculinities. *Journal of family communication*, 11(3), s. 165–180.
- KAMERMAN, Sheila B., KAHN, Alfred J. (eds.), 1978. Family policy: Government and families in fourteen countries. New York: Columbia University Press.
- KÄLVESTEN, Anna-Lisa, 1955. Family Policy in Sweden. *Marriage and Family Living*, 17(3), s. 250–254.
- KOCOURKOVÁ, Jiřina; RABUŠIC, Ladislav (eds.), 2006. *Sňatek a rodina: zájem soukromý nebo veřejný?* Univerzita Karlova, Přírodovědecká fakulta, katedra demografie a geodemografie.
- KOCOURKOVÁ, Jiřina, 2007. Populační klima a rodinná politika. In Fialová, L. (ed.). *Populační vývoj České republiky 2001–2006*. Univerzita Karlova, Přírodovědecká fakulta, katedra demografie a geodemografie.
- KOCOURKOVÁ, Jiřina, 2009. Czech Republic: normative or choice-oriented system? *The politics of parental leave policies. Children, parenting and the labour market*, s. 51–67.
- KORPI, Walter, 2000. Faces of inequality: Gender, class, and patterns of inequalities in different types of welfare states. *Social Politics: international studies in gender, state & society*, 7(2), s. 127–191.
- KOUBEK, Josef, 1981. Populační politika Československé republiky v letech 1945–1980. *Demografie*, 23(1), s. 32–50.
- KUČERA, Milan, 2009. Pronatalitní populační politika už nestačí – Nutností se stala komplexní rodinná politika. *Demografie*, 51(4), s. 274–279.
- KUCHAŘOVÁ, Věra, et al., 2007. *Zmapování dostupnosti a podmínek pobytu dětí v jeslích, mateřských školách, školních družinách a obdobných zařízeních a jiných neinstitucionálních forem péče o děti v ČR včetně identifikace překážek jejich využívání s návrhy možných opatření k jejich rozvoji*. Praha: VÚPSV.
- KUCHAŘOVÁ, Věra; PEYCHLOVÁ, Kristýna, 2016. *Výzkum zájmu rodičů o motivační otcovskou dovolenou*. Praha: VÚPSV.
- KUCHAŘOVÁ, Věra, et al., 2017. *Zpráva o rodině*. Praha: VÚPSV.

- KUCHAŘOVÁ, Věra, et al., 2019. *Česká rodina na počátku 21. století*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- KURKIN, Roman, 2015. *Faktory plodnosti a regionální diferenciací plodnosti v České republice po roce 1991*. Dizertační práce. Univerzita Karlova, Přírodovědecká fakulta, katedra demografie a geodemografie. Vedoucí práce Šídlo, Luděk.
- KURKIN, Roman, et al., 2018. Fertility factors in Czechia according to the results of the 2011 census. *AUC Geographica*, 53(2), s. 137–148.
- LESTHAEGHE, Ron, 2010. The unfolding story of the second demographic transition. *Population and development review*, 36(2), s. 211–251.
- LAMPERT, Heinz, 1985. Lehrbuch der Sozialpolitik. Springer verlag. In Krebs, V. a kol. *Sociální politika*, Praha: Aleko.
- LUNDQVIST, Åsa; ROMAN, Christine, 2008. Construction(s) of Swedish family policy, 1930–2000. *Journal of Family History*, 33(2), s. 216–236.
- MELOUN, Milan; MILITKÝ, Jiří, 2006. *Kompendium statistického zpracování dat: metody a řešené úlohy*. Praha: Academia.
- MITCHELL, Eva, 2011. Esping-Andersenova teorie tří světů sociálního státu. Obsah a kritiky. *Acta Universitatis Carolinae Philosophica et Historica*, 17(2), s. 9–20.
- MPSV, 2004. *Národní zpráva o rodině*. Praha: MPSV
- MPSV, 2005. *Národní koncepce rodinné politiky*. Praha: MPSV
- MPSV, 2017. *Koncepce rodinné politiky* [online]. Praha, [cit. 2019-06-02]. Dostupné z: https://www.mpsv.cz/files/clanky/31577/Koncepce_rodinne_politiky.pdf.
- MPSV, 2019. *Aktualizovaná koncepce rodinné politiky* [online]. Praha, [cit. 2020-02-23]. Dostupné z: <https://socialnipolitika.eu/2019/09/aktualizovana-koncepce-rodinne-politiky-29-kvetna-2019/>.
- MPSV, 2020a. *Rodičovský příspěvek* [online]. Praha, [cit. 2020-02-25]. Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/rodicovsky-prispevek>.
- MPSV, 2020b. *Porodné* [online]. Praha, [cit. 2020-02-21]. Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/-/porodne>.
- MYRDAL, Alva; MYRDAL, Gunnar, 1935. *Kris i befolkningsfrågan*. Stockholm: Albert Bonniers Förlag.
- NEYER, Gerda; HOEM, Jan M.; ANDERSSON, Gunnar, 2017. Education and childlessness: The influence of educational field and educational level on childlessness among Swedish and Austrian women. In: *Childlessness in Europe: Contexts, causes, and consequences*. Springer, Cham, s. 183–207.
- PAVLÍK, Zdeněk; RYCHTAŘÍKOVÁ, Jitka; ŠUBRTOVÁ, Alena, 1986. *Základy demografie*. Praha: Academia.
- PERELLI-HARRIS, Brienna; GERBER, Theodore P., 2011. Nonmarital childbearing in Russia: second demographic transition or pattern of disadvantage? *Demography* 48(1), s. 317–342.

- PALONCYOVÁ, Jana, et al., (2013). *Rodinné chování a rodinná politika jako kontext systému denní péče o děti ve Francii a v České republice*. Praha: VÚPSV.
- PRESTON, Samuel H.; HEUVELINE, Patrick; GUILLOT, Michael, 2000. Demography: measuring and modeling population processes. *Malden, MA: Blackwell Publishers*.
- RABUŠIC, Ladislav; CHROMKOVÁ MANEA, Beatrice-Elena, 2018. Hodnoty a postoje v České republice 1991–2017 (*Pramenná publikace European Values Study*). Brno: Masarykova univerzita.
- RABUŠIC, Ladislav, 2001. *Kde ty všechny děti jsou?* Praha: Sociologické nakladatelství.
- RAY, Rebecca; GORNICK, Janet C.; SCHMITT, John, 2010. Who cares? Assessing generosity and gender equality in parental leave policy designs in 21 countries. *Journal of European Social Policy*, 20(3), s. 196–216.
- RYCHTAŘÍKOVÁ, Jitka, 2013. Děti narozené v manželství a mimo manželství: dvě různé populace. *Demografie*, 55(1), s. 4–26.
- ŘEHÁKOVÁ, Blanka, 2000. Nebojte se logistické regrese. *Sociologický časopis*, 36(4), s. 475–492.
- SIIM, Birte, 1991. Welfare State, Gender Politics and Equality Policies. Women's Citizenship in the Scandinavian Welfare States. In: *Equality Politics and Gender*.
- SMITH, Alison J.; WILLIAMS, Donald R., 2007. Father-friendly legislation and paternal time across Western Europe. *Journal of Comparative Policy Analysis*, 9(2), s. 175–192.
- SOU, 2005. *Reformerad föräldraförsäkring – Kärlek, omvårdnad, trygghet*.
- ŠTASTNÁ, Anna; KOCOURKOVÁ, Jiřina; ŠPROCHA, Branislav, 2019. Parental Leave Policies and Second Births: A Comparison of Czechia and Slovakia. *Population Research and Policy Review*, s. 1–23.
- THE NOBEL PRIZE, 2019. *Nobel Prizes and Laureates* [online]. ©2019, [cit. 2019-03-26]. Dostupné z: <<https://www.nobelprize.org/prizes/>>.
- THERBORN, Göran, 1992. A unique chapter in the history of democracy: The Social Democrats in Sweden. *Creating social democracy: A century of the social democratic labor party in Sweden*, s. 1–34.
- ÚŘAD VLÁDY ČESKÉ REPUBLIKY, 2017. *Tisková konference po jednání vlády, 18. září 2017* [online]. ©2017, [cit. 2019-05-27]. Dostupné z: <<https://www.vlada.cz/cz/media-centrum/tiskove-konference/tiskova-konference-po-jednani-vlady--18--zari-2017-159946/>>.
- VAN DE KAA, Dirk Jan, 1987. Europe's second demographic transition. *Population bulletin*, 42(1), s. 1–59.
- VAN DE KAA, Dirk Jan, 2002. The idea of a second demographic transition in industrialized countries, *Birth*, 35, s. 45.
- VEČEŘA, Miloš, (1996). *Sociální stát: Východiska a přístupy*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- VÍŠEK, Petr, 1993. Preventivní role sociální politiky. *Sociální Politika*, 19(7–8), s. 2–4.

Seznam datových zdrojů

- CIA, 2020. *The World Factbook* [online]. Washington, D.C., [cit. 2020-03-12]. Dostupné z: <https://www.cia.gov/library/publications/resources/the-world-factbook/>.
- ČSSZ, 2015. *Přehled vybraných statistických a ekonomických ukazatelů z agend ČSSZ*. K 31. 12. 2015 [online]. Praha, [cit. 2019-11-20]. Dostupné z: https://web.cssz.cz/NR/rdonlyres/CC224160-8D43-43B7-B69A-CFE649EC94B9/0/Ukazatele_prosinec2015.pdf.
- ČSSZ, 2018. *Přehled vybraných statistických a ekonomických ukazatelů z agend ČSSZ*. K 31. 12. 2018 [online]. Praha, [cit. 2019-11-20]. Dostupné z: https://web.cssz.cz/NR/rdonlyres/43D6771E-1D6C-4E02-83AA-BEE628418B73/0/Ukazatele_prosinec2018.pdf.
- ČSÚ, 2018. *Zaměstnanost a nezaměstnanost podle výsledků VŠPS – čtvrtletní údaje - 2. čtvrtletí 2018* [online]. Praha, [cit. 2020-01-8]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/zamestnanost-a-nezamestnanost-podle-vysledku-vsps-ctvrtletni-udaje-2-ctvrtleti-2018>.
- ČSÚ, 2019. *Demografická ročenka krajů - 2009 až 2018* [online]. Praha, [cit. 2019-11-30]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/demograficka-rocenka-kraju-2009-az-2018>.
- ČSÚ, 2020. *Veřejná databáze* [online]. Praha, [cit. 2020-02-12]. Dostupné z: <https://vdb.czso.cz/vdbvo2/faces/cs/index.jsf?page=home>.
- EUROSTAT, 2020. *Database* [online]. Luxembourg, [cit. 2020-03-02]. Dostupné z: <https://ec.europa.eu/eurostat/data/database>.
- EVS, 2020. *European Values Study, Integrated Datasets (1990, 1999, 2008, 2017)* [online]. GESIS Data Archive, Cologne, [cit. 2020-02-12]. Dostupné z: <https://www.gesis.org/en/services/data-analysis/international-survey-programs/european-values-study/>.
- FÖRSÄKRINGSKASSAN, 2013. *Social insurance in figures 2013* [online]. Stockholm, [cit. 2020-03-31]. Dostupné z: https://www.forsakringskassan.se/wps/wcm/connect/90463dec-f1db-4d05-9ad8-42968ef9ccd9/sfis_2013_e.pdf?MOD=AJPERES.

- FÖRSÄKRINGSKASSAN, 2018. *Social insurance in figures 2018* [online]. Stockholm, [cit. 2019-04-30]. Dostupné z: <<https://www.forsakringskassan.se/wps/wcm/connect/9d2fe83d-f16f-4321-b583-9cef8362320b/socialforsakringen-i-siffror-2018-engelsk.pdf?MOD=AJPERES&CVID=>>>.
- FÖRSÄKRINGSKASSAN, 2019b. *Avd. för Analys och Prognos/Verksamhetsområdet Statistisk analys*. Stockholm.
- HFD, 2020. *The Human Fertility Database* [online]. Rostock, Wien, [cit. 2020-02-12]. Dostupné z: <<https://www.humanfertility.org/cgi-bin/main.php>>.
- OECD, 2020. *OECD Family Database* [online]. Paris, [cit. 2020-02-24]. Dostupné z: <<http://www.oecd.org/els/family/database.htm>>.
- SCB, 2020. *Statistical Database* [online]. Stockholm, Örebro, [cit. 2020-02-12]. Dostupné z: <<http://www.scb.se/en/finding-statistics/>>.

Přílohy

Příloha 1: Vývoj státních výdajů na RD dle pohlaví, Švédsko, 1999–2018	79
Příloha 2: Výstup ze softwaru IBM SPSS Statistics, závislost úhrnné plodnosti na podílů vysokoškolsky vzdělaných žen, dle NUTS 3, Česko, Švédsko, 2018	79
Příloha 3: Administrativní členění Česka dle NUTS 3	80
Příloha 4: Administrativní členění Švédska dle NUTS 3	81

Příloha 1: Vývoj státních výdajů na RD dle pohlaví, Švédsko, 1999–2018

Rok	Muži		Ženy		Celkem v tisících SEK
	v tisících SEK	%	v tisících SEK	%	
1999	1 676 972	14,72	9 716 610	85,28	11 393 582
2000	1 854 642	15,63	10 009 127	84,37	11 863 769
2001	2 169 220	16,98	10 605 460	83,02	12 774 680
2002	2 605 720	18,45	11 516 741	81,55	14 122 461
2003	3 176 933	20,21	12 539 846	79,79	15 716 779
2004	3 768 697	21,81	13 509 202	78,19	17 277 898
2005	4 063 303	22,85	13 717 660	77,15	17 780 963
2006	4 736 159	24,95	14 244 803	75,05	18 980 963
2007	5 370 842	26,03	15 266 218	73,97	20 637 060
2008	5 855 845	26,65	16 115 698	73,35	21 971 543
2009	6 358 510	27,68	16 616 881	72,32	22 975 391
2010	6 931 334	28,54	17 353 687	71,46	24 285 021
2011	7 392 450	29,57	17 611 257	70,43	25 003 706
2012	7 859 163	30,36	18 031 343	69,64	25 890 506
2013	8 172 237	30,30	18 794 554	69,70	26 966 791
2014	8 448 453	31,00	18 802 733	69,00	27 251 186
2015	8 952 910	31,89	19 117 147	68,11	28 070 057
2016	9 450 258	32,54	19 594 266	67,46	29 044 524
2017	10 045 558	33,50	19 944 790	66,50	29 990 348
2018	10 719 749	34,69	20 181 638	65,31	30 901 387

Zdroj: Försäkringskassan (2019b), vlastní výpočty

Příloha 2: Výstup ze softwaru IBM SPSS Statistics, závislost úhrnné plodnosti na podílů vysokoškolsky vzdělaných žen, dle NUTS 3, Česko, Švédsko, 2018**Model Summary**

stát	Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate
Česko	1	,482 ^a	,232	,168	,05528
Švédsko	1	,775 ^a	,600	,579	,06885

a. Predictors: (Constant), podil_VS_zen

ANOVA^a

stát	Model	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.	
Česko	1	Regression	,011	1	,011	3,625	,081 ^b
	Residual	,037	12	,003			
	Total	,048	13				
Švédsko	1	Regression	,135	1	,135	28,538	,000 ^b
	Residual	,090	19	,005			
	Total	,225	20				

a. Dependent Variable: uhrna_plodnost

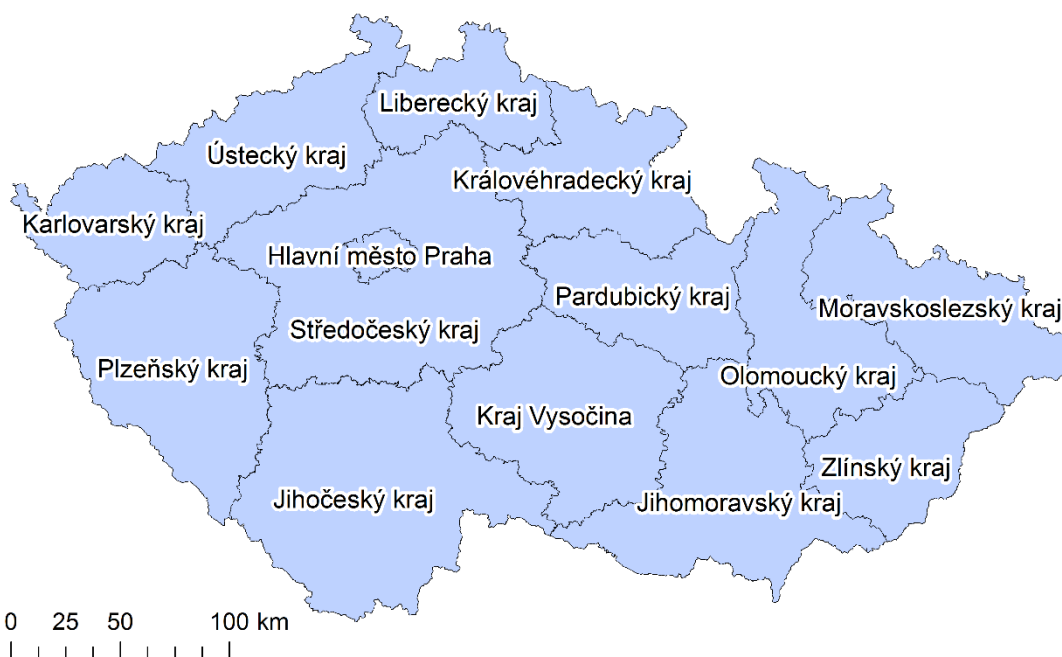
b. Predictors: (Constant), podil_VS_zen

		Coefficients ^a				
stát	Model	Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
		B	Std. Error	Beta		
Česko	1 (Constant)	1,798	,051		35,174	,000
	podil_VS_zen	-,005	,003	-,482	-1,904	,081
Švédsko	1 (Constant)	2,320	,098		23,738	,000
	podil_VS_zen	-,023	,004	-,775	-5,342	,000

a. Dependent Variable: uhrna_plodnost

Zdroj: ČSÚ (2018; 2019), SCB (2020), vlastní výpočty

Příloha 3: Administrativní členění Česka dle NUTS 3

Zdroj: ČSÚ

Příloha 4: Administrativní členění Švédska dle NUTS 3

Zdroj: SCB